

SZILÁGYSÁGI NÉPESEDÉSTÖRTÉNETI ADALÉKOK

Bevezetés

Szilágyság vidéknév legtagabb földrajzi értelemben az Alföld északkeleti peremvidékének Sebes-Körös és Szamos közötti területét jelenti. *Szilágyság víznév* – szil-ág = szil-völgy – is, a Szamosnak *Szilszegnél* beömlő bal parti mellékfolyójának a neve. A honfoglalást leíró krónikák szerint az itteni *Erdőségen* vonultak *Töhötöm* vezér seregei a Meszesi kapun át, az *erdőntúli* tartományba, *Erdőelvére*, azaz *Erdélybe*. Latinul pedig Erdővidék=Sylvania, amelyből a Transsylvania elnevezés ered. *Szilágyság* tehát az a vidék, amely *Erdélyt Magyarországhoz kapcsolja*. Mohács után a két *János király*, később, pedig *Erdély fejedelmeinek* uralma alatti Magyarország része volt, és *Partes Regni Hungariae* – többes genitívus: *Partium* – nevet viselt Erdély 1848/1867-es uniójáig. Vizsgálódásainkban azonban, nem foglalkozunk az egész bizonytalan földrajzi kiterjedésű és a történelemben gyakran változó nagyságú területtel, hanem a *közigazgatásilag* pontosan meghatározható, a régi Közép-Szolnok és Kraszna egyesítéséből 1876-ban létrejött *Szilágyság vármegye* Meszestől nyugatra fekvő területével. Ennek kiterjedése 3447 négyzetkilométer és az 1890-es népszámláláskor 213 községben összesen 172.028 lakosa volt. Három földrajzi-néprajzi tája van: a Szamos, Meszes, Zilah, Kraszna, Bükk háromszögében fekvő *Tövishát*, a nyugati, Alföldre nyúló táj, az *Érmellék*, valamint a Berettyó és Kraszna forrásvidékéből és köztes területéből alakult hajdani *Kraszna vármegye*, amelynek megtarthatjuk ezt a régi nevét.

A történelem végtelen és mérhetetlen időbeli folyamat, melyet tudományos igénnyel csak pontosan körülhatárolva, korszakokra osztva vizsgálhatunk. Célunknak mindenképpen Szilágyságnak *onogur* uralom alatti kora – Onoguria=Hungária, népnyelvünkön: Magyarország – a Krisztus utáni 896-ra tett *honfoglalás* és annak ezeréves évfordulója, 1896 közötti korszak. Nemcsak azért célszerű ennek a korszaknak a vizsgálata, mert bőséges írott dokumentumok vannak e korszak *néptörténetére* vonatkozóan, hanem inkább azért, mert ebben a korban voltak a kutatásunk tárgyát képező népesedéstörténeti változások.

A 19. század végén Petri Mór kiváló munkájában¹ Szilágyság vármegye néptörténetét is feldolgozta. Munkája értékét bizonyítja az a tény, hogy az azóta végzett szakkutatások *törlendőt* alig

¹ PETRI Mór: Szilágyság vármegye monográfiája, I-VI. H.N. 1901-1903.

Jelen dolgozat Petri e kitűnő munkáját egészíti ki a megjelenése óta eltelt nyolc évtized újabb módszereinek alkalmazásával, feleletet keresve a közérdeklődés újabban megfogalmazott kérdéseire is. Petri olyan nagy tömegű, olyan

eredményeztek a Petri megállapításaiból, sok *kiegészítendő* azonban igen. Az új módszerekkel és eszközökkel, a legkiválóbb szakemberek által végzett kutatások, valamint a közérdeklődésnek napjainkban a *nemzetiségi kérdés* felé fordulása, szükségessé teszik néptörténetünk, népesedéstörténetünk eme részének új, részletes kidolgozását, a kérdés árnyalatainak aprólékos felszínre hozatalát és *vidék-szintről falu-szintre* mélyülő részletességgel való rendszerezett bemutatását. A különféle nemzetiségű, kiváló tudósok sora² tisztázta a Kárpát-medence általános településtörténetét. De a Közép-Európa nagy egészére megállapított, általános érvényű tudományos igazságok kisebb egységekre, zártabb vidékekre alkalmazása még várat magára. A népesedéstörténeti kutatásban a 20. század két új és fontos módszert hozott: a földrajzi nevek részletes, új, árnyalt és a település földjének minőségi besorolásával egybevetett elemzését, valamint az új számképeszeti módszerek történettudományi alkalmazását. Eme módszereknek a *valószínűség* kritikájával való alkalmazása az írott források régebben és újabban felfedezett adatainak feldolgozásában – mindezt egy zárt vidék, a Szilágyság vonatkozásában: ez a jelen dolgozat feladata.

A nemzetiségek letelepedési sorrendje

A *földrajzi nevek árnyalt elemzése* útján a népesedéstörténet olyan kérdéseire is választ kaphatunk, amelyekre a régi módszer nem adott lehetőséget. A régebbi elemzési módszer megelégedett a nevek *nyelvek szerinti* csoportosításával, a Szilágyságban tehát a magyar, a szláv és a román nyelvi eredet megállapításával. Az újabb kutatás a földrajzi nevek – elsősorban a helynevek – esetében a szó fejlődéstörténetét is elemzi úgy társadalomtörténeti, mint nyelvtani szempontból. A *néptörténetben* ugyanis döntő fontossága van annak, hogy a helynév a nép állandó letelepedése előtti, vagy azutáni. Mivel a letelepedést a *földművelés* gazdasági túlsúlya eredményezte, a helynévből a nép fő foglalkozására is következtethetünk. Másrészt, a társadalom *fejlődéstörténetét* is tükrözi a helynév, hogy az a vérségi társadalom melyik közösségi szerkezetére utal, a *nemzetségi* (kláni), *háznépi*, nagycsaládi (auli), vagy *családi* szervezet idejére. A nyelvtudomány viszont a helynévképzés alakjából következtet a helynév keletkezési idejére: *rag nélküli* szó a helynév, –d

széles kört felölelő levéltári anyagot közöl, olyan hitelesen, hogy az új kiegészítéshez a szerzőnek nem kellett arra időt és energiát fordítania: Minden levéltári adatot készen kapott, vehetett és vett át Petritől. Ezekhez a szerző csak a helyszíni tájékozódás, a terepen, társadalomban és társaságban (és az itt-ott talált családi levelesládákban) való kutatás eredményeit tehetette hozzá.

² Tárgykörünkben annyi kiváló történésznek, annyi kitűnő munkája jelent meg, hogy teljes felsorolásuk itt lehetetlen is, felesleges is. Csupán azokat említjük, melyekre munkánkban állandóan támaszkodunk:

- CSÁNKI Dezső: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. I-V. Budapest, 1890-1913.
- DRĂGANU, N.: România în veacurile IX-XIV. București, 1935.
- FEKETE NAGY, A. – MAKKAI, L.: Documenta historiam Valachorum is Hungaria illustrantia. Budapest, 1941.
- KIRSCH, G.: Siebenbürgen im Lichte der Sprache. Leipzig, 1929.
- KNIEZSA István: Keletmagyarország helynevei. Magyarok és románok. I. Budapest, 1943. 111-313
- KÖPECZI Béla, MAKKAI László, MÓCSY András, SZÁSZ Zoltán: Erdély története. I-III. Budapest, 1986.
- MAKKAI László: Erdély népei a középkorban. Magyarok és románok. I. Budapest, 1943. 314-440
- PASCU, St.: Die mittelalterliche Dorfsiedlungen in Siebenbürgen. București, 1960.
- SZABÓ István: A falurendszer kialakulása Magyarországon. Budapest, 1971.
- WAGNER, E.: Historisch-statistisches Ortsnamenbuch für Siebenbürgen. Köln-Wien, 1977.

helynévképzős, vagy –i helynévképzős, esetleg egyéb formájú. Dolgozatunk tárgyalás részében minden szilágysági helynevet külön vizsgál ebben a tekintetben.

A helynevek tekintetében nemcsak a név *eredetére*, hanem annak a területnek *gazdasági minőségére* is tekintettel kell lennünk, amelyre a név vonatkozik, hiszen az ember először a számára legjobb megélhetési lehetőséget biztosító területet foglalja el, és csak azután a gyengébbet. Mivel a letelepedést a *földművelés igénye* hozta magával, a földművelésre alkalmasság tekintetében osztályozzuk a különböző településeket. A letelepedésre való alkalmasság szempontjából *minőségi osztályokba* csoportosítottuk a Szilágyság falvait: az *I. minőségi osztályba* a legalkalmasabbakat, az Érmelléket és a tágas folyó menti lankákat tettük – pl. Ákos, Nagyfalu – ahová az *első foglalók* telepedtek le. A *III. minőségi osztályba* a földművelésre alkalmatlan hegyi erdő- és legelővidék került – pl. Beregszó, Jáz –, amelyeket nem foglaltak el az előbb jövők és ezért a legkésőbb érkezők településhelye lett. A *II. minőségi osztályba* kerültek az első és harmadik osztály közöttiek, tehát a letelepedés középkorában érkezők.

A helynevek elemzéséből megállapíthatjuk, hogy Szilágyság lakossága akkor telepedett le, amikor a központi királyi hatalom kialakulása a törzsi szervezetet feleslegessé tette. Ekkor a legtágabb társadalmi szervezatközösség a *nemzetség*, a klán lett, amely a társadalom akkori alapközösségét, a *háznépet*, nagycsaládot, *ault* foglalta magába. Tehát akkor a nép fő foglalkozása már az aulonként – ebből lett a *faluközösség* – végzett *földművelés* volt, ugyanis a helynevek többsége vagy aul név, vagy aul névvé lett személynév. A helynévképzés különböző alakjából viszont megállapíthatjuk, hogy a letelepedés többsége a 11. -12. században ment végbe, mert a legkésőbbi, *i-*s helynévképzés is már megjelenik ebben az időben. A családoknak a 14. században történt kialakulása idejében már Szilágyság minden településének neve és lakossága van.

A falvaknak földművelésre alkalmasság szempontjából való osztályozása Szilágyság *nemzetiségeinek letelepedési sorrendjét* jelzi. Az első minőségi osztályba tartozó települések neve Közép-Szolnokban kizárólag magyar vagy ogur. Krasznában pedig a magyar és ogur mellett már szláv helyneveket is találunk első minőségi osztályú helyeken. A magyar nevek azonban itt már újabb nyelvtani típusúak, és a szláv eredetű nevek magyar helynévképzőt viselnek. Tehát az első letelepedők itt is magyarok, bár későbbiek a közép-szolnokiaknál. A leghatározottabban elutasíthatjuk tehát a magyar történetírásnak azt az eddigi állítását, hogy Szilágyság népe valaha is szláv lett volna. A *víznevek*, amelyekre az eddigi kutatók támaszkodtak nem mondanak ellent a magyar nemzetiség szilágysági elsőségének, mert azok vagy őskoriak és nyelvi eredetük nem állapítható meg, vagy pedig magyar nyelvűek. Ez alól csak *látszólag* kivétel Szilágyság fő folyójának, a *Krasznának* a neve, amely tiszta szláv ugyan, de a nép csak az iskolában tanulta ezt a nevet, maga másként nevezi ezt a folyót: a felső szakaszát Kraszna városáig *Csizér-patakának* hívják, mert oda Csizér felől jön. Kraszna és Szilágysomlyó városa között már *Kraszna* a neve, mert a megyeszékhely Somlyón nevezték el, oda pedig Krasznáról jön. Sarvaságon *Somlyó-pataknak*, vagy *Nagypataknak* nevezik a Zilah patakával, a Kispatakkal szemben. Sarvaság és Domahida között – ahol a folyó az *Ecsedi-lápban* eltűnik –, *Nagyér* a folyó neve, valószínű, hogy a tőle délre elterülő sok kicsi vízből álló *Érrel* szemben. Hogy a földrajztudósok a 19. század elején a megyeszékhely Nagykárolyban, vagy a Pesti Egyetemen Krasznának nevezték a forrásától a vásárosnaményi torkolatáig, azzal magyarázható, hogy a somlyai uradalom írott dokumentumait találták meg és annak elnevezését

általánosították és vezették be az iskolai tankönyvekbe. Más szilágysági szláv nevű patak első osztályú területen nincs, mind harmadosztályú hegyvidéken eredvén.

A szilágysági földrajzi nevek árnyalt elemzéséből megállapítható, nemzetiségi, letelepedési sorrendnek nem mondanak ellent az *írott néptörténeti dokumentumok* sem: mint az egész Tisza-vidéken, a Szilágyságban is az első megtelepedő *földnépe kaledobalti* fajtájú, szőke hajú, magyar nyelvű volt. Kezdetleges anyajogú társadalmi szervezetben éltek, gyűjtögetéssel, halászattal, vadászattal foglalkoztak. Hogy a kaledobalti fajtájú, kalevala-magyar nyelven beszélő földnépe is a *Homo Sapiens Antropus* általános, egyetemes és állandó nyugat felé törekvése során kerültek Eurázsia nyugati félszigetére, Európába, vagy itt alakult ki a szőke emberfaj, annak a kiderítése az antropológusok jövőbeli feladata. Azt azonban a világtörténelem bizonyítja, hogy kelet felől állandóan jöttek és jönnek mindenféle feketehajú emberfajták *földnépe békés telepesként* is, és a földnépét a maga uralma alá hajtó *hódítóként* is. Bizonyos, hogy az ugor-szkiták is, valamint az utánuk következő más *árja-indogermán* és *turáni-türk hódító* népek – az ugor-szkitákat követő kelták, germánok, latinok, görögök, szarmata-szkiták, majd hunok, avarok, onogurok, besenyők, úzok, kun-tatórok, ozmán-törökök –, mind hoztak magukkal uralmukat elfogadó szolganépet, vagy mindegyikük hagyta, hogy meghódított területükre békés földnépe telepesek költözzenek – elsősorban árja fajtájú, indogermán nyelvű *szlávok* –, akik Európának az Elbától keletre eső egész területén még a Kr.e. 2. évezred folyamán számbeli többségre is jutottak. A szlávok elkeveredtek a kaledobalti földnépével, többségüket magukba olvasztották – és olvasztják ma is –, úgy, hogy a kaledobalti-magyar földnépe csak szigetekben maradt meg Európában. Egyik ilyen sziget a Tisza vidéke és abban a Szilágyság. A különböző hódító népek uralma mind nyomot hagyott a földnépében, mind mozdított valamit szellemi és társadalmi fejlődésén, de – a vérségi társadalmi rendszert leromboló római uralom kivételével – békében hagyták természetes életüket, hiszen ez ellátásuk szempontjából életérdekük volt.

A Kr.e. 3. évezred első felében egész Közép-Európával együtt, Szilágyság is *turáni* fajtájú, *fekete hajú, ugor nyelvű*, szkitának mondott – szkíta = lovaspásztor – hódítók uralma alá került, akik a magyar földnép *családjait* a maguk *apajogú* auljaikba szervezték és elkeveredvén velük, állattenyésztésre és földművelésre, növénytermesztésre tanították a lakosságot. A Kr.e. 2. évezred első felében az ogur-szkiták uralom alatti Közép- és Kelet-Európa árja fajtájú, fekete hajú, indogermán nyelvű szarmata – ugyancsak szkitának nevezett – nép hódítása alá került. A Kárpát-medence keleti felében, tehát a Szilágyságban is, a szarmaták *dák* törzse uralkodott a Kr.u. 4. évszázadban bekövetkezett hun hódításig, amely vidékünkre germán-gepida uralmat hozott. A kaledobalti fajtájú, de indogermán nyelvű *kelta* hódítók csak Európa nyugati felén rendezkedtek be az Elbáig és a Közép-Dunáig: a Kárpát-medence nyugati felében a kelta *pannon* nép telepedett rá az ősi földnépére és határozták meg területük néprajzi jellegét, még a rómaiak négyszáz éves főhatalma alatt is. Ez a kelta jellegű műveltség osztotta meg nyugati és keleti félre előbb a Római Impériumot, majd az egész Európa-félszigetet. Szilágyság felett azonban maradt a dák-szarmata főhatalom. A rómaiak ugyan elfoglalták és másfél évszázadig működő, Dacia nevű provinciát létesítettek a Duna bal partján, ez azonban nem terjed ki a Szilágyságra. Itt a *limes* Szilágyság keleti határán, a Meszesen húzódott és éppen itt épült fel nagy limesz-kolónia-város, *Porolissum*. Ez a jelentős castrum, és körülötte a polgári város szemben állott a pannóniai *Aquincummal*, hogy az Alföldön, és a Szilágyságban is katonai

fölényükkel, birodalmi adminisztráció nélkül is biztosíthassák az élelmiszertermelést a szomszédos római provinciák számára. Nem kerülve a vérségi aul-klán-törzs társadalmi szervezetet lerontó római civis uralom alá, Szilágyság földnépének sikerült megőriznie magyar ogur társadalmi, néprajzi és művelődési jellegét a Kr.u. 20. századig, művelődési örökségét fenyegető idegen uralom alá jutásáig.

A 6. században a gepida főhatalmat az Elbáig terjedő egész Középeurópában a turáni fajtájú *ogur-török* nyelvű *avar* katona nép *uralma* váltotta fel. Az *avar* nemzet kitűnő szervező tehetségét bizonyítja az, hogy nagyon kevés lélekszáma dacára több százszoros *szláv* népesség feletti uralmat tudtak megszervezni, amelybe már egyetlen nemzedék alatt be is olvadtak. Viszont ogur jellegű *társadalomszervezési rendszerüket* úgy meggyökereztették, hogy annak hatása azóta is – az avar nép eltűnése után ezerkétszáz évvel is – érezhető Európában. *Gárdonyi Nagy Géza* szerint, az *uralkodó* méltóság neve, a *király, král, kunink, kunig, könig, king* egyaránt az avar *kagán* szóból ered. A *helytartót* jelentő *bán* avar szó ma is használatos a szlávoknál, a *pán, zsupán, ispán, bán* nevekben, és a bán=herceg, hadvezér mintájára szervezték a frankok a maguk markgraf-ját, a bánság mintájára tehát a markot, a határgrofságot, a nyugati szlávok jellegzetes történelmi, politikai szervezetét. Minden valószínűség szerint az avar uralom általánosította – mint minden középeurópai nép nyelvében fennmaradt, ugor *jobbágy* elnevezés jelzi – a föld népének az általa művelt földre vonatkozó *ősiségi jogát* az allodiális nemesi földbirtokokon. A szláv nyelvűvé lett avar urak nevét őrizték meg a szláv eredetű magyar helynevek. A 7. évszázadban az avar főhatalom alatti Tiszántúlra *onogur*, turáni fajtájú, fekete hajú, ogur-bolgár nyelvű uralkodó nép jött, *Kövér* (Kuber?) vezérlete alatt, akik – László Gyula szerint – Dontövi előző hazájukból magyar népet is hoztak magukkal és mindnyájan elkeveredtek az itteni őslakosokkal. A 9. század végén került a Kárpát-medence és benne a Szilágyság a turáni fajtájú, ogur-bolgár nyelvű *onogurok* (hungárok) uralma alá, akik Álmos, illetve Árpád vezérlete alatt itt országot alapítottak. A honfoglalók előtt elsőnek *Ménmarót*, Kövér ivadéka hódolt rokon, onogur-bolgár népével együtt. Mivel ők nem legyőztek, hanem önként hódolók voltak, megőrizték szabadságukat és nemzetségi közbirtokos területüket, azaz *székely* katonák lettek. Álmos és Árpád, honfoglaló katonái ugyan ogur nyelvűek voltak, de – minden valószínűség szerint – a népük többsége magyar, szláv és más nyelvű volt. Szilágyság helyneveiben ezért jelentek meg ilyen nagy számban az ogur-török és a szláv eredetű nevek. Ezek azonban – mint láttuk – csak az aul fejének, az *úr*nak a személynevei, s nem tükrözik a föld népének etnikai vagy anyanyelvi eredetét.

A Honfoglalás után Szent István és Szent László királyok Szilágyságba is telepítettek legyőzött, meghódoló népet, besenyőket, úzokat, kunokat és más török fajtájú és nyelvű népeket. Szent László király fiatal korában Tiszántúlon élve, feltehetően magyar anyanyelvűvé lett, ezért őt tekinthetjük az első, valóban magyar királynak, a már előzően meghódított Erdély területén megszervezte a hungár-magyar kormányzatot és igazgatást. Ehhez Erdélybe a Maros és Küküllő vidékére áttelepítette a Ménmarót népéből maradt Berettyó vidéki székelyeket, megerősítve velük a valószínű hun hódítás korában odatelepült magyar nyelvű székely népességet. A Szilágyságba pedig, a Berettyó vidékére a székelyek helyére mindenfelől más népet telepített, magyarokat és mindenféle szlávot, Kraszna vármegye lakosságát. Ezért különbözik Közép-Szolnok és Kraszna magyar népessége néprajzi és tájnyelvi szempontból ma is.

Mint minden hódító nép, a később magyaroknak nevezett onogurok (hungárok) is a meghódított ország területét a rajta levő föld népével együtt felosztották a hódításban részt vett 108. *nemzetség* (=nem genus, klán) *katonái* között. A honfoglaló katonák, a *nemesek*, azután elfoglalták a nekik jutó *szállásbirtokaikat*, allodiumaikat, és az azon élő földnépét a maguk háznépébe, auljaikba szervezve a maguk politikai hatalma alá vonták, meghagyván viszont azoknak ősi jobbágyi jogát az általuk művelt földre vonatkozóan. Kezdetben a hódító nemes családok – más eredetűek és anyanyelvűek lévén – különböztek, az ugyanahhoz az aulhoz tartozó jobbágycsaládoktól, később azonban az élet természetes folyamatában összekeveredtek úgy, hogy az egész lakosság a királyság kialakulása idejére már egységes magyar nyelven beszélt. A nemesek egy ideig még használták az *ugor nyelvet*, de nemhogy azt a magyar földnépére erőltették volna, még távol is tartották a nem-nemeseket az úri nyelv megtanulásától.

Az ősi magyar művelődési örökségnek megőrzése némileg elszigetelte Szilágyság népét más jellegű szomszédaitól. Ezzel magyarázható a *keresztyénségnek*, Európa jövőbeli életszemléletének a szláv közvetítés miatti késedelmes befogadása a magyarság részéről. A 9. század legelején a Kárpát-medence az avar főhatalom után az akkor már szláv nyelven beszélő bolgárok uralma alá került és itt szláv nyelvű, bizánci liturgiájú keresztyénséget kezdeményezett, amely az Erdélyben működő bolgár-szláv püspökség szervezésében nemcsak az onogur-hungár honfoglalásig, hanem később is – valószínű Szent László új egyházszervezeti reformjáig működött. Szent István létesíthetett latin liturgiájú püspökséget a Tiszántúlon – valószínű, éppen a szilágysági *Tasnád* ideiglenes székhellyel – de ez, ha egyáltalán volt, nem is volt versenytársa a szláv nyelvű bizáncinak. Szent László nyugati latin rítust és magyar jelleget rendelt az általa alapított váradi püspökség számára, az erdélyi latin püspökséget Gyulafehérvárra helyezte, azonban a pravoszláv rítus – mint a kusalyi ferences kolostor alapító levele, 1424-ben írja – még a 15. században is meg volt a Szilágyságban. Követőinek többsége magyar volt, de valószínű a keleti rítust követték a Kraszna vármegyébe a 11. századba telepedett szlávok és utódaik, valamint a 14. században bejövő románok is. Maga a Drágfi család is a román betelepülők vallási gondozását ellátó, *körtvélyesi* ortodox kolostort patronálta kezdetben. Ez azonban nem befolyásolta sem a Drágfiak, sem a Moldáviában uralkodó rokonaik pápa iránti hűségét. Valószínű a szilágysági magyarok vallási egysége – addig a katolikus mellett nemcsak ortodox, de káliz-zsidó hitűek is voltak közöttük – csak a 16. századi reformációval, az evangéliumi keresztyénség általános elfogadásával valósult meg, a pravoszláviát a románok nemzeti vallásául hagyva.

Szent István király egész népének a megkeresztelésével a keresztyén egyház egyetlen közösségébe vonta az ország egész lakosságát, az Isten előtti egyenlőség egyházjogi elvét az egész lakosság magánéletére kiterjesztette, a nemességnek a honvédelmi kötelezettségéhez csak a politikai jogi kiváltságokat adta. Európa népeisége a 13-ik század végére úgy elszaporodott, hogy élelemmel való ellátását már nem biztosította az allodiális nemzetségi közbirtokosság keretében végzett földművelés. A nemességnek a régi nemzetségi szervezete helyére a 14-ik század elején kialakult családi szervezete jogai és kötelezettségei gyakorlására a királyi várispánság, a maga nemesi vármegyében tömörült. Ez a nemesi vármegye látott el azután minden közhatalmi, közigazgatási, bírói, közbiztonsági feladatot a maga területén. A földművelés fontosságának emelkedése a földbirtok jövedelmezőségének igényét hozta magával, és ez indította Európa-szerte a nagy népcsoportokban

történt telepítéseket. A királyok hasznos polgárokat telepítettek városszámra és a nemesi honvédő seregtől független királyi hadsereg számára kiváltságos jogokkal ellátott katonákat, akik az addig lakatlan erdőségek hasznosítására szolgánépeket hoztak magukkal. Így települtek be a kárpátaljai erdőségek ruténekkal és románokkal.

A hegyi pásztor *románok*, a balkán közbiztonságát fenntartó *Bolgárország* hanyatlásakor, a 14. század fordulóján jöttek át az Al-Dunán 20-30 családos csoportokban, vajdáik, kenézeik vezetése alatt. Először a Kárpát-medence délkeleti hegyvidékére telepedtek, különleges oláh adó, juhötvened fizetését vállalva a terület földesurával szemben. Innen terjedtek észak felé, úgy, hogy 1341-ben már a szilágysági rézalján, a valkói uradalom *hat falujában* is megtelepedtek. Román nyelvű – valószínű, besenyő eredetű – katonai nemes népcsoport a 14-ik század első felében, I. Károly király uralkodása alatt jött, a Bogdan családból való Dragos vezérlete alatt, és telepedett meg nagyszámú köznépével együtt Máramarosban. Innen kiindulva I. Lajos király rendeletére részt vettek Moldáviának tatár uralom alóli felszabadításában, melyért a Szent Korona eme tartományának vajdai, azaz hercegi méltóságát nyerték. Amikor Dragost és fiait unokaöccse, Moldávia vajdai székéből eltávolította, a Drágfiak a Kárpátokon belülré tértek vissza és a Máramarosban és az azzal szomszédos vármegyékben kapott óriási királyi adománybirtokon telepedtek meg nagyszámú népükkel együtt. Ezekből a *Drágfi* birtokokból Szilágyságba, a Szamos-mentére is jutott *tizenhárom villa olahalis*, név szerint felsorolva az 1387.-es Aranyosvár tartozékainak birtokleírásban. A szilágysági román falvak száma a 15.-ik század folyamán tovább gyarapodott, úgy, hogy az évszázad és a középkor végére a Szilágyságban már 82 román falu volt.

Szilágyság magyar uralom alatti népesedéstörténete ezer esztendejének nagy eseménye volt a székelyek 12. századi eltelepítése, még nagyobb a 13. századi közismert tatár pusztítás. A középkori pestisjárványok, a Báthori-Bocskai-kor háborúi is mély nyomot hagytak a népesedéstörténetben, de ezek egyike sem ér fel az 1657-et követővel. Ugyanis a Várad elestétől a szatmári békéig terjedő török hódoltság és kurucvilág olyan nagy romlást hozott a Szilágyságra, olyan nagy törést okozott, hogy népesedéstörténetében is lezárja ez az ezelőtti szerves és természetes, középkori fejlődés vonalát és új korszakot nyit a következőkre. A helynevek elemzésének eredményét a dokumentumokban fennmaradt összeírások adataival egybevetve megállapíthatjuk, hogy a 17. század közepén a Szilágyság 234 helységében a lakosság összlétszámát 100440-re tehetjük, amelyből 81000 a magyar, 19440 a román nemzetiségűek becsült lélekszáma, azaz 81% magyar és 19% román. Ebből Szilágyság romlaskorszaka után, az 1715-ös népszámláláskor már csak 160 helységben 21752 az összlakosság száma, amelyből 16718 magyar = 76,85%, 5034 román = 23,14%, tehát csak ötödrésze a hatvan esztendővel korábbinak. Nyilvánvaló, hogy Szilágyság néptörténetének az 1650 utáni korszakát semmiképpen sem lehet az azelőtti szerves folytatásának tekinteni: a 9. századi onogur-hungár honfoglalással kezdődött hét évszázad egész történelme lezárult Várad elestével. Népesedéstörténeti szempontból sem kapcsolható össze a két korszak, hiszen a lakosság többsége ki is cserélődött.

Íme meg lehet írni reális tudományos igénnyel a településtörténetet, sőt a néptörténet legvitatottabb részét, a nemzetiségétörténetet is, a korszerű *oknyomozó történettudomány*

módszereinek az alkalmazásával: a földrajzi nevek *szótörténeti* árnyalt *elemzésével* és a települések földjének *minőségi osztályokba* sorolásával, nem elégedni meg az egész vidék általános minőségi besorolásával, ahogy ezt az eddigi kutatók tették, hanem a talajminősítéssel a terület legkisebb részleteiig le kell menni, ahogyan ezt a 19. századi telekkönyvezés tette volt. Ennek a kétszeresen minősített és árnyalt településtörténeti módszernek az alkalmazása – a *Szerző* tudomása szerint – először jelen dolgozatban történik. Persze, a módszernek csak első gyakorlati alkalmazása a szerzőé, alapgondolatát előzetes tanulmányaiból vette.

Az oknyomozó történetírás 19. századi atyja, *Ranke Lipót*, természettudományi, tehát mérhető, alapokra igyekezett az időbeli változásokra vonatkozó ismeretek rendszerét, a történelmet. Az akkor bontakozó szociológia és pszichológia mellé a természettudományok egész sorát – geológia, geográfia, meteorológia, biológia, antropológia, etnográfia – állította segédtudományként a történetírás szolgálatába. Ranke tanítványának vallotta magát a kiváló román történettudós, *Jorga Miklós*, aki a Szerző tanítómesterének, *Takács Lászlónak*, a kitűnő történelemoktató művésznak a professzora volt a bukaresti egyetemen. Takács László hívta volt fel a Szerző figyelmét arra, hogy a történelem írott dokumentumai nem abszolút értékűek, mert írásba rendszerint nem az általános, megszokott információkat foglalják, hanem a rendkívülieket. Szükséges tehát a *verosimilitas*, a valószínűség kritikájával nézni a társadalmi fejlődés minden tényét, még a legáltalánosabban elfogadottat is: összefér-e az Ember akarati, cselekvési törvényeivel a leírt történelmi esemény, vagy oda illik-e abba a földrajzi környezetbe, ahová a leíró teszi? Sajnos, még az anyagelvűség által olyan alaposan kimunkált ismeretrendszer, mint a gazdaságtörténet által leírtak is nehezen illeszthetők be az időbe és a térbe. A művelődéstörténet, pedig a legújabb korokig inkább a költői képzelet, mint a fogható valóság alapján állott. A Szerző a szülőföldje, a Szilágyság bejárásával szerzett *tapasztalatait*, állította szembe a korábbi történetírók állításaival, miközben a településtörténet helynévkutatási és földminősítési módszereit a helyszíni realitásokra alkalmazta és jutott el a jelen dolgozat nemzetiségtörténeti eredményeihez.

Eddig a legkiválóbb kutatók is egész vidék földrajzi egységében gondolkoztak, nem mentek le a falvak és a tényleges települések részleteibe, nem csoda hát, hogy a legkiválóbb tudósok sem voltak képesek elhelyezni a Kárpát-medencében például a legkülterjesebb állattenyésztési módot, a rideg *nagyállat-tartó* gazdálkodást, vagy a földművelés legbelterjesebb ágát, az itt évezredek óta gyakorolt *szőlőművelést*. A szerzőnek ez is sikerült, nemcsak a különböző nemzetiségek betelepedési sorrendjének a megállapítása. Persze, mint minden első alkalmazás mindig a legnagyobb hibák kockázatával jár, amelyek maguktól kiküszöbölődnek majd, ha a Szerzőnél jobban felkészült szaktudósok, a gyakorlatban tovább finomított módszerekkel nem egy szilágyságnyi kicsi vidékre, hanem akár az egész Kárpát-medence minden nemzetiségileg kevert területére kiterjesztik ezt a kutatási módszert. Akkor lehetőség nyílik majd arra, hogy a történelmi néprajz kutatói nem nemzetiségileg egymással szembenálló csoportosulásban, hanem egymás mellett, egymás eredményeit hasznosítva dolgozzanak majd, valóban a tiszta tudományos igazság kiderítésére. Ez az előfeltétele a nemzetek közötti békés jövő közös építésének.

A társadalmi fejlődés számképi kifejezése

A természettudományok 20. századi nagy térhódítása az anyagváltozás *mérhetőségi igényeinek* más tudományágakra való kiterjesztésének igényét vonta maga után, ezek sorában az új

számképzési módszerek történettudományi alkalmazását. A jelenségek mérése és számokban való kifejezése, a statisztika, a számképzés módszerét eddig is alkalmazta, a társadalomtörténet, azonban – status=állapot – csak egyetlen történelmi pillanatra érvényes társadalmi tényt fejezett ki számszerűen, *a történelmi folyamatot*, a változást *nem*. Egyszerűen a történetírók nem használták fel – talán szaktudományukba való szűk bezárkózottságuk miatt, nem is voltak rá képesek – mint segédtudományt, a számképzést, a társadalmi *jelenségek* számokkal való kifejezését, holott a történelem tárgya éppen az *állandó folyamatos változás*. A Szerző az 1950-es években végzett szociometriai kísérleti kutatásai során ütközött a folyamatos társadalmi fejlődés, a pozitív és negatív szaporodás, *gyarapodás, fogyatkozás* leírásának nehézségeibe és kereste a számszerű kifejezés lehetőségeit a végeláthatatlan terjedelmű, szóbeli szövegek helyett. Később a börtönben egy cellába kerülve Venczel József statisztika-professzorral, megismerhette tőle a társadalmi fejlődés számképi kifejezésére szolgáló Theodul-képletet, amely különben általánosan használatos a gazdasági életben, többek között a kamatos kamatszámításra. Íme Theodul-képlet:

Végző létszám:	Induló létszám:	Évek száma:	Szaporodási ráta:
$A = C(1 + r)^n \pm k$	$C = \frac{A}{(1+r)^n}$	$n = \frac{\lg A - \lg C}{\lg(1+r)}$	$r = \sqrt[n]{\frac{A}{C}} - 1$

Ha a képletet a népességszaporodás folyamatára alkalmazzuk: a kiinduló létszám = C , a végző létszám = A , évek száma = n , szaporodási ráta = r , folyamaton kívüli értékek = k . Ha a képletet a népességszaporodás folyamatára alkalmazzuk:

A számításmód a *népszámlálások abszolút mennyiségi értékű* adataira támaszkodik. Az Európa történetében tapasztalt és általánosan elismert 50. évenkénti 20%-os természetes szaporodási ráta alkalmazásával az előző és a következő népszámlálásig számolt adatok reálisak bár, de *viszonylagos értékűek*, azaz csak a megelőző és a következő mennyiségek viszonylatában érvényesek.

Mivel nálunk a 16. század közepén volt az első olyan összeírás, amelynek alapján a lakosságot felbecsülhetjük, az azelőtti korszakra, az egész középkorra vonatkozóan, csak az 1543.-as népszámlálás összeírás adataiból a Honfoglalásig *visszafelé számítva*, alkalmazzuk a Theodul-képletet, tekintettel a köztörténetben leírt eseményekre és felhasználva a földrajzi nevek elemzéséből és a területek minőségi osztályából nyert adatokkal. Ezek szerint a középkorra vonatkozó adatok értéke kétszeresen is viszonylagos bár, de *valószínű* és ezért a szakértők számára világos képet ad. Szilágyság középkori népesedéstörténete a vármegye kuruckori vészkorszakával végérvényesen és visszavonhatatlanul lezárul, a lakosság nagy része kipusztul, és kicserélődik. Az újranépesedés csak a szatmári béke után indul és az egész folyamatról az összeírások és népszámlálások mellett, a köztörténet is rengeteg adattal szolgál, különösen a *betelepítések*re vonatkozó irományok. A 18. és 19. század népesedés történetére vonatkozó, a Szilágyság minden falujára lebontott, számadataink bizonyítják a Theodul-képlet alkalmazásának feltétlen szükségességét: nélkül nem lehetne megkülönböztetni a természetes szaporodás és a bevándorlás folytán előállott népességyarapodást, amely, pedig dolgozatunk legfőbb feladata.

Íme a 18. és 19. század népesedési számképe:

Korszak	A jelenség megnevezése	Lélekszám					
		Összes	Magyar	Ogur és más török	Szláv	Román	Egyéb
1715.	Lélekszám	21752	16718	-	-	5034	-
	Szaporodás	4351	3344	-	-	1007	-
	Vándorlás	41718	14702	-	-	27016	-
1750.	Lélekszám	67821	34764	-	-	33057	-
	Szaporodás	13564	6953	-	-	6611	-
	Bevándorlás	17045	3604	-	-	12271	1170
1800.	Lélekszám	98430	45321	-	-	51939	1170
	Szaporodás	19686	9064	-	-	10388	234
	Vándorlás	17906	949	-	-	13575	3362
	Beolvadás	-	600	-	-	300	-900
1847.	Lélekszám	136022	55934	-	-	76222	3866
	Szaporodás	17204	11187	-	-	15244	773
	Vándorlás	8802	-1876	-	-	7926	2752
	Beolvadás	-	1800	-	-	600	-2400
1890.	Lélekszám	172028	67045	-	-	99992	4991

Tehát: az összlakosság 1715.-ben 21752, amelyből magyar 16718, román 5034, 1890.-ben az összlétszám 172028=100,00%, amelyből magyar 67045=38,97%, román 99992=58,12%, egyéb 4991=2,90%. A számbeli gyarapodás tehát összesen 150276=100, 00%, amelyből magyar 50327=33,48%, román 94958=63,18%, egyéb 4991=3,32%. A gyarapodás az 1890.-es 172028-21752=150276=100,00%, ebből a 20%/50. év természetes szaporodás=54805=36,46%, bevándorlás=95471=63,54%. Az összes bevándorlás 95471=100,00%, ebből magyar 19779=20,71%, román=71708=75,10%, egyéb=3984=4,17%. Tehát az 1890-ben a Szilágyságban volt 67045=100% magyarból 1715 előtti bennszülött 16718=24,93%, az előbb számolt természetes szaporodás leszámításával magyar bevándorló volt összesen 19779 az 1890-i lélekszám 29,50%-a, 99992 románból 1715 előtti bennszülött 5034=5,03%, az előbb számolt természetes szaporodás leszámításával a bevándorlók száma, pedig 71708 lélek, az összesnek 71,71%-a, azaz az 1715.-beli román bennszülöttek számának több mint 14-szerese, úgy, hogy 1750.-ben a románság lélekszáma csaknem azonos a magyarral, 1800.-ban, pedig már 10000-rel meghaladja. Az *egyéb nemzetiségűek*, németek, szlovákok, zsidók, mind 1715 után vándoroltak be Szilágyságba. A *cigányok* soha nem

különböztették meg magukat, mindig a falu többségi nemzetiségéhez és vallásához számították magukat.

A magyarok lélekszáma 1715-től 1890-ig 16718-ról 67045-re emelkedett, bár, arányszáma az 1715-ös 76,86%-ról 1890-ig 38,97%-ra esett, pedig a természetes szaporodás a megszokott ütemű volt, és nagyszámú bevándorló – illetve visszavándorló – is gyarapította a soraikat. Azonban a kétszáz év alatti visszavándorlók – és ivadékaik – 32378-as lélekszáma csak egyharmada (34,10%) a pusztuláskori szilágysági magyar veszteségnek. A jelenség csak helyileg szomorú, hiszen, akik nem tértek vissza ide, azok más – magyarság szempontjából fontosabb – vidékek arányszámát javították. A lélekszámnak 67045-re gyarapodása pedig, teljes meglegedésre szolgálhat, hiszen négyszerese a szatmári béke-korinak.

A román arányszám-gyarapodás félévszázadonként a következő: Az 1715-ös 23,14%-hoz 1750-re jött 25,00%, 1800-ra még 4,03%, 1847-re további 3,27% és 1890-re ismét 2,09%. Így alakult ki a magyar állam évezredes évfordulójára a Szilágyságban a románok 58,13%-os arányszáma. Ez az arányszám-emelkedés nyilván nem lehetett volna a románok állandó, nagymértékű bevándorlása nélkül. Ez a bevándorlás szivárgó jellegű volt: egyénenként, családonként, kicsi csoportonként jöttek kelet, északkelet felől állandóan, szakadatlanul, úgy, hogy körülbelül egynegyedük egy nemzedék múlva már ötven km-rel nyugatabbra élt, az Alföld belseje felé. Hozzávetőlegesen háromnegyedüket, a be- és kivándorlók száma közötti különbséget jelzi, tehát, számképünk: az 1890-es népszámláláson talált kerekben százezer szilágysági románból kilencvenezer a szatmári béke után vándorolt be – vagy bevándorlók leszármazottja. A pusztulás-kori, 20660-ra becsült román emberveszteséget már a következő, 1750-ig tartó korszakban pótolta és felül is múlta a 27016 bevándorló. Ez a tömeg az 1750-es román 33057-es³ lélekszámnak 81,73%-a és legnagyobb bevándorlás a tárgyalt kétszáz esztendő folyamán. A 18. század első felében volt hát a legnagyobb a románság Szilágyságba áramlása. De folytatódott 12271+13575+7926-tal, míg a fenti számot elérte.

A jelen dolgozat, Szilágyság vonatkozásában, feleslegessé teszi a magyarok és a románok közötti gyűlöletet elmélyítő 20. századi történelmi vitákat: a *középkor tekintetében* egyértelmű, hogy Szilágyságba a románok a magyarok, ugorok és szlávok után a 14. században költöztek be. Említésük 1341-ben hat rézaljai faluban történt először a világtörténelemben, hiszen Szilágyság nem tartozott a római uralom alatti Dáciához, tehát itt semmiféle dákoromán kontinuitás nem lehetett. Hogy Erdély vagy más Kárpát-medencei területen létezett-e és milyen kontinuitás, azt a jelen dolgozatban alkalmazott árnyalt földrajzi névelemzés és a terület földjének minőségi osztályozása módszerével objektíve meg lehet állapítani. Viszont Szilágyság egész középkori népessége, a románsággal együtt odalett a kuruckori pusztulással.

Ugyanilyen vitathatatlan tény viszont az, hogy a honfoglalás évezredes évfordulójakor Szilágyság lakosságának túlnyomó többsége, román nemzetiségű volt kerek számban 100000=58,12%-a, akikből 90000 90% a szatmári béke után vándorolt be a Szilágyságba.

³ E szám, mint fentebb láttuk, román egyházi nyilvántartásból vétetett, ezért is vitathatatlan.

Életet és jövődőt csak békében lehet építeni. Aki pedig békét akar Közép-Európában, annak vita helyett ezekkel a realitásokkal kell számolnia!

A történelem végtelen és mérhetetlen időbeli folyamat, melyet tudományos igénnyel csak pontosan körülhatárolva, korszakokra osztva vizsgálhatunk. Célunknak mindenképpen Szilágyságnak *onogur* uralom alatti kora – Onoguria = Hungária, népnyelvünkön: Magyarország – a Krisztus utáni 896-ra tett *honfoglalás* és annak ezeréves évfordulója, 1896 közötti korszak. Nemcsak azért célszerű ennek a korszaknak a vizsgálata, mert bőséges írott dokumentumok vannak e korszak *néptörténetére* vonatkozóan, hanem inkább azért, mert ebben a korban voltak a kutatásunk tárgyát képező népesedéstörténeti változások.

A történettudomány minden segédtudományával együtt sem tud Szilágyság egész múltjában az őskori betelepedéstől a 17. század második feléig – minden népvándorlás és sokszor megújuló hódítás dacára – olyan katasztrófáról, amely szakadást eredményezett volna a vidék népesedéstörténetében. A Váradnak török kézre jutása és a szatmári béke közötti korszak azonban olyan pusztulást hozott a Szilágyságra, amelyben őslakossága egészében kimozdult helyéről, úgy, hogy utána újra kellett telepednie a vidéknek.

Ezeknek megfelelően osztottuk munkánkat is három fejezetre:

- I. 896 – 1657 A honfoglalástól Várad elestéig
- II. 1657 – 1711 A pusztulás kora
- III. 1711 – 1896 A szatmári békétől a millenniumig

I . 8 9 6 – 1 6 5 7

A honfoglalástól Várad elestéig

A történetírás hibás általánosítása következtében máig szlávoknak tudja a közönség Szilágyság magyarok előtti lakóit. Teljességgel figyelmen kívül marad Anonymus, aki azt írja, hogy itt Ménmarót vezérsége alatt kazárok éltek (és székelyek).⁴ A román történetírók – akik pedig Anonymusra esküsznek – egyszerűen romának mondják Ménmarótot és népét, semmire sem hivatkozva.⁵ Az alábbiakban látni fogjuk, hogy a Szilágyságban a szlávok legkorábban a

⁴ XI és XIX-XXIII fejezet.

⁵ Például: CONSTANTINESCU, M. – DAICOVICIU, C. – PASCU, Șt.: Istoria Românilor. București, 1968.

magyarokkal egyidőben telepedtek meg, a románok pedig a honfoglalás után csak jó négyszáz esztendővel.⁶

⁶ Munkánk terjedelmébe nem fér bele az itt említett népek Szilágyságon kívüli története bármilyen vázlatosan sem. Mégis, legalább így, jegyzetben tisztáznunk kell annyit, hogy milyen fogalmakat takarnak az általunk használt elnevezések.

A magyarok az ural-altáji nyelvcsalád finnugor ágához tartozó nyelven beszélő nép. Kevés nép nyelvének van olyan ragyogóan tisztázott eredete, fejlődéstörténete, mint a magyar nyelvnek, de még kevesebb olyan nép van, melynek őstörténetéről ilyen keveset tudnánk. Az írott források nem emlegetik, a történetírók mindmáig elhanyagolták a magyarokat. Mind csak az onogurokkal foglalkoztak, feltételezván, hogy azok a magyarokkal azonosak. Így még az sem tisztázódott, mikor, milyen csoportokban, honnan jöttek ide a magyarok. Vagy mint egyesek mondják – a Kárpát-medence is a finnugor őshazához tartozott, tehát részben mindig is itt voltak? Bizonyos, hogy egész Keleteurópában elterjedtek még az indoeurópaiak előtt. Így kerültek a Fekete-tenger és a Kaukázus környékén előbb a szkíták, majd az ogurok uralma és befolyása alá. Átvették azok foglalkozását, műveltségét, szervezetét, hagyományait, úgy, hogy a korabeli források is azóta is általában azonosítják őket amazokkal. Ha a hun uralommal ogurok is jöttek a Kárpát-medencébe, az ogurokkal elválaszthatatlanul azonos aulokban élő magyarok is jöttek ide velük. Az avarok 6. századi hódításakor szintén. Ezek feltételezések, de az már bizonyos, hogy Kurt fia Köber onogurjaival, a 7. század végén magyarok is telepedtek ide. Ezek száma nem lehetett nagy, még a különben gyér egyéb lakossághoz viszonyítva sem. A magyarok zöme az Árpád nevével jelzett onogur honfoglalással került ide, más népelemekkel, töredékekkel keverve, de a honfoglalók többségéként.

Az onogurok történetét szemmel tartották úgy a keleti, mint később a nyugati leírások, az ural-környéki felbukkanásuk óta a Kárpát-medencében való honalapítás (Onogurország = Ungürüsz, Hungaria) és annak immár évezredes viszontagságain át máig.

Aszerint, hogy a „nép” jelentésű szót hogyan ejtik, a török népek három ágra: ujugrokra, oguzokra és ogurokra oszlanak. Mivel az oguzok is két nyelvre váltak, összesen négy török nyelvet különböztetünk meg:

- Az ujugrok Belső-Ázsiában éltek és élnek. Viszonylag magas műveltségük volt már a mongol hódítás előtt, saját írással, nesztoriánus keresztyénséggel. Most mind (ujgur, kirgiz, dzungár stb.) muzulmánok.

- Az oguzok (kiejtése: úz) közé tartoznak a nálunk ismert népek közül (valószínű) az avarok, (bizonyosan) a besenyők, úzok, ozmánok. Ide tartoznak a ma is Ázsiában élő türkmének, üzbégek, azeriek is.

- A kipcsak (az oguz másik ága) nyelvet beszélték a történelmünkben ismert kunok (palócok) és tatárok. Ma is így beszélnek a tatárok, nogájok és a kazakok.

- Az ogurok egyetlen élő képviselői a csuvasok. A múltban viszont a török népek közül az ogurok játszották a legnagyobb szerepet Európában. Az urali és pontuszi ősműveltség (lovas-pásztorkodás, földművelés, kertészet, bőr- és fémipar, urali bányászat, kohászat) – melyet szokás iráninak és szkítának tartani –, ha nem egészen, legalábbis részben, az oguroknak köszönhető. Az Eurázsia közepén elterülő nagy síkság nyugati felén éltek történelmi ismereteink óta, az Ural, Volga, Kaukázus, Don, Fekete-tenger vidékén, és osztoztak e vidék jó és rossz sorsában úgy az indogermán népvándorlás, mint később a rokon törökök hódításai alatt.

Ogur nyelven beszéltek a magyar történelem onogurjai, bolgárjai, kazárjai (szabirjai stb.). A magyarokkal már az Ural-Don környékén, nagyon régen összetalálkoztak, felváltva azok felett (valószínű) a szkíta uralmat. Az Atilla utáni időkben a pontuszi Onogurország volt a Hun Birodalom örököse, gazdájává lévén nemcsak a hun hagyományoknak, hanem mindenféle itt előforduló más népének és néptöredékének a szkítáktól, irániaktól, szarmatáktól a finnugorokig, alánokig és szlávokig. Mindenkitől átvették, ami értékes volt, és mindenkinek átadták saját értékeiket, egyebek mellett a legmagasabb szintre fejlődött társadalmi szervezetüket.

Ez a társadalmi szervezet minden török népnél egyforma, tiszta vérségi szervezet (bedevi-rendszer) volt. E rendszerről csak annyit mondunk itt, amennyi feltétlenül szükséges a társadalmi folyamatok megértéséhez: E rendszer alapegysége a nagycsalád (aul = falu), mely az élő ős (nagyapa) fiainak családját foglalja magába, a szolgálkával és a szolga-családokkal együtt. Az aul szigorú szülöttségi rendű rangsorában adott helyük van a szolgálknak is, mert a felnőtt (családos) szolgálk az úri felnőtt fiak után következnek, megelőzve a kiskorú úrfiakat. A felnőtt szolga így feleségül veheti az elhalt úrfi özvegyét is. (Azok ugyanis csak az aulon belül mehettek újra férjhez.) Az úrfiak pedig, nyilván vehettek maguknak szolganőt. Ha ezekhez még annyit teszünk hozzá, hogy a szolgálk a meghódított népekből (vagy az egyszerűen

elrablottakból) kerültek az aulokba, nem nehéz elképzelni, hogy ebben a rendszerben a népek keveredése törvényszerű volt, az aulokban leginkább használt nyelv („asszonyok nyelve”) általánossá válásával, de mindig az uralkodó nép neve alatt. Így nem kell csodálkoznunk azon, hogy Iszperik népe a Balkánon szlávul beszélt és bolgárnak hívták, de azon sem, hogy Árpád népe (általában) magyarul beszélt és onogurnak hívták.

A szlávok első európai hazája az Elba-Visztula vidéke. Innen terjedtek a 2. századtól kezdve keletre, délre és délkeletre. A Kárpát-medencében jórészt az avar uralom idején költöztek – és századokkal később is állandóan szivárogtak –, az avarok által kijelölt, más népek által nem lakott részekre. Még akkor általában egységes szláv nyelven beszélvén, elszlávosították azokat az avarokat, akiknek az auljaiban éltek. Ezek utódai érték meg gyér számban az Árpád honfoglalását. (A 9. században a bolgár hódítással a Tiszántúlra jött délszlávok csak földrajzi neveket hagytak – ahol hagytak – maguk után, ők maguk vissza is húzódtak délre.)

A románok a római birodalom balkáni latin gyarmatosainak a leszármazottjai. Kialakulási helyük („őshazájuk”) kérdése vitatott: Egyesek szerint a Felső-Vardar völgye, a Sárdág, Perimdág és Ohrida vidéke, nagyjából a Rigómező, Kosovo volt szülőhazájuk. Mások viszont azt állítják, hogy az egész Balkán-félsziget, sőt Délitáliától az északi Kárpátokig terjedő terület mind az ő bölcsőjük volt. Hogy elméletekben ne legyen hiány, valóságos dogma fogalmazódott arról, hogy a román nép nem a Dunától délre keletkezett, ahol csaknem ezerévszáz évig volt római-bizánci uralom, hanem a Dunától északra, pontosan a mai Románia helyén, melynek egy része másfélszáz évig volt Róma tartozéka. A vitában nincs miért részt vennünk, mert a román történelem kezdeti szakaszát az arra hivatottak nem annyira alapos és tárgyilagos kutatással, mint inkább szenvedélyességgel igyekeznek „tisztázni”. Sok, nagyon egyszerű kérdésre egyáltalán nem felelt eddig senki. Például: a tiszta latin rendszerű román nyelven albán hatás észlelhető. Ugyanakkor a legelvontabb fogalmakat, a keresztyénség alapfogalmait és más hasonlókat (mîntuire = mentés, megváltás; gîndire = gondolat; doina = dal stb.) magyar eredetű szavakkal fejez ki a román. Továbbá: a jellegzetesen román ősfoglalkozás a vándorló juhászok juhok gondozása, a juhászok ősi szokásai ogur eredetűek a román nyelvben. Vagy: az ortodox román egyház liturgiája miért volt szláv-nyelvű a legutóbbi időkig, és a dunai fejedelemségek hivatalos nyelve miért volt szláv és görög?

A románok társadalmi szervezete jellegzetesen gyarmatosi: sohasem fejlődött a kiscsalád fölé (sem zadrugáik, sem klánjaik, még kevésbé törzseik nem alakultak ki soha), még csak spontán faluközösségeik sem voltak. Egyetlen, nagyon halvány kötelék volt közöttük, az ortodox egyház. De az sem volt sem latin (román) nyelvű, sem görög, hanem szláv. Felettük a közhatalmat azok a földesurak gyakorolták, akiknek a területén szálláshelyük, inkább tartozkodási helyük. E közhatalom szervezete közigazgatási egységeket, a falut, adott nekik kenézeteket, vajdákat vezetőül és képviselőül. Ezek legfontosabb kötelessége a jellegzetes román adó, a juhötvened beszédese volt. Mert foglalkozásuk a hegyi, vándorlegeltetési juhtartás volt. Ez viszont annyira jellemző volt rájuk, hogy népvimüket (vlah/oláh) sokan foglalkozásnévnek vélték. Nyájaikat követve a románok évente sok száz kilométert bebarangoltak. Társadalmi kötelekeik hiánya, vándorló foglalkozásuk, nomád életmódjuk, mind megkönnyítették beszivárgásukat, áttelepedésüket. Ehhez az is elegendő volt, ha ősszel nem tértek vissza tavalyi szállásukra.

A románok balkáni jelenlétét a 6. században jegyzi fel. A Dunától északra való előfordulásukat viszont Anonymus 1200 körüli krónikája a honfoglalás előttre teszi, de ennek igaz voltát erősen vitatják. Általánosan elfogadott bizonyítékok csak a 13. század elejéről vannak, de azóta az ilyen dokumentumok egyre részletesebbek és nagyobb számúak. A 14. században román jellegűvé asszimilálódott az eredetileg kun-tatár Havasalföld, és néhány évtizeddel később ez történik Moldvával rutén-román viszonylatban. Magyarországi jelenlétüket már a 13. század elején említik a Déli Kárpátokban. Egy évszázad alatt szlávok beszivárgással – szörványosan bár, de – megtelepedtek Magyarország délkeleti részén, és megjelentek Máramarosban is. Nagyobb mérvű, rendezett beköltözés először 1335 körül történt, amikor Bogdán vajda nagyszámú népével a Balkánról Máramarosba telepített.

A törökök balkáni előnyomulása, a dunai fejedelemségek török főhatalom alá kerülése felgyorsította a román beszivárgás folyamatát. Számuk állandóan gyarapodott, úgy a 15. mint a 16. század folyamán. A tizenöt éves háború alatt ismét jött több tízezernyi román menekült. A 17. században is folytatódott a beszivárgás, míg a 18. században, Magyarország török alóli felszabadulása és egyidejűleg a román fejedelemségek fanarióta-bérletbe esése ismét felduzzasztotta a beáramlást, úgy, hogy a 19. századra a románok aránya Magyarország keleti felén elérte az összlakosság kétharmadát.

Mivel Szilágyság népesedéstörténete érthetetlen a két alkotó vármegye, Közép-Szolnok és Kraszna alakulásának ismerete nélkül, előjáróban vázolnunk kell e két közigazgatási és önkormányzati egység geneziséjét.

A magyar királyi hatalom társadalmi-gazdasági alapjául szolgáló királyi uradalmak központjai, a várispánságok szervezésével még Szent István korában kialakultak a királyi vármegyék (Comitatus). Ezek kinevezett főnöke, az ispán (Comes, Graf) a királyi uradalom vezetése mellett – mint akkor minden magánhatalom – ellátta az alárendelt várnépek, katonák, szabadok és szolgák közigazgatási, közbiztonsági és bírói ügyeit, és parancsnoka volt a vármegyei királyi seregnek. Idő multával a királyi uradalmak elsorvadtak, a királyi hatalom fenntartására elégtelennek bizonyultak. A közhatalom új alapja a személyes alávetettség, a hűbériség lett. Eszerint a király megosztja a közhatalmat a nemességgel, mely ezért hadi szolgálattal tartozik a királynak. Az egyes nemesek közhatalma olyannyira szűk körű volt, hogy az abból fakadó jogaik gyakorlására szükségképpen társulniuk kellett. Mivel a nemesség katonai parancsnoka a királyi vár ispánja volt, természetes folyamatként szervezkedtek a nemesek egy-egy királyi vármegye területén nemesi közösségbe, a *nemesi vármegyébe*.⁷ A központi hatalom képviselője a vármegyében továbbra is a király által kinevezett országos méltóság, a főispán. A nemesség viszont a maga önkormányzata gyakorlására megyei tisztikart választott, élén az alispánnal. E folyamat a 15. századra le is zárult.

Az országnak azon a részein, ahol sok volt hajdanán a királyi birtok, sűrű volt a királyi várispánságok hálózata, több királyi vármegye nemessége szervezett egy nemesi vármegyét. A mi esetünk ennek az ellenkezője: itt egy kezdeti mamut királyi vármegye oszlott fel kisebbekre, de a maradék is igen nagy volt egy nemesei vármegyének: három alakult rajta. Még a magyar királyság kialakulásakor szervezték a *szolnoki* várispánságot. Úgy látszik, a királynak nem sok birtoka volt errefelé, mert a Tisza partján fekvő várból igazgatott Szolnok királyi vármegye területi hatásköre kiterjedt a későbbi Jászkun-kerülettől Biharon, Kolozson át Tordáig, a Keleti Kárpátokban fekvő

Az egyéb-nyelvű népek közé azokat csoportosítjuk a történelem során itt előfordulók közül, akik a fenti csoportokba nem sorolhatók be. Ezek között az ókoriakat (agatirszek, illírek, trákok, kárpok, kelták, dákok, géták, görögök, szkíták, szarmaták, jazigok, rómaiak, germánok, hunok stb.) csak megemlíjtük, mert ha nem vándoroltak innen tovább, vagy ki nem irtattak, nyom nélkül beolvadtak az utánuk következőkbe. A magyar honfoglalás előtről (a már tárgyalt avarok, ogurok és szlávok kivételével) csak germán gepidák érdemelnek figyelmet részünkről. Ezek a gótokkal a 3. században jöttek ide. Együtt vészelték át a hun uralmat, és Atilla halála után a Kárpát-medence keleti felében független államot alapítottak. Százhusz évi fennállás után Gepidia az avar hódítás áldozata lett. A gepidák maradványai az avarok uralma alá kényszerültek, és egyáltalán nem lehetetlen, hogy ivadékaik egy része megérte a honfoglalást.

A honfoglaláskor is jöttek az onogurokkal, a magyarokon és a szlávokon kívül – sokak szerint – iráni nyelvű alánok és horezmiek, valamint vitatott nyelvű kálizok, mert arab és zsidó nyelvű töredékek. (A nagyszámú böszörményt nem említjük külön, mert eme muzulmán vallású kereskedők ogur nyelvűek voltak.)

Az onogur honfoglalást a Kárpát-medencében azonnal a hódított terület elosztása, azt pedig csakhamar a végleges letelepedés követte. Ez pedig a török rendszer szerint az uralkodó nemzet törzseibe, nemeibe és auljaiba osztotta szét a más nyelven beszélőket. Ennek, valamint az egységes keresztyén vallás ezzel párhuzamos elterjedése következtében a leginkább ismert nyelv, a magyar átvételének természetes folyamata azonnal megkezdődött, három évszázadon át zavartalanul folyt úgy, hogy a tatárjárás idejére – a mai szlovákok őseit kivéve – Magyarországon mindenki magyarul beszélt.

⁷ PESTY Frigyes: A várispánságok története. Budapest, 1882.

Borszékig és Óradnáig, valamint a Tisza forrásvidékéig,⁸ tehát a Maros vidékén szervezett kezdeti Erdélyi Vajdaság kivételével, az egész Keletmagyarországra.⁹ Ez pedig, arra mutat, hogy a királynak ezen az egész országnyi területen egyetlen fontos érdeke volt: a só. Ennek a kitermelése, szállítása és tárolása volt a szolnoki ispán legfőbb feladata. Hogy ennek zavartalanul eleget tehessen, méltóságát csatolták a – valószínű – később szervezett erdélyi vajdai méltósághoz.

A folyamat legelején – ha nem Szolnokkal egyidőben – előbb Szatmár, azután Bihar vára és királyi megyéik szerveződtek. Ezeket követték az északerdélyi sóbányák mindegyikére külön szervezett királyi vármegyék: Torda, Kolozs és Doboka (Szolnok maradt Désaknával).¹⁰ Ezek után került sor Kraszna királyi vármegyéje megszervezésére a 12. század közepéig.¹¹ Az ős-Szolnokból maradt tehát a maradék-Szolnok királyi vármegye: Naszód vidéke, Dés és környéke, Kővár-vidék, Tövishát, Északérmellék és a tiszántúli pusztá Szolnokig. A térképre pillantva látjuk, hogy ez a lehetetlen hosszan elnyúlt, egymástól elütő vidékeken végighúzódnó királyi vármegye – mely mintha Erdély Magyarországba fogózkodó karja volna – egyetlen célra szolgál: a sószállítás biztosítására Erdélyből az ország központjába.¹² Bár írott dokumentumaink nincsenek erre vonatkozóan, minden *valószínűség* szerint az Erdélyt Nyugat-Magyarországgal, Dáciát Pannóniával összekötő kereskedelmi út régebbi, a Magyar Királyságnál, sőt, a Római Impérium Közép-Európai szerepénél is már a *kelták* Kárpát-medencei uralma idején működött. A rómaiak által a Meszesi Kapuban épített, jelentős *Limes-település*, *Porolissum* építését sem indokolhatta egyéb, mint az innen, az Alföldön át Aquincumig vezető kereskedelmi út biztosítása. Ez az út nemcsak az erdélyi só szállítására – erre utal a Tiszai átkelőhelyen létesült *Szolnok*, „sótelep” szláv neve –, de úgy Pannóniának, mint Dáciának, az Alföldről történő élelmiszerrel, takarmánnyal való ellátására szolgált. A sószállítás biztosítására, a később létesített szolnoki várispánság tehát csak a megelőző két évezredben már működő kereskedelmi út továbbfejlesztése volt.

A királyi vármegyék szervezését természetesen folyamatként követte a nemesi vármegyék kialakulása ugyanabban a sorrendben: előbb (Szatmár és Bihar után) Torda, Kolozs és Doboka, majd a mi Krasznanánk. 1271-ben már ennek is külön főispánja van,¹³ tehát már itt is van nemesi vármegye. A maradék–Szolnok királyi vármegyében a királynak lehetett elegendő egyetlen ispán az egyetlen érdeke biztosítására, de – a királyi uradalmak csekély száma is erre mutat – a szállásbirtokos nemesség száma annál nagyobb lévén, ezeknek a maradék területen sem volt elegendő egyetlen szervezet. Ezért alakult itt, már 1345-ig három nemesi vármegye: Belső-Szolnok, Közép-Szolnok és Külső-Szolnok, egyetlen főispán, az erdélyi vajda felügyelete alatt. Itt csak a nemesi vármegyék kialakulás után szervezték a külön királyi vármegyéket, az is hármat, a nemesi szervezet és elnevezés

⁸ TAGÁNYI Károly: Szolnok-Doboka vármegye kialakulása. KÁDÁR József szerk. Szolnok-Doboka vármegye monográphiája. I. Dés, 1901.

⁹ Úgy látszik, ez a királyi vármegye még az Erdélyi Vajdaság előtt megszerveztetett, mert az „erdélyi” katolikus püspök székhelye kezdetben e vármegye területén, valószínű Tasnádon volt.

¹⁰ MAKKAI László: Erdély népei a középkorban. Magyarok és románok. I. Budapest, 1943. 330.

¹¹ PAULER Gyula: A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt. Budapest, 1893. I. 183.

¹² BÓNA István: A népvándorlás kora Erdélyben. Erdély története. I. Budapest, 1986. 234.

¹³ PETRI i.m. I. 778.

szerint. Ez csak 1465-re történt meg.¹⁴ (Kővár vidéke előbb Belső-Szolnok, azután Közép-Szolnok része volt 1691-ig, mikor azt is önálló közigazgatási egységgé szervezték.) Az már a helyi adottságok természetes folyománya, Szilágyság egységes vidékként való elismerését jelentette, hogy a következő korokban nagyon gyakran Közép-Szolnok és Kraszna vármegyék számára közös főispánt nevezett ki az uralkodó. Viszont, mint látni fogjuk, e két vármegye különböző genezise, a földrajzi egység dacára mély nyomot hagyott a vidék népesedéstörténetében. És nyilván a népesedési folyamatok is erősen befolyásolták a közületek szervezését.

Ezek előrebocsátása után vegyük vizsgálat alá Szilágyság földrajzi neveit. A 2. és 3. számú mellékletünk Közép-Szolnok és Kraszna vármegyék fontosabb vízneveit tartalmazza. Ezek összesítése:¹⁵

Az elnevezés nyelvi eredete	A FOLYÓK SZÁMA ÉS FONTOSSÁGI OSZTÁLYA					
	Összesen	I	II		III	
			Eredeti víznév	Helységnév is	Eredeti víznév	Helységnév is
Magyar	26	7	3	4	6	6
Magyar és szláv	3	2	1	-	-	-
Szláv	9	-	1	1	2	5
ogur és más török	5	2	-	2	-	1
Román	-	-	-	-	-	-
Ismeretlen	5	1	-	-	2	2
Összesen	48	12	5	7	10	14

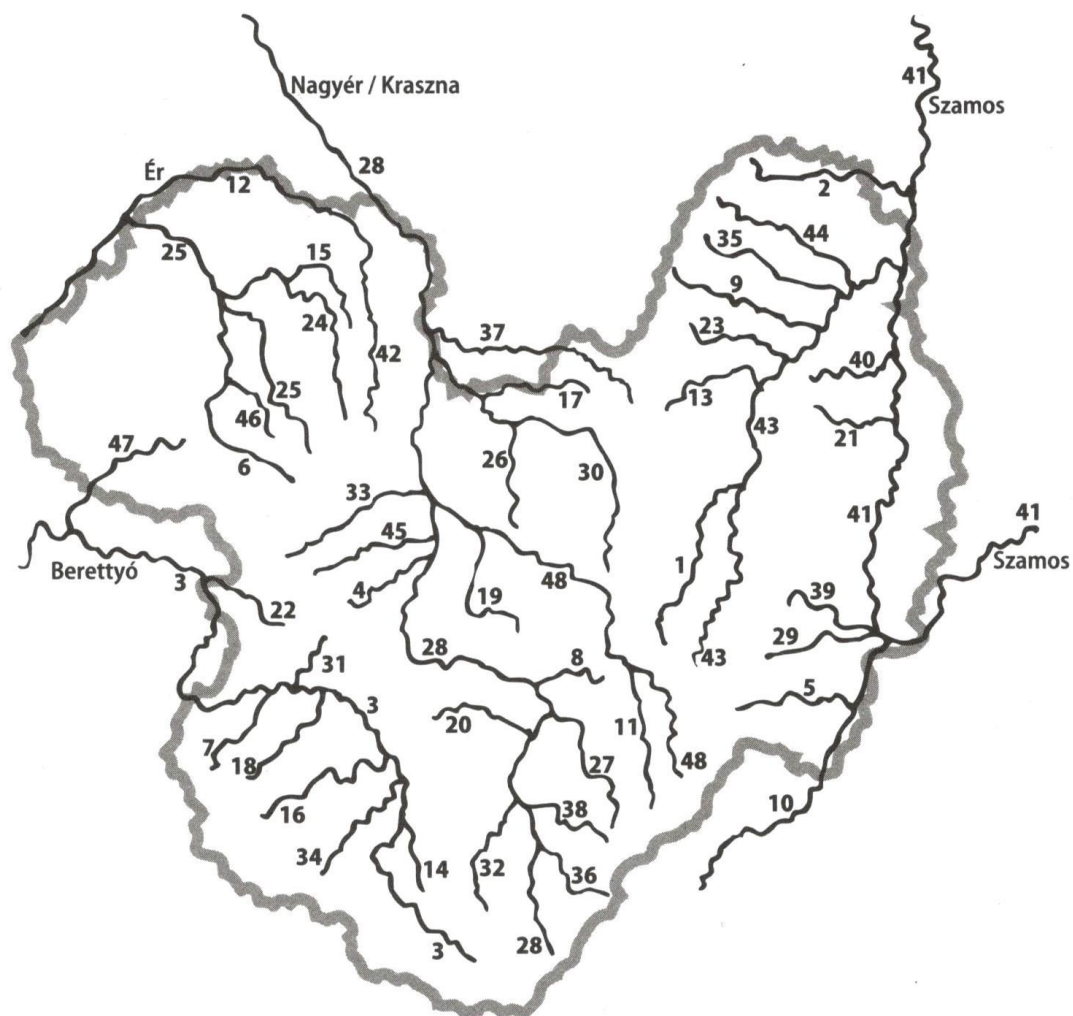
Azokat a vízneveket, melyeknek nevét elemzésre érdemesnek becsültünk, célszerűnek tartottuk három fontossági osztályba csoportosítani, úgy, hogy a második és a harmadik osztályúak között külön számoljuk azokat, amelyek egyúttal, helynevek is. Egyrészt azért, mert azok bizonyítható ereje vitatott¹⁶, másrészt, mert ezeket majd a helynevek között elemezzük. Ellenőriznünk kell azt is, hogy a (földrajzi) irodalomban lejegyzett víznevek mennyiben felelnek meg azoknak, amelyeket a nép használ. Ennek során három folyóvizet találtunk, amelyeket a nép nem úgy nevez, mint az

¹⁴ PESTY i.m. 474.

¹⁵ Annak a 48 víznek a nevét vettük vizsgálat alá, melyek egynél több falut érintenek. (Ugyanis a helyi vizek nevei, mint a telekkönyvben nem rögzített határrészek nevei is bizonytalanok, gyakran és szeszélyesen változnak, és sokszor még a falubeliek mindegyike sem ismeri egyformán.) Amelyik patak két falut érint, a harmadik fontossági osztályba, amelyik hármat érint, a második, és amelyik négyet vagy többet érint, az első fontossági osztályba soroltuk.

¹⁶ KNIEZSA István i.m. 113. szerint a több helységen átfolyó vizek neve döntő erővel bír a mellé telepődő népek sorrendjére vonatkozóan. Viszont általánosítja azt a véleményt, hogy a víznevek szoktak helységnévvé válni. ezzel szemben és azt tapasztaltam, hogy a kisebb folyóvizeket gyakran arról a helységről nevezik el, mely fölől folynak.

irodalom:¹⁷Kraszna/Nagyér, Mázsa/Korond és Cserna/Rákos. Ezekben az esetekben nyilvánvaló, hogy bizonyítékul csak a népi elnevezések fogadhatók el.

A Szilágyság víznevei

¹⁷ Annak a folyónak a használatos neve, melyet a földrajz „Kraszának” ír, a nép ajkán Somlyóig „Kraszna”, onnan Sarmaságig „Somlyó-patak”, attól lefele Majtényig „Nagyér”. (Azután eltűnik a lápban.) A „Mázsa” népi neve „Kusaly” és „Korondi-patak”, a „Csernái” pedig „Rákos-patak”.

SZILÁGYSÁG VÍZNEVEI

Sor-szám	Megnevezés	A VÍZ FONTOSSÁGI OSZTÁLYA ÉS NEVÉNEK EREDETE				
		I	II		III	
			Eredeti víznév	Helységnév is	Eredeti víznév	Helységnév is
1.	Baksa			ogur és más török		
2.	Berekszó			ogur és más török		
3.	Berettyó	magyar				
4.	Bodor				magyar	
5.	Bréd					szláv
6.	Csaholy			szláv		
7.	Cserese					ismeretlen
8.	Csorgó		magyar			
9.	Egerbegy			magyar		
10.	Egregy	magyar				
11.	Egrespatak					magyar
12.	Ér	magyar				
13.	Fövényes				magyar	
14.	Füzes			magyar		
15.	Gánás					ismeretlen
16.	Gyümölcsényes			magyar		
17.	Halmaszó				magyar	
18.	Halmosd					magyar
19.	Herestye				szláv	
20.	Hosszúaszó					magyar
21.	Inó					ogur és más török

22.	Karjas				ismeretlen	
23.	Kecskés					magyar
24.	Keresztes				magyar	
25.	Kékes		magyar			
26.	Korond/Mázsa	magyar/szláv kettős név				
27.	Kólicka		szláv			
28.	Kraszna/Nagyér	magyar/szláv kettős név				
29.	Kucsó					szláv
30.	Kusaly	ogur és más török				
31.	Ludvány				ismeretlen	
32.	Mál			magyar		
33.	Megye				szláv	
34.	Ördög-p.				magyar	
35.	Örményes					magyar
36.	Perje					szláv
37.	Rákos/Cserna		magyar/szláv kettős név			
38.	Serdenke					szláv
39.	Solymos					magyar
40.	Szakadás				magyar	
41.	Szamos	ismeretlen				
42.	Szekeres	magyar				
43.	Szilágy	magyar				
44.	Szivágy	magyar				
45.	Szoldobágy		magyar			
46.	Tasnád					szláv
47.	Úsztató	magyar				
48.	Zilah	ogur és más török				

Összesen	12	5	7	10	14
----------	----	---	---	----	----

A vizsgált 48 víznév közül 21 helynév is, tehát itt csak 27-et elemzünk. Ezek közül 16 magyar, kettő ogur, három ismeretlen, egy szláv, három pedig az előbb említett kettős név. A legfontosabb tizenkét folyóvíz közül kilenc¹⁸ magyar és ogur nevű, egynek¹⁹ a neve ismeretlen eredetű, kettő²⁰ pedig kettős, magyar/szláv nevű. A második osztályban van három magyar, egy szláv és egy vitathatóan magyar vagy szláv.²¹ A harmadik osztályban pedig van hat magyar, két szláv és két ismeretlen nevű folyóvíz. Ezek szerint, a víznevek alapján Szilágyság eredeti lakosságát magyarnak vehetjük, mert fontosabbak közül az egyetlen szláv név olyan vidéken van, mely kezdetben lakatlan maradván, csak később települt be. A másik, a sokkal fontosabb Kraszna/Nagyér neve pedig csak a felső folyásán szláv, különben az is magyar. Azonban az ilyen kategorikus kijelentésekkel sohasem lehetünk elég óvatosak. Csak annyit szögezünk le, hogy a víznevekből *nem lehet* semmiféle *szláv* elsőszégre következtetni Közép-Szolnok és Kraszna vármegyékben, bármennyire is állította ezt az eddigi magyar történetírás is.²² Mint láttuk, román víznév nincs a Szilágyságban. Ez természetes is.

Helynév-elemzésünket a 4. az 5. és a 6. sz. mellékleteink tartalmazzák. Ezek összesítése:

SZILÁGYSÁG KÖZÉPKORI MAGYAR HELYNEVEI

Vármegye	Minőségi övezet	Helységnevek összes száma	Helységnevek eredete				
			Magyar nyelvű képzés			Szláv	Román
			Magyar	Ogur	Szláv		
			a l a p o n				
Közép-Szolnok	1. övezet	31	20	8	3	-	-
	2. övezet	97	54	14	9	20	-
	3. övezet	28	11	2	6	9	-
	Összesen	156	85	24	18	29	-
Kraszna	1. övezet	19	7	4	2	6	-
	2. övezet	37	19	5	2	11	-
	3. övezet	27	15	3	5	4	-

¹⁸ Berettyó, Egregy, Ér, Kusaly, Szekeres, Szilágy, Szivágy, Úszató és Zilah

¹⁹ Szamos

²⁰ Kraszna/Nagyér és Mázsa/Korond

²¹ Szláv a Kólicka-nevű meszesi patak, vitatott a Cserna/Rákos.

²² Legutóbb BÓNA István i.m. 188. állítja a szlávok szilágysági elsőségét, de ehhez a régészeti leletek bizonyító erejét maga is kevésnek találván, a helynévkutatás eredményeire hivatkozik. Mint látni fogjuk, a helynevek még kevésbé igazolják az itteni szláv elsőséget, mint a régészet.

	Összesen	83	41	12	9	21	-
Szomszéd vm. átvettek	1. övezet	1	-	-	-	1	-
	2. övezet	4	1	1	1	1	-
	3. övezet	-	-	-	-	-	-
	Összesen	5	1	1	1	2	-
Egész Szilágyság	1. övezet	51	27	12	5	7	-
	2. övezet	138	74	20	12	32	-
	3. övezet	55	26	5	11	13	-
	Összesen	244 (100%)	127 (52,05%)	37 (15,16%)	28 (11,48%)	52 (21,31%)	- (0,00%)

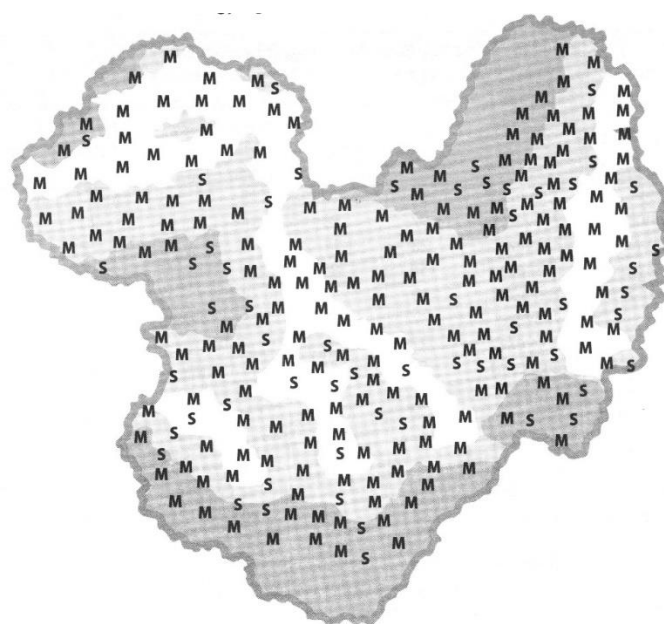
Összehasonlításul:

Kniezsa István szerint:

Bihar vm.	1400-ban	175	116	30	15	12	2
Szatmár vm.	1400-ban	102	57	15	12	18	-

SZILÁGYSÁG KÖZÉPKORI ROMÁN HELYNEVEI

Vármegye	Minőségi övezet	Helységnevek összes száma	Helységnevek eredete			
			Román	Szláv	Magyar, vagy nincs román neve	Magyar közvetítésű szláv
Szilágyság	1. övezet	51	-	-	44	7
	2. övezet	138	-	3	103	32
	3. övezet	55	5	5	32	13
	Összesen	244 (100%)	5 (2,05%)	8 (3,28%)	179 (73,36%)	52 (21,31%)

□ = 1. minőségi övezet
 □ = 2. minőségi övezet
 □ = 3. minőségi övezet

M = Magyar képzésű magyar helynevek = 192
S = Szláv képzésű magyar helynevek = 52
R = Román képzésű magyar helynevek = 0
 Összesen: = 244

A Szilágyság középkori magyar helynevei

□ = 1. minőségi övezet
 □ = 2. minőségi övezet
 □ = 3. minőségi övezet

R = Román eredetű román helynevek = 5
S = Szláv eredetű román helynevek = 8
 ● = Magyarból helynevek = 231

Összesen: = 244

A Szilágyság középkori román helynevei

Annak a 244 helységnek a nevét elemezzük, melyeknek az 1500. esztendő előtti létezését okmányok igazolják.²³ Az azutáni korban alakult falvak nevét nem szükséges településtörténeti adatszerzés céljából elemzés alá vennünk, mert azidőről már minden változásnak írott nyoma van.

A helységeket három minőségi övezetben csoportosítjuk, aszerint, hogy mennyire alkalmasak a mezőgazdaságra, mely az állandó letelepedést szükségessé tette.²⁴ Az első övezetbe soroltuk a mezőgazdaságra legalkalmasabb alföldet és széles folyóvölgyeket (és a városok helyét – hivatalból), a harmadikba az alkalmatlan mocsarakat és hegyvidéket, a másodikba pedig, a kettő között maradtakat. Hogy az a szeszélyesen alanyilagossnak tűnő osztályozás voltaképpen mennyire helyénvaló, szükséges és célszerű, azt bizonyítják a Szilágyság 1553-i adóösszeírásának adatai.²⁵ Akkor az 51 első övezetbeli faluban találtak 1071 adózó portát, a 133 második övezetbeliben 926-ot, és az 56 harmadik övezetbeliben összesen 108-at. Az első övezet átlaga tehát 21,00, a másodiké 6,96 és a harmadiké 1,93 porta. Mint látjuk, az első övezetbeli falvak több mint tízszeresei a harmadikbelieknek. Ennél fogva a falvak átlagos lélekszámából²⁶ nem sokra lehet következtetni, annál többet ér településtörténeti szempontból a minőségi övezeti megkülönböztetésük: jelzi a letelepedés valószínű sorrendjét, és ugyanakkor az elnéptelenedését is. Mert nyilvánvaló, hogy először a jobb helyet foglalják el, és azt hagyják el utoljára.²⁷

²³ Ebben a kérdésben teljesen PETRI i.m.-ra támaszkodtunk.

²⁴ MAKKAI László: Erdély népei a középkorban. I. 1943. 234. és a történetírók többsége különös fontosságot tulajdonít annak, hogy a honfoglalók főfoglalkozása a nagyállat-tenyésztő, nomád pásztorkodás volt, mert ez – szerintük – döntően befolyásolta volna letelepedésüket. Szerintem, őseinknek ez az állattenyésztési mód csak egyik foglalkozása volt, melyből – az egész népet tekintve – kb. 15% élt, tehát nem a legfőbb. Másrészt, Szilágyság érmelléki részén lehetett ugyan külterjesen pásztorkodni, de ott is jobban lehetett másként hasznosítani a területet. A kutatók által másfelé észlelt kettős-szállás-rendszernek itt nincs tere. A nomád pásztorkodás pedig azért nomád, hogy ne legyen megtelepedett. Tehát, ha a honfoglalás után lett volna is itt nomád pásztorkodás, azt a lakosság elhagyta, áttérve (egészen az addig kisebb mértékben folytatott) földművelésre, mely állandó letelepedést igényelt.

²⁵ PETRI i.m. 160-165.

²⁶ A történeti irodalomban vita folyik arról, hogy mennyi egy középkori falu lakosságának átlaga. GYÖRFFY György (Magyarország népessége az Árpádkorban) szerint száz, SZABÓ István i.m. szerint százötven, Ștefan PASCU i.m. szerint kétszáz lélek egy falu átlagos lakossága. Hogy mennyire bajos itt használható átlagot találni, azt látjuk a Szilágyság 1553-i adóösszeírása iménti adataiból is. A PASCU véleménye emellett még bizarr is, mert nem létező falvak átlaglakosságát becsüli ennyire, azokat ugyanis, melyek nem szerepelnek a pápa tizedjegyzékben.

²⁷ A román történetírás (pl.: M. Constantinescu – C. Daicoviciu – Șt. Pascu: Istoria României. București, 1969. 100.) „menekülés a hegyekbe”-elmélete – miszerint ellenséges támadás esetén a lakosság az első minőségi övezetből a harmadikba költözik – nem alkalmazható Szilágyság estében. Először azért, mert az itteni hegyvidéki román telepítések mind béke idején, szervezeten történtek, vagy békés beszívargások eredményei voltak. Másodszor pedig azért, mert írott dokumentumok szólnak minden szilágysági román falu keletkezésének módjáról és idejéről. Hogy még első övezetbeli is köztük (Gardánfalva, Inó, Szélszeg, Alsószopor, Tóhát), melyeknek előző magyar (de – mindenesetre – nem román) lakosságát a Drágfiak továbbrakták volt a románok letelepítése érdekében – de szervezeten és béke idejében.

Kr = Kraszna vm.	MT = magyar név török alapon
Sz = Közép-Szolnok vm.	MS = magyar név szláv alapon
M = magyar	ME = magyar név egyéb alapon
ÓM = ómagyar	S = szláv
I = ismeretlen	R = román

SZILÁGYSÁG HELYNEVEI

Sor- szá m	A helység magyar neve	Vár-megye	Minő-ségi övezet	Az első	Az utolsó	A magyar név eredete			A helység román neve	Rom-án jelleg első említése	A román név eredete
				említés éve		Petri	Kniezsa	Bélteky			
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1.	Adorjántelek	Kr	2	1241	1338	M	-	ME	-	-	-
2.	Apáca	Sz	3	1383	1847	M	-	ME	-	-	-
3.	Szamos- Ardó	Sz	1	1405		M	-	MS	Arduzel	-	MS
4.	Ákos	Sz	1	1342		ÓM	ÓM	MT	Acîș	-	M
5.	Babuktelke	Sz	2	1205	1677	M	-	M	-	-	-
6.	Szilágy- Badacsony	Kr	2	1212		S	I	MT	Bădăcin	-	M
7.	Bagolyfalva	Kr	3	1481		M	-	M	Hurez	1481	R
8.	Szilágy- Bagos	Kr	1	1214		S	MS	MT	Boghiș	-	M
9.	Tasnád- Bajom	Sz	2	1359		ÓM	M	MT	Boianul Mare	-	M
10.	Magyar- Baksa	Sz	2	1349		M	M	MT	Bocșița	-	M
11.	Oláh- Baksa	Kr	1	1205		M	-	MT	Bocșa	-	M
12.	Tasnád- Balázsháza	Sz	2	1454		M	-	ME	Blaja	-	M
13.	Balla	Kr	1	1345		S	M	M	Borla	-	M
14.	Ballaháza	Kr	3	1537		M	-	M	Mal	1537	R
15.	Baromlak	Sz	2	1437	1479	M	-	M	Borumlac	-	M
16.	Bábca	Sz	2	1383		S	S	S	Babța	1392	MS
17.	Bádon	Kr	2	1344		ME	ME	ME	Badin	-	M
18.	Alsó- Bán	Kr	2	1213		ÓM	M	MT	Ban	1481	M
19.	Felső- Bán	Kr	3	1215		ÓM	-	MT	Bănișor	1481	M
20.	Bendőtelek	Sz	2	1366	1366	M	-	M	-	-	-
21.	Benedekfalva	Sz	1	1475		M	-	ME	Benefalău	-	M

22.	Alsó- Berekszó	Sz	2	1424		M	-	M	Bîrsău de Jos	1424	M
23.	Felső- Berekszó	Sz	3	1424		M	-	M	Bîrsău de Sus	1424	M
24.	Bideskút	Sz	2	1487	1571	M	-	M	-	-	-
25.	Bikáca	Sz	3	1392		S	-	S	Bicaz	1392	MS
26.	Bodótelke	Sz	2	1205	1578	M	-	M	-	-	-
27.	Bogdánd	Sz	2	1383		S	MS	MS	Bogdand	-	M
28.	Bogdánháza	Kr	2	1341		S	S	MS	Stîrciu	1481	S
29.	Boján	Kr	3	1481		ÓM	-	MT	Boianul Mare	1481	M
30.	Bornamező	Kr	3	1481		M	-	MS	Poința	1481	S
31.	Borzás	Kr	1	1414 1		M	-	M	Bozieș	-	M
32.	Borzlyuk	Sz	2	1424	1670	M	-	M	Borjuc	1424	M
33.	Bőnye	Sz	2	1329	1682	M	-	MT	-	-	-
34.	Bősháza	Sz	2	1387		M	-	MT	Biușa	-	M
35.	Bréd	Sz	3	1385		S	I	MS	Brebi	1423	MS
36.	Bürgezd	Kr	2	1257		ÓM	S	MT	Bilghez	-	M
37.	Kraszna- Cégény	Sz	2	1332		S	-	S	Țeghea	-	MS
38.	Cigányi	Sz	2	1387		M	M	M	Țigani	-	M
39.	Szamos- Cikó	Sz	2	1543		M	-	S	Țicău	-	MS
40.	Magyar- Cseholy	Sz	2	1205		S	MS	MS	Cehal	-	M
41.	Oláh- Cseholy	Sz	3	1491		S	MS	MS	Cehaluț	1491	M
42.	Csalános	Sz	2	1372	1705	M	M	M	-	-	-
43.	Tasnád- Csány	Bihar	2	1244		S	M	MS	Cean	1472	M
44.	Somlyó- Csehi	Kr	1	1351		M	M	MS	Ceheiu	-	M
45.	Csekenye	Sz	3	1585		ÓM	-	S	Reghea	-	MS
46.	Cserese	Kr	3	1477		S	-	MS	Cerișe	-	M
47.	Csiglen	Sz	3	1545		S	-	S	Țiglean	1545	MS
48.	Csizér	Kr	2	1215		S	M	M	Cizer	1481	M
49.	Csompasz	Sz	2	1368	1564	S	-	S	-	-	-
50.	Csög	Sz	2	1215		M	M	MT	Cig	-	M
51.	Dabjon	Sz	2	1387		S	S	S	Domin	1387	MS
52.	Daróctelek	Sz	3	1370	1423	S	-	MS	-	-	-
53.	Kis- Debrecen	Sz	2	1543		S	-	MT	Vadurile	1545	R
54.	Debren	Sz	2	1387		S	S	S	Dobrin	-	MS
55.	Dédács	Kr	2	1211	1477	M	-	MT	-	-	-
56.	Kis- Dershida	Sz	1	1423		M	M	MT	Derșida Mică	-	M

57.	Nagy- Dershida	Sz	1	1205		M	M	MT	Derşida Mare	-	M
58.	Detrehem	Kr	2	1216		ME	ME	ME	Dridiu	1481	M
59.	Désháza	Sz	2	1343		M	M	MT	Deja	-	M
60.	Diósad	Sz	2	1345		M	M	MT	Dioşod	-	M
61.	Kis- Doba	Sz	2	1220		S	M	MT	Doba Mică	-	M
62.	Nagy- Doba	Sz	2	1220		S	M	MT	Doba Mare	-	M
63.	Doh	Kr	2	1338		S	S	S	Doh	-	MS
64.	Domoszló	Kr	3	1459		S	-	S	Dumuslău	-	MS
65.	Egerbegy	Sz	2	1392		M	-	M	Aghirbag	1392	M
66.	Egrespatak	Sz	2	1361		M	M	M	Aghireş	-	M
67.	Elyüs	Kr	3	1335		M	ME	M	Aleuş	1341	M
68.	Endrefalva	Kr	2	1434	1623	M	-	ME	-	-	-
69.	Erked	Sz	2	1368		M	M	MT	Archiud	-	M
70.	Ete	Sz	3	1435	1847	M	-	MT	-	-	-
71.	Égerhát	Sz	2	1543		M	-	M	Ardihat	1543	M
72.	Fürményes	Sz	2	1387		M	-	ME	Firminiş	1387	M
73.	Füzes	Kr	3	1341		M	M	M	Fizeş	1341	M
74.	Gardánfalva	Sz	1	1424		M	-	ME	Gîrdan	1424	M
75.	Gesztes	Kr	2	1423	1561	M	-	M	-	-	-
76.	Ér- Girolt	Sz	2	1240		M	ME	ME	Ghirold	-	M
77.	Girókuta	Sz	2	1205		M	-	ME	Ghirocuta	-	M
78.	Godonász	Sz	3	1392	1682	S	-	S	Godineasa	1392	MS
79.	Kis- Goroszló	Sz	2	1475		S	-	S	Traniş	1475	S
80.	Magyar- Goroszló	Kr	2	1205		S	S	S	Guruslău	-	MS
81.	Szamos- Goroszló	Sz	2	1387		S	S	S	Guruslău	1387	MS
82.	Szilágy- Görcsön	Sz	2	1405		M	-	S	Gîrceiu	-	MS
83.	Gurzófalva	Kr	3	1549		M	-	ME	Fetindia	1549	S
84.	Hadad- Győrtelek	Sz	2	1405		M	-	M	Giurtelec	1424	M
85.	Somlyó- Győrtelek	Kr	2	1357		M	M	M	Giurtelec	-	M
86.	Gyulakuta	Kr	2	1427	1680	M	-	M	-	-	-
87.	Gyümölcsénye s	Kr	3	1341		M	M	M	Gimilciş	1481	M
88.	Hadad	Sz	2	1368		M	M	MT	Hodod	-	M
89.	Halmosd	Kr	3	1341		M	M	M	Halmăşd	1341	M
90.	Haraklány	Sz	2	1415		S	-	S	Hereclean	-	MS
91.	Ér- Hatvan	Sz	1	1215		M	M	M	Hotoan	-	M
92.	Hármaspatak	Kr	3	1830		M	-	M	-	-	-
93.	Kraszna- Hidvég	Kr	1	1351		M	M	M	Hidig	-	M
94.	Szilágy- Hidvég	Sz	2	1421	1692	M	-	M	-	-	-

95.	Kraszna- Horvát	Kr	1	1213		M	M	MS	Horoat	-	M
96.	Oláh- Horvát	Sz	2	1388		M	-	MS	Horoat	-	M
97.	Hosszúaszó	Kr	2	1341		M	M	M	Husasău	-	M
98.	Hosszúmező	Kr	1	1395		M	-	M	Husumezeu	-	M
99.	Illéd	Sz	3	1205	1682	M	-	M	Iled	-	M
100.	Szilágy- Illésfalva	Sz	2	1392		M	M	M	Băsești (Basa)	1392	M
101.	Selymes- Ilosva	Kr	2	1257		S	S	S	Ilișua	-	MS
102.	Ilyéstelek	Sz	2	1442	1520	M	-	ME	-	-	-
103.	Inó	Sz	1	1387		ÓM	M	MT	Inău	1387	M
104.	Ipp	Kr	1	1213		S	M	MT	Ip	-	ME
105.	Jáz	Kr	3	1481		S	-	MT	Iaz	1481	M
106.	Karika	Sz	2	1385		S	M	S	Creaca	-	M
107.	Alsó- Kaznacs	Kr	1	1215		S	S	S	Cozniciu de Jos	-	MS
108.	Felső- Kaznacs	Kr	2	1341		S	-	S	Cozniciu de Sus	1481	MS
109.	Kárásztelek	Kr	2	1241		M	M	M	Carastelec	-	M
110.	Ér- Kávás	Sz	1	1215		M	M	M	Căuaș	-	M
111.	Magyar- Kecel	Kr	2	1215		S	ME	ME	Cățel	-	M
112.	Oláh- Kecel	Kr	3	1341		S	ME	ME	Cătelușa	1481	M
113.	Kecskésfalva	Sz	3	1424		M	-	M	Săchiștea	1424	S
114.	Kegye	Szatmár	2	1215		S	ÓM	MT	Cheghea	-	M
115.	Kelence	Sz	2	1423		S	-	S	Chelița	1423	MS
116.	Kene	Sz	3	1279	1539	S	-	S	-	-	-
117.	Kerestelek	Kr	2	1257		M	M	M	Criștelec	-	M
118.	Szilágyfő- Keresztur	Sz	2	1216		M	M	M	Criștur	-	M
119.	Keszi	Sz	2	1475		M	-	MT	Chesău	-	M
120.	Kékes	Kr	3	1465	1571	M	-	M	Chechiș	1481	M
121.	Kémer	Kr	2	1427		S	-	MT	Camăr	-	M
122.	Szilágy- Kırva	Sz	2	1368		S	S	S	Chilioara	-	MS
123.	Ér- Kısfału	Sz	1	1380		M	-	M	Chișfalău	-	M
124.	Kolbászfalva	Sz	3	1392	1682	M	-	MT	Călbăș	1392	M
125.	Szilágy- Korond	Sz	2	1383		M	M	M	Corund	-	M
126.	Kód	Sz	1	1475		M	-	MT	Cheud	-	M
127.	Ér- Kőrös	Sz	1	1215		M	M	M	Chereușa	-	M
128.	Szilágy- Kövesd	Sz	2	1461		M	-	M	Chireșd	-	M
129.	Kraszna	Kr	1	1219		S	S	S	Crasna	-	MS
130.	Kucsó	Sz	2	1387		S	-	S	Cuceu	1387	MS

131.	Kusaly	Sz	2	1345		ÓM	I	MT	Coșeiu	-	M
132.	Lecsmér	Kr	2	1213		S	S	S	Leșmir	-	MS
133.	Lele	Sz	2	1330		S	I	MT	Leliu	-	M
134.	Lompért	Kr	1	1321		ME	ME	ME	Lompirt	-	M
135.	Magyarpatlak	Kr	3	1830		M	-	M	-	-	-
136.	Majád	Sz	1	1245		S	ÓM	MT	Moiad	-	M
137.	Maladé	Kr	2	1448		S	S	S	Mălădia	-	MS
138.	Márkaszék	Kr	2	1323		M	M	M	Marca	-	M
139.	Máron	Kr	2	1458		ME	-	ME	Marin	-	M
140.	Mázsatelek	Sz	2	1349	1520	S	-	MS	-	-	-
141.	Menyő	Sz	2	1330		M	M	ME	Minău	-	M
142.	Kraszna- Mihályfalva	Sz	1	1380		M	M	ME	Mihaifalău	-	M
143.	Mikóháza	Kr	2	1341	1549	M	-	ME	Micău	1341	M
144.	Ér- Mindszent	Sz	1	1414		M	-	ME	Mețent	-	M
145.	Mocsolya	Sz	2	1363		S	M	MS	Mocirla	-	M
146.	Mojgrád	Sz	3	1423		S	-	S	Moigrad	1423	MS
147.	Nagy- Mon	Sz	2	1214		M	M	M	Naimon	-	M
148.	Nyír- Mon	Sz	2	1219		M	M	M	Nirmon	-	M
149.	Monó	Sz	2	1387		M	-	S	Monău	-	MS
150.	Mosóbánya	Sz	3	1475		M	-	MS	Băița	-	M
151.	Mutos	Sz	2	1387		M	S	S	Mutiș	1388	MS
152.	Szilágy- Nagyfalu	Kr	1	1205		M	M	M	Nușfalău	-	M
153.	Nagyszeg	Sz	2	1387		M	M	M	Noțig	1387	M
154.	Hadad- Nádasd	Sz	2	1215		M	M	M	Nadișul H.	-	M
155.	Oláh- Nádasd	Sz	2	1383		M	M	M	Nadișu	1387	M
156.	Náprád	Sz	2	1387		S	-	S	Năpradea	1388	M
157.	Néháza	Kr	2	1438	1673	M	-	M	-	-	-
158.	Kis- Nyíres	Sz	3	1461		M	-	M	Ciuta	1461	R
159.	Nyírsid	Sz	2	1385		S	M	M	Nirșid	-	M
160.	Tasnád- Orbő	Sz	3	1475		S	-	S	Orbău	-	MS
161.	Szilágy- Ökörítő	Sz	1	1455		M	-	M	Curitău	-	M
162.	Örményes	Sz	2	1392		M	M	M	Urminiș	1392	M
163.	Kis- Pacal	Sz	2	1359		M	-	ME	Pățalul Mic	-	M
164.	Nagy- Pacal	Sz	2	1410		M	ME	ME	Pățalul Mare	-	M
165.	Palicka	Kr	2	1471		S	-	S	Plesca	1481	MS
166.	Szilágy- Panit	Kr	2	1383		S	M	MS	Panic	-	M
167.	Papfalva	Sz	3	1545	1676	M	-	ME	-	-	-
168.	Füzes- Paptelek	Kr	3	1481		M	-	ME	Preoteasa	1481	R

169.	Szilágy- Paptelek	Sz	2	1387		M	-	ME	Poptelec	1387	M
170.	Patakfalva	Sz	3	1392	1676	M	-	M	Potoc	1392	M
171.	Pálvára	Sz	2	1361	1523	M	-	M	-	-	-
172.	Pecsely	Kr	2	1205		S	-	S	Pecie	1481	MS
173.	Pele	Sz	2	1447		M	-	M	Piele	-	M
174.	Szilágy- Perecseny	Kr	1	1215		S	S	S	Pericei	-	MS
175.	Perje	Kr	3	1481		M	-	S	Pria	1481	MS
176.	Petenye	Kr	1	1484		M	-	MT	Petinea	-	M
177.	Pettyéntelek	Sz	2	1387	1424	M	-	M	-	-	-
178.	Szilágy- Pér	Sz	1	1205		M	-	M	Pir	-	M
179.	Porc	Kr	2	1477		M	-	ME	Poțiu	1481	M
180.	Prodánfalva	Sz	2	1475		S	-	MS	Prodănești	-	M
181.	Rákpataka	Kr	3	1481	1672	M	-	M	Reghea	1481	M
182.	Kraszna- Ráton	Kr	2	1270		M	ME	ME	Ratin	-	M
183.	Redefalva	Sz	3	1424	1676	M	-	M	Redea	1424	M
184.	Récse	Kr	2	1341		S	S	S	Recea	-	MS
185.	Szamos- Róna	Sz	2	1338		M	-	MS	Rona	-	M
186.	Sarmaság	Sz	1	1355		M	M	M	Sărmășag	-	M
187.	Sámson	Sz	2	1366		M	M	ME	Șamșud	-	M
188.	Sándorháza	Sz	2	1401	1682	M	-	ME	-	-	-
189.	Sereden	Kr	3	1270		S	I	MS	Șerediu	-	M
190.	Solymos	Sz	2	1205		M	M	M	Șoimuș	1388	M
191.	Somály	Kr	2	1452		M	-	M	Șumal	-	M
192.	Somfalu	Sz	3	1461		M	-	M	Corni	1461	M
193.	Szilágy- Somlyó	Kr	1	1251		S	I	S	Șimleul Silvaniei	-	M
194.	Somos	Sz	3	1424	1701	M	-	M	Șumuș	1424	M
195.	Sülelmed	Sz	1	1405		M	-	M	Ilmed	-	M
196.	Ér- Szakácsi	Sz	1	1240		M	M	MT	Socaciu	-	M
197.	Tasnád- Szántó	Sz	1	1215		M	M	M	Santău	-	M
198.	Pele- Szarvad	Sz	2	1447		M	-	M	Sărauad	-	M
199.	Tasnád- Szarvad	Sz	1	1205		M	M	M	Sărauad	-	M
200.	Szentkereszt	Kr	3	1213	1495	M	-	M	Serediu	1481	M
201.	Ér- Szentkirály	Sz	1	1343		M	M	M	Sîncrai	-	M
202.	Szilágy- Szentkirály	Sz	2	1452		M	-	M	Sîncrai	-	M
203.	Szentmiklós	Sz	2	1429	1652	M	-	ME	Sînmiclăuș	-	M
204.	Szécs	Kr	2	1319		M	-	S	Siciu	-	MS
205.	Felső- Szék	Kr	3	1257		M	M	M	Sîg	1341	M
206.	Szélszeg	Sz	1	1387		M	-	M	Selsig	1387	M

207.	Szamos- Széplak	Sz	1	1246		M	M	M	Săplac	-	M
208.	Szér	Sz	2	1349		M	M	M	Ser	-	M
209.	Szilágy- Sziget	Sz	2	1466		M	-	M	Sighet	-	M
210.	Szilágycseh	Sz	2	1405		M	-	MS	Cehu	-	M
211.	Silágyszeg	Sz	2	1377		M	M	M	Sălăţig	-	M
212.	Szilvás	Sz	1	1234		M	-	M	Silvaş	-	M
213.	Alsó- Szivágy	Sz	2	1391		M	-	M	Asuajul de Jos	1424	M
214.	Felső- Szivágy	Sz	3	1424		M	-	M	Asuajul de Sus	1424	M
215.	Ér- Szodoró	Sz	3	1215		S	S	S	Sudurău	-	MS
216.	Szoldobágy	Sz	2	1414	1698	S	-	M	Solduba	-	M
217.	Szolnokháza	Sz	2	1847		-	-	MS	Pătăluşa	-	S
218.	Alsó- Szopor	Szatmár	1	1205		S	S	S	Supurul de Jos	1472	MS
219.	Felső- Szopor	Szatmár	2	1472		S	-	S	Supurul de Sus	1472	MS
220.	Szoros	Kr	2	1448	1686	M	-	M	-	-	M
221.	Szödemeter	Sz	2	1220		M	M	ME	Seuca	-	M
222.	Tasnád	Sz	1	1205		OM	S	MS	Tăşnad	-	M
223.	Tormafalva	Kr	3	1429	1553	M	-	M	Torma	1481	M
224.	Tóhát	Sz	1	1424		M	-	M	Taure	1424	M
225.	Bükk- Tótfalu	Sz	3	1410		M	-	MS	Stremţiu	1424	S
226.	Kraszna- Tótfalu	Kr	3	1481		M	-	MS	Sîrbi	1481	S
227.	Tövised	Sz	3	1475	1672	M	-	M	-	-	-
228.	Turbuca	Sz	2	1387		S	I	S	Turbuţa	1388	MS
229.	Tuszatelke	Kr	3	1341		S	MS	MS	Tusa	1341	M
230.	Szamos- Udvarhely	Sz	1	1387		M	M	MS	S. Odorhei	-	M
231.	Dabjon- Újfalu	Sz	2	1545		M	-	M	Bisău	1549	M
232.	Hosszú- Újfalu	Sz	2	1582		M	-	M	Husia	1582	M
233.	Nagymon - Újfalu	Sz	2	1700		M	-	M	Cioara	-	R
234.	Somlyó- Újlak	Kr	1	1281		M	M	M	Uilac	-	M
235.	Szamos- Újlak	Sz	2	1383		M	M	M	Uilac	-	M
236.	Újnémét	Sz	2	1460		M	-	ME	Unimăt	-	M
237.	Újvágás	Kr	3	1481		M	-	M	Lazuri	1481	S
238.	Úsztató	Bihar	2	1472		M	-	M	Pîgaia	1472	S
239.	Vadafalva	Sz	3	1205		M	-	M	Odeşti	1424	M
240.	Vaja	Sz	2	1341	1701	M	M	M	Oaia	-	M
241.	Vajkfalva	Kr	3	1481	1594	OM	-	MT	Voica	1481	M

242.	Magyar- Valkó	Kr	2	1205		S	-	S	Valcău de Jos	-	MS
243.	Oláh- Valkó	Kr	3	1249		S	S	S	Valcău de Sus	1481	MS
244.	Varsolc	Kr	1	1361		S	S	S	Vișoț	-	MS
245.	Valkó- Váralja	Kr	3	1481		M	-	M	Subcetate	1481	R
246.	Alsó- Várca	Sz	2	1391		S	S	S	Oarța de Jos	1424	MS
247.	Közép- Várca	Sz	3	1391		S	S	S	Oarța de Mijloc	1424	MS
248.	Felső- Várca	Sz	3	1391		S	S	S	Oarța de Sus	1424	MS
249.	Vártelek	Sz	2	1411		M	-	M	Ortelec	1423	M
250.	Vérvölgy	Sz	2	1387		M	M	M	Verveghiu	-	M
251.	Vicsa	Sz	2	1387		S	S	S	Vicea	-	MS
252.	Völcsök	Sz	2	1387		S	S	S	Ulciug	-	MS
253.	Zálnok	Sz	2	1215		S	S	S	Zalnoc	-	MS
254.	Zilah	Sz	1	1205		ÓM	I	MT	Zalău	-	M
255.	Zovány	Kr	1	1249		S	S	S	Zăuan	-	MS
256.	Zölce	Sz	3	1205	1712	S	-	S	-	-	-
257.	Zsákfalva	Sz	3	1499		M	-	ME	Jac	-	M
258.	Zsibó	Sz	1	1205		S	ME	ME	Jibou 1387-	1424	M
Szilágy vármegye		166			M=	161	67	102			162
Kraszna vármegye		87			ÓM=	12	3	0			0
Bihar vármegye		2			MT=	0	0	39			0
Szatmár vármegye		3			MS=	0	5	27			50
1. övezet		51			ME=	4	10	35			1
2. övezet		145			S=	80	29	55			10
3. övezet		62			R=	0	0	0			7
					I=	0	8	0			0
					"-" =	1	136	0			28

A helynévelemzési rendszert azzal is továbbfejlesztettük, hogy nem elégszünk meg annak a megállapításával, hogy melyik nyelven képződött valamely helynév, hanem azt is megnézzük, hogy

az alapkifejezés melyik nyelvből való. Ez lehetőséget ad a hajdani nyelvi asszimilációk kimutatására.²⁸

Kniezsa István²⁹ elemzési rendszere szerint a szilágysági magyar helynevek 11. és 12. századiak.³⁰ Ez nem azt mutatja, hogy helyneveink elemzéséből nem szűrhetjük le semmit e kor előtti időkre vonatkozóan, mert ez a helynévadás a letelepedés végleges állandósulását jelenti annál a népességnél, mely minden bizonnyal addig is ott élt.

Szembeszökő a román eredetű magyar helynevek teljes hiánya. E tény támogatja a román helynevek jegyzéke, mely szerint a Szilágyság 244 helysége közül csak tizenháromnak van a magyartól különböző neve: öt hegyi falunak van román eredetű román neve³¹, nyolcnak (három a 2. és öt a 3. övezetben) van szláv eredetű román neve, míg a többi 231-nek vagy nincs román neve, vagy a magyarból vették azt át. Ennek a tizenhárom névnek a létezése fényesen magyarázza és igazolja a többi hiányát. Nevezetesen azt, hogy nem valami nyilvánvaló hiba, elítélendő részrehajlás, politikai nyomás, vagy egyéb szándékos vagy véletlen tévedés tüntette el a román neveket, mert – íme – ez a tizenhárom megvan, tehát a többi is megvolna, ha lett volna valaha. Megállapításunk tehát szilárd: Közép-Szolnok és Kraszna vármegyében a román nemzetiség a magyarok és a szlávok után telepedett.

A magyar helynevek összesítésének másik fontos adata az, hogy Közép-Szolnok vármegyében *nincs szláv* eredetű magyar helynév első minőségi övezetben, míg Krasznában az 10%-on felüli. A többi névcsoportokban is eltérést látunk: Közép-Szolnok középkori magyar helyneveinek 81,41%-át a magyar nyelv szabályai szerint képezték, mégpedig 54,49%-át magyar (és ezzel egyenértékű

²⁸ A 4. sz. mellékletünk: Szilágyság helynevei – táblázat 1. oszlopában felsorolt magyar helységnevek az 1890-ben létező falvak akkori hivatalos elnevezései. A kipszultak nevét PETRI i.m. m.h.-ről vettük. Csak két névre van megjegyzésünk: Akik annakidején leírták Pír és Szilszeg nevét, azt hitték, hogy *í*-zik akitől hallják, ezért az *í*-t *é*-re „szépítették”. Így születtek az értelmetlen Pír és Szélszeg névalakok.

A táblázat 5. oszlopába (= Az utolsó említés éve) csak akkor írtunk évszámot, ha a falu kihalt.

„A magyar név eredete” című 8. oszlop tartalmazza a helységnevek szerintünk való minősítését. Összehasonlításként szolgálnak a 6. és 7. oszlopok, melyek PETRI Mór i.m.m.h., illetve KNIEZSA István i.m.m.h. véleményét tartalmazzák. KNIEZSA véleményét mindig elfogadtam a szótövek eredete kérdésében (néha magam adtam hozzá az árnyalást), néhány kivétellel, például: „Bürgezd” Kniezsa szerint szláv, szerintem török (birgöz = félszemű – férfinév), „Lele” Kniezsa szerint ismeretlen, szerintem török (lale = tulipán – női név), „Zilah” Kniezsa szerint ismeretlen eredetű, szerintem ez is török szó (szila = fegyver – személynév).

A 9. oszlop román neveit MARTINOVICI, C. – ISTRATI, N.: *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite*. Cluj, 1922.-ből vettük. Amelyek ebből hiányoztak, azokat társasági nyomozással állapítottuk meg.

²⁹ KNIEZSA i.m. 132.

³⁰ Ezt igazolja pl. az is, hogy Ákos nembéli Mihály Szent Istvántól kapta azt a birtokot, melyen később a békési uradalom keletkezett, tehát Ákos, Mihályfalva, Szopor stb. első övezetbeli helynevek csak Szent István után keletkezettek. A „Szentkirály” név pedig, már Szent László uránra, István király kanonizálása utánra mutat. Viszont a Váradi Regestrum 1205-tel kezdődően már itteni harmadik övezeti falvakat is említ, tehát a települések akkorra már véglegesedtek.

³¹ Persze, mind harmadik övezeti: Bagolyfalva/Hurez, Kisnyíres/Ciuta, Paptelek/Preoteasa, Somfalva/Corni és Valkóvár/Alja/Subcetate. Mint látjuk, ezek közül is csak az egyetlen „Ciuta” az eredeti román. A többi a magyar név fordítása.

egyéb³²), 15,38%-át ogur (és más török), 11,84%-át szláv alapszóból. A magyar nevű falvak 24,41%-a első övezeti, és csak 14,96%-a való a 3. övezetből. A *szláv* eredetű 18,59%-nyi helynévből viszont – mint láttuk – első övezeti nincs, 3. övezeti viszont 31,03%.

Kraszna vármegyében a helynevek 74,70%-a képződött a *magyar* nyelv szabályai szerint, melyből 49,46% (tehát felénél kevesebb) magyar, 14,46% ogur és 10,81% szláv eredetű kifejezésből. A magyar nevű helységek 20,96%-a 1. övezeti, és 37,10%-a 3. övezetben fekszik. *Szláv* eredetű a krasznai magyar helynevek 25,30%-a, melynek 28,57%-a 1. övezeti (csaknem egyharmad!) és csak 19,05%-a 3. övezeti.³³

Ha ezekhez tekintetbe vesszük azt is, hogy a két vármegye magyar nyelvjárása között feltűnő a különbség³⁴, világos népesedéstörténeti lecsapódását látjuk Közép-Szolnok és Kraszna vármegyék különböző genezisének. Mivel – mint láttuk – Közép-Szolnok vármegye területe és népe maradék az Ős-Szolnokból kiszervezett ifjabb vármegyék (közte Kraszna is) kiválása után, e maradék megyének népi összetétele feltehetően megfelel a magyar honfoglalással kialakult 10. századi lakosságnak. Eszerint a lakosság háromnegyede magyar volt, egynegyede szláv. A magyarok kétharmada volt magyar eredetű, egyötöde ogur, és hatoda szláv származású. A honfoglaláskor itt találtak, és az akkor bejövők arányára vonatkozóan csak becslésekre vagyunk utalva.

A Tiszántúlon, a Szamos és a Maros között, tehát a mai Szilágyságban is – Anonymus szerint³⁵ – kazár (tehát ogur nyelvű) uralmat találtak Árpád honfoglalói.³⁶ Másfelé a honfoglalók nyelvét beszélő, azokat szívesen fogadó székelyekről ír. Ezek pedig nem lehettek egyebek, mint Kurt fia Köbernek, a 7. század végén ideköltöző onogur népének az utódai, akik azóta magukba olvasztották az esetleges ókori népmaradványokat, a gepidákat, avarokat és a szlávok egy részét. *Székelyek*, tehát a honfoglalóhoz csatlakozó nép volt, mely szabad állapotát megőrizte, de a törzsek hierarchiájában utolsó lévén, határőrségre köteleztetett. Az ő utódait telepítették el a Tiszántúlról (Krasznából is) a 12. században, de a maradék Közép-Szolnokban megmaradtak: meggyőződésem, hogy a mai tövisháti, *ë-ző* nyelvjárású magyarok e honfoglalás előtti nép ivadécai. A honfoglalók az itt talált egész (gyér) lakosságot összefű szorították kissé, és melléjük, közéjük telepedtek, szabad, nemzeti szállásbirtokot (Kaplyon, Semjén) létesítettek – inkább az alföldi részekben. Eme honfoglalók utódai volnának a mai érmelléki *í-ző* magyarok, akikhez adódtak a 12. században a székelyek helyére telepített *í-zők* utódai.

³² Keresztyén egyházi – zsidó, görög, latin, germán – eredetű.

³³ Legyen ez válasz BÓNA István i.m. 233. kérdésére a szilágysági szláv-magyar utódlás feltételezésére vonatkozóan.

³⁴ A krasznai magyarság nyelvjárása következetesen *í-ző*, míg a szomszédos Közép-szolnokiaké *ë-ző*. Nyilvánvaló, hogy a két vármegye magyar népe azonos emberfajból, de vármegyénként különböző nyelvcsoporthoz ered. ALMÁSI István: Szilágysági Magyar Népzene, Bukarest, 1979. Megállapítja ugyanis, hogy a népművészet, a népzene a népcsoport vérségi, faji leszármazási vonalát követi, anyanyelve viszont társadalomtörténeti változások hatása alatt fejlődött.

³⁵ ANONYMUS XI. és XIX-XXIII. fejezet

³⁶ A román történetírás (pl. PASCU, Șt.: Voievodatul Transilvaniei. I-II. Cluj, 1971. m.h.) könnyed lendülettel teszi túl magát Ménmarót kazár voltát illetően Anonymuson, és nagylelkűen a románok ősevé és hősevé avatja a bihari vezért. A román történetírásban a képzeletnek teljes forrásértéke van, de mi kénytelenek vagyunk az írott dokumentumokat előnyben részesíteni a képzelettel szemben, megőrizve teljes tiszteletünket a másik módszer iránt.

A 11. században elszóródó *besenyők* Magyarországra kerülő részét a király – valószínű, székely joggal és kötelességgel – széttelepítette az országban. Jutott belőlük a Szilágyságba is,³⁷ ahol utódaik magyarok lettek teljességgel, csak az őket környező falvak lakossága látja ezek erkölcsait ma is másnak.³⁸ A teljesség kedvéért ne feledkezzünk meg a *szlávokról*, akiknek a beszivárgása a honfoglalás után is tovább folyt.

Helynévlemezésünk tehát igazolja azokat a más forrásokat, melyek szerint a 12. század elején a király Erdélybe költöztette a tisztántúli székelyeket. A felszabaduló területen, az ország más részeiről ide telepített lakossággal királyi vármegyéket szerveztek. Így keletkezett előbb Szatmár, majd Bihar és végül Kraszna. Világosan látszik ez Kraszna középkori helyneveinek (fentebb részletezett) számképén: a különböző anyanyelvűek olyan egyformán oszlanak meg a három minőségi övezet között, hogy ez csak *egyidejű* letelepedés eredménye lehet. Ez pedig, csak a vármegyék szervezésekor lehetett.³⁹ A vármegye szervezésekor⁴⁰ Krasznában a székelyekből maradó magyar, ogur és szláv származású, de már magyar nyelvű népességet sűrűbbre szorította a hatóság (ezek nem lévén nemzeti szállásbirtokosok), és mellékük-közékük több *szlávot* és kevesebb magyart hozott. A szlávok egy része horvát, cseh és efféle szórvány volt,⁴¹ de zömük *rutén*.⁴² A székely ivadékok „szabadok” maradtak, az új magyar telepések elvegyültek a régiekkel. A krasznai várnépek tömege szlávokból került ki.⁴³ Bizonyosan a krasznai szláv telepítéssel egyidejű – tehát 12. századi – a Közép-Szolnokba később sorozott öt középkori falu⁴⁴ telepítése is. Minőségi övezeti hasonlóságuk is erre utal.

A 13. század elejétől ismét egyforma és párhuzamos a két szilágysági vármegye településtörténete. A tatárjárás-kori népesedési helyzetet jelzi a középkori magyar helynevek összesítésének végösszege: a 244 falu közül 192-nek van magyar képzésű neve, és 52-nek szláv. Ez a lakosság négyötödét mondja magyarnak és egyötödét szlávnak. Az akkor magyar nyelvűek egyötöde ogur származású és egyhatoda szlávból magyarosodott a honfoglalás óta. A tatárjárás idején még szlávul beszélők (kb. száz évvel ideköltözésük után) a következő száz év alatt, a románok szilágysági megjelenéséig, nagyjából el is magyarosodtak.

A szlávok szilágysági vándorlása nem zárult el ezzel a 12. századival. Erre utal az a különös jelenség, melyet a román helységnevek jegyzékében figyelhetünk meg: nyolc falunak olyan szláv eredetű neve van a románban, amelyek különböznek a magyarban levőktől – Kecskésfalva/Săliște,

³⁷ Erre következtethetünk néhány oguz-hangzású helynévből, mint Diósad, Doba, Ipp, Lele, Zilah stb. PETRI i.m. I. 152. ezeket avar eredetűeknek mondja. (Különben az avarok is oguzok voltak.)

³⁸ A teljesség kedvéért kell megemlítenünk, hogy Kárásztelek eredeti „Káliztelek”-neve *káliz*, tehát zsidó vallású ogur (más vélemény szerint muzulmán horezmi) szórványt jelöl. PETRI i.m. III. 605.

A tövisháti Bogdánd lakóit a környékbeliek tatár származásúaknak mondják, és *gugucnak* csúfolják. A gugucok (gök-uguz = kék-úz) pedig, a kunokhoz csatlakozott úzok voltak. Utódaik nagyobb számban a Duna-delta környékén éltek.

³⁹ Ezt támasztják alá az összehasonlításul közölt bihari és szatmári adatok is. Vö. KNIEZSA i.m.

⁴⁰ PAULER i.m. szerint 1141-1161, II. Géza uralkodása idején.

⁴¹ Krasznahorvát és Somlyócehi neve erre utal.

⁴² PETRI i.m. 152, a Várad Regestrum egyik tanúzása alapján.

⁴³ Mindhárom itt épült vár szláv-nevű: Kraszna, Somlyó, Valkó.

⁴⁴ Csány, Kegye, Alsószopor, Felsőszopor és Úsztató.

Bükkötőfalú/Stremțiu, Úsztató/Pîgaia, Bogdánháza/Stîrciu, Boronamező/Poinița, Krasznatőfalú/Sîrbi, Újvágás/Lazuri és Kisgoroszló/Traniș. Mind a nyolc *román jellegű* (villa olahalis) falu már a 15. században. Erre csak az az egyetlen magyarázat lehet, hogy a 14. és 15. században, a román telepítést megelőzően, még volt egy szláv telepítés Szilágyság hegyvidéki részére. Ezekről még azt sem mondhatjuk, hogy Kariatovics ruténjei lettek volna (akik aztán továbbmentek), hiszen az egyik falu neve félreérthetetlenül utal *szerb* lakosságra, akik inkább Bogdán románjaihoz csatlakozva jöhettek. Persze, ez nem azt jelenti, hogy összesen csak nyolc faluba telepedtek szlávok a románok előtt, hanem azt, hogy csak ezekben *nem érte* ott az új szláv telepítés az előző magyar (vagy esetleg más származású) lakosságot, hogy a falu régi nevét átörökíthette volna. Ezek mindnyája hegyi övezetben fekszik, tehát elnéptelenedése – lévén az a letelepedés fordítottja – először következik be, ha a természetes adottságok odaváltoznak.

Szilágysági vonatkozásban sem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a Kárpátalján észlelt jelenséget, hogy a rutének románnak mondják magukat, hogy így részesülhessenek a *jus olahalis* előnyeiből. A Drágfiak nagy telepítései csak románokra szorítkoztak, de nem kértek senkitől keresztlevelet. Bizonyos, hogy a jelen munkában „románnak” mondott egyének, falvak és egyéb jelenségek is nagy százalékban szláv rutént takarnak, akik esetleg már Máramaros előtt, Moldvában csatlakoztak ahhoz. (E jelenség világosan felismerhető a későbbi, az újkori román telepítéseken is.) A szlávoknak ez a románok közé keveredése esetleg indokol valamit a román helynevek túlnyomó szláv voltán is. Viszont nekünk itt és most nincs miért sokat időznünk azon, hogy a Szilágyságban hajdan települt szlávok idetelepedésükkor, vagy közvetlenül utána románosodtak-e el. Mert az eredmény a mi szempontunkból ugyanaz.

A románok szilágysági szereplésének számaránya tekintetében tájékozatlanok maradunk, ha csak a helynevekre támaszkodunk, hiszen még 1550-ben is csak öt hegyi falunak van román neve. De nem is szorulunk itt helynévelemzéseken alapuló következtetésekre, amikor kellő számú, nyilvánvaló és vitathatatlan tanúságú oklevél áll rendelkezésünkre. Láttuk a helynevek elemzése alapján, hogy a románok a magyarok és a szlávok után jöttek a Szilágyságba. Sem a régészet, sem a hagyomány,⁴⁵ legkevésbé írásos emlékek⁴⁶ nem jeleznek itt román előfordulást a 14. század negyedik évtizede előtt. Valkó vára tartozékainak 1341. évi jegyzéke sorolja fel az első hat román falut a Szilágyságban,⁴⁷ mind a rézaljai hegyvidéken, Kraszna vármegyében. Ezeket követi a Drágfiaknak akkor adományozott Aranyos vára tartozékainak jegyzékén tizenhárom szilágysági falu,⁴⁸ majd 1392-

⁴⁵ Szellemes SZIKSZAI Lajos alispán megállapítása (Szilágyság-vármegye milleniumi közgyűlésének jegyzőkönyve. 16.): A környékbeli román lakosság nem tud az 1284 után elpusztult, nagyhírű meszesi Benedek rendi kolostorról (a környék korabeli földesuráról). A romokat mindenféle babonás névvel illeti.

⁴⁶ PASCU, Șt.: Die mittelalterliche Dorfsiedlungen in Siebenbürgen. București, 1960. szerint az 1332-1337. pápai tizedjegyzékben *nem* szereplő falvak románok. Ha azon idők kínai és perui falvainak – melyek szintén hiányoznak a jegyzékekből – román volt a lakosságot: valószínű, hogy a szilágyságiaké is.

⁴⁷ ANJOU-KORI Okmánytár IV. Budapest, 1902. 143: A valkai uradalom román falvai 1341-ben: Elyüs, Felső-Szék, Füzes, Halmosd, Mikóháza és Tuszatelke.

⁴⁸ A WESSELÉNYI lt. eredeti okmányára hivatkozik PETRI i.m. II. 15: Az aranyosi uradalom román falvai 1388-ban: Dabjon, Fürményes, Szamos-Goroszló, Inó, Kucsó, Mutos, Nagyszeg, Oláh-Nádasd, Náprád, Szilágyság-Paptelek, Solymos, Szélszeg és Turbóca.

ben az erdődi uradalom nyolc faluja,⁴⁹ és 1423-ban a Jakcsiak négy helysége,⁵⁰ valamint 1424-ben Kővárhoz tartozó tizenhat szilágysági falu.⁵¹ A 15. században még folytatódik a sor: 1472-ben említődik négy román falu,⁵² és a valkai uradalomhoz tartozó újabb huszonhét falu,⁵³ valamint a csak 1491-ben felsorolt még négy román falu.⁵⁴ Összesen tehát 82 román falu volt Szilágyságban a középkor végén.⁵⁵

Magyarország más részein már korábban is megtelepedtek románok, de itt, Szilágyságban ez az 1341-es adat az első nyomuk. Tudjuk, hogy Jánki László kalocsai érsek hosszas tárgyalásainak eredményeképpen 1335-36-ban Magyarországra költözött az előkelő balkáni családból származó Mikula fia Bogdán vajda román népével együtt.⁵⁶ Ezek közül kerülhetett ki az a hatfalunyi, akiket Dancs mester, Károly király hűséges embere, komáromi és krasznai főispán, a valkai uradalom birtokosa telepítette le Rézalján. A többi az északkeleti megyékben kapott helyet, az addig beköltözött románokkal és ruténnel vegyesen. Tíz év múlva egy részük Drágos vajda vezetésével, Lackfi Endre főparancsnoksága alatt elfoglalta Moldvát a tatároktól és odaköltözött (a király által kinevezett) vajdának. Bogdán viszont megunt a szűkös Máramarost, válogatott embereivel elkergette Moldvából Drágos fia Szász vajdát, és maga lett helyette – most már nem kinevezett – moldovai vajda. Ekképpen 1365-ben Szász vajda fiai: Balk, Drág és János vajdák ismét Magyarországra jöttek, hol is a királytól maguk és hűséges népük számára kiterjedt birtokokat kaptak, köztük az aranyosi, bélteki és kővári uradalmakat. Ez uradalmak régebbi lakosságát összébb telepítették, és így helyet csináltak kilencvenhárom falunyi románnak, melyek közül harminchét Szilágyság területén feküdt.⁵⁷

A törökök 15. századi előnyomulása, a balkáni románok sorsának súlyosbodása egyrészt, a magyar uralom alattiak viszonylagos jobb élete másrészt, valamint a magyar nagybirtokosság mohó jobbágy-politikája következtében folyt tovább a román bevándorlás. A Jakcsiak négy meszesi falut

⁴⁹ HURMUZAKI, E.: Documente privitoare la istoria Românilor. București, 1887. 316. szerint: Bábca, Bikáca, Basafalva, Egerbegy, Godonász, Kolbászfalva, Örményes és Patakfalva.

⁵⁰ PETRI i.m. II. 405: Bréd, Kelence, Mojgrád és Vártelek.

⁵¹ CSÁNKI i.m. I. 548. szerint a kővári uradalomnak Szilágyság területén a következő román falvai voltak 1424-ben: Alsó-Berekszó, Felső-Berekszó, Borzlyuk, Gardánfalva, Hadad-Györtelek, Kecskésfalva, Redefalva, Somos, Alsó-Szivágy, Felső-Szivágy, Tóhát, Bükk-Tótfalu, Vadafalva, Alsó-Várca, Közép-Várca és Felső-Várca.

⁵² A Drágfiak zálogba veszik az Álmosdiaktól Csány, Alsó-Szopor, Felső-Szopor és Úsztató román falvakat. PETRI i.m.m.h.

⁵³ CSÁNKI i.m. I. 586: A valkai uradalom újabb román falvai: Bagolyfalva, Alsó-Bán, Felső-Bán, Bogdánháza, Boján, Boronamező, Cserese, Csízér, Detrethem, Gyümölcényes, Jáz, Felső-Kaznacs, Oláh-Kecel, Kékes, Palicka, Füzes-Paptelek, Pecsely, Perje, Porc, Rákpataka, Szentkeresztfalva, Tormafalva, Kraszna-Tótfalu, Újvágás, Vajkfalva, Oláh-Valkó és Valkó-Váralja.

⁵⁴ PETRI i.m. III. 450: Oláh-Csaholy, Kis-Goroszló, Kis-Nyíres és Somfalva.

⁵⁵ Talán a kusalyi ferences kolostor alapító levele is a románok szilágysági jelenlétére mutat 1422-ben, amikor ortodox-szakadárvallásúakat említ a környéken (Wesselényi lt. idézi PETRI i.m. I. 599.), habár itt a reformációig nyugodtan élhettek a Szent István előtt ortodoxnak keresztelt magyarok leszármazottjai is. Az, hogy Szent István az egri és a csanádi püspökségen kívül csak a meghatározatlan székhelyű, erdélyi katolikus püspökséget tartotta szükségesnek létesíteni, az – a terület aránytalanul nagy volta miatt – csak azzal magyarázható, hogy itt a lakosság nem volt a római egyház híve. Szent István korában pedig, itt románok nem voltak.

⁵⁶ HÓMAN Bálint: Magyar történet. II. Budapest, 1942. 225.

⁵⁷ MAKKAI László: Erdély népei a középkorban. Magyarok és románok. I. Budapest, 1943. 407.

telepítettek, a szatmári és bihari (később Közép-Szolnokhoz csatolt) részekre pedig, az Álmosdiak szintén négyet. Az egész betetőzéséül a 15. század végéig a Bánfiak huszonhét román falut létesítettek Valkó vára uradalmában, a Rézalján.⁵⁸ Még Mátyás uralkodása alatt létesült ismét négy román falu a Drágfi-birtokokon.

Mohács sem vetett véget a folyamatnak. A 16. század derekán még hét román falu keletkezéséről tudunk,⁵⁹ de ekkor már – az egységes jobbágyság intézménye elavította a középkori oláh jogot – nem tartották számon a falvak nemzetiségi jellegét. Sok falu magyarrá vált nemzetiségi szempontból. Továbbá, már ekkor megkezdődtek a panaszok a román telepesek alkalmatlansága miatt. Hogy a románok jönnek, megtelepszenek, a következő évben odébbállnak egy-két faluval vagy megyével. Az adószedők hűlt helyüket találják csak. Jöhet az újabb telepes.⁶⁰ Olyan nagy a mozgás, hogy két román falu⁶¹ egészen elnéptelenedik, míg hét új⁶⁰ keletkezik. Minden bizonnyal ingadozik állandóan a megmaradó falvak lélekszáma is.

Nándorfehérvár eleste és a mohácsi csatavesztés megindította a délvidéki magyarok menekülését is. Mohácstól a korszak végéig állandó a magyar menekültek betelepődése a Szilágyságba.⁶²

Szilágyság népe még a 16. század első felében csatlakozott a *reformációhoz*,⁶³ legalábbis a magyarok. De bizonyos, hogy a románok közül is sokan. Ez pedig itt, a Szilágyságban addig ismeretlen folyamatot indított: a románok magyarosodását. Nincs ugyan bizonyítékom erre, de, mivel Magyarországon magyarosító hatása volt a reformációnak,⁶⁴ joggal tehetjük fel, hogy ez alól a Szilágyság sem volt kivétel, legalább is néhány, vegyes lakosságú falu viszonylatában. Azonban, ha volt is valamelyes magyarosodás, ez olyan jelentéktelen lehetett, és annyira következmények és folytatás nélkül maradt, hogy népesedéstörténetünkben nem kell vele foglalkoznunk.

A 16. század második felében, a tizenöt éves háborúig, Szilágyságban viszonylagos béke és biztonság volt. Viszonylagos, mert az 1560-as években itt vonulgattak egymás ellen a Szapolyai- és Habsburg-párti hadak, utolsó próbálkozásra, egymás legyőzésére, és Karácsony Péter fanatikussai is itt kaptak bátorságot néhány falu elpusztítására. A hetvenes évek pestise, török és tatár rabló beütések, persze, sok nyomorúságot, pusztulást okoztak, de ezek arányai messze elmaradtak a Magyarországon akkor másfelé általánosulthoz.⁶⁵

⁵⁸ MAKKAI i.m. 433.

⁵⁹ Ballaháza 1537, Csiglen 1545, Kis-Debrecen 1545, Égerhát 1543, Gurzófalva 1549, Dabjon-Újfalu 1549 és Hosszú-Újfalu 1582.

⁶⁰ PETRI i.m. I. 153.

⁶¹ Mikóháza és Szentkeresztfalva.

⁶² Például, az ország és a kor egyik nevezetes családja, a lekcsei Sulyok-család ekkor települt át a Szilágyságba – bizonyosan nem magánosan. PETRI i.m. VII. 432.

⁶³ BÍRÓ Károly: A szilágy-szolnoki ev. ref. egyházmegyének rövid története. Névkönyv az erdélyi ev. ref. anyaszentegyház számára. 1874. 5.

⁶⁴ Vö. JAKAB Elek: Kolozsvár története. II. Kolozsvár, 1889.

⁶⁵ Ebben a korban – pontos dátumot nem ismerünk – még keletkezik két új falu: Cikó és Papfalva. Elpusztul viszont tizenegy: Adorjántelek, Baromlak, Bendőtelek, Bideskút, Csompasz, Daróctekek, Dédács, Gesztes, Ilyéstelek, Kene és Mázsatelek.

A hosszú háború viszont felért itt egy kisebb tatárjárással. Előbb a Szilágyságban gyülekeztek, vonultak a hadak: katonák, zsoldosok, hajdúk, nemesek, martalócok. A goroszlói csata után aztán a nyertesek úgy szabadultak a megyére, mint a fenevadak. Az akkori hadviselés egyáltalán nem kímélte sehol sem a lakosságot, de Mihály vajda és Basta generális még igyekezett egymást is felülmúlni a pusztításban és népirtásban. Hihetetlennek tűnik, de a korabeli források egybehangzóan vallják, hogy mindkettő a magyarokat tartotta ellenségének, és szent kötelességének érezte – egyesek szerint, császári utasításra – kiirtásukat.⁶⁶ A kiirtandók javaiból sem hagyták ott az elmozdíthatókat. De az elmozdíthatatlan javak iránt sem voltak közömbösek, mert azokat felgyújtották. Nem lehet tétlenséggel vádolni a jó és könnyű prédát soha meg nem vető török és tatár kóborlókat sem.⁶⁷ Szerencsére, Isten embere, Bocskai István csakhamar rendet, békét és biztonságot teremtett.

Már a tizenötéves háború kezdetén nagy román menekülthullám jött, melyből Zsigmond fejedelem igyekezett minden megyének juttatni. Azután Mihály vajda idejében jött a következő, és végül, már a béke alatt, Radu vajdával a harmadik román menekült-csoport érkezett a Szilágyságba.⁶⁸ Került hát ember az elpusztultak pótlására. A telepítés most is a természetes rendhez igyekezett igazodni ugyan, tehát az első minőségi övezet elpusztult helyeire a szomszéd őslakók a következő övezetből, azok helyére viszont ismét a régiiek a harmadik övezetből, hogy rendszerint csak harmadik övezeti hely maradjon üresen – de olyan nagy méretű volt a pusztítás, hogy ezt a rendet nem mindig sikerült tartani. Új telepések kerültek ekkor jobb minőségű helyekre. Valószínű, hogy a Szamos és Szilágyság mentén ekkor telepedtek románok a nem-középkori oláhjogú falvakba, egyelőre magyarokkal vegyesen.⁶⁹

A bécsi békétől Várad elestéig tartó korszak nemcsak Erdély aranykora, de még inkább a Szilágyságé. Bármilyen nagy romlások voltak is itt a múltban, másfelé még súlyosabb volt a romlás, vagy hosszabb ideig tartott. Kiépült, megszépült, meggazdagodott a Szilágyság a Bethlen-Rákóczi-korban⁷⁰ – persze, csak ilyen szerény, középeurópai mértékkel mérve. Magyar menekültek is ragadnak meg itt, a románok pedig eddig folynak, innen pedig csak szivárognak. A 17. század közepére Közép-Szolnok és Kraszna lakossága elérte a százezret. Ebből négyötöd a magyar és egyötöd a román. De ez az egyötödnyi román erdők közötti, félreeső kicsi falvakban élván, alig észlelhető. Társadalmi, politikai, gazdasági, művelődési súlyuk elenyésző.

Várad eleste után – mint a következő fejezetben látni fogjuk – Szilágyság úgy-annyira elpusztul, hogy csak jögi folytonossága maradt.

Az 1657-tel záródó első nagy korszakunk népesedéstörténetének összefoglalásául vegyük szemügyre a 9. sz. mellékletünket: „Szilágyság népesedési számképe 896-1896”⁷¹: A honfoglalás

⁶⁶ SZÁDECZKY Lajos: Erdély és Mihály vajda története. Temesvár, 1893. 46.

⁶⁷ PETRI i.m. I. 146.

⁶⁸ PETRI i.m. I. 237.

⁶⁹ JAKÓ Zsigmond: Újkori román települések Erdélyben és a Partiumban. Magyarok és románok. Budapest, 1943. 532.

⁷⁰ MAROSI István: Topica Descriptio Sylvaniae. 1684. Idézi PETRI i.m. I. 626.

⁷¹ Eme táblázatot a népesedési természetes jelenségeknek ismert becslési módszerével, a Théodul-képletek alkalmazásával állítottuk össze:

előtti lakosságot („Ménmarót népe”) arbitrarikusan 3600 lélekre becsüljük, közte 1200 (33,33%) magyar, 900 (25,00%) ogur és más török, 900 (25,00%) szláv és 600 (16,67%) egyéb (gepidák, ókori maradványok) nyelvű. Ez a szám 720-szal szaporodik ugyan a honfoglalásig, de akkor 480 lakos elmegy a visszavonuló bolgár főhatalommal. Árpád Szilágyságba települő honfoglalóinak számát 12000-re becsüljük, melynek 62,50%-a magyar, 20,00%-a ogur és más török, 2,50%-a alán, káliz, arab, zsidó stb. töredék és 15,00%-a szláv.⁷²

A Szent István alatti besenyő telepések számát az akkori lakosság 3,20%-ára becsülöm. A 12. század közepén az addigi lakosság egészében magyar nyelven beszélt. A székelyek akkori eltelepítése tízezernyi (25,00%) magyarral csökkentette a lakosság számát, de jöttek helyükbe mások, köztük vagy húszfalunyi szláv.

A 14. század közepén, az első hat román falu megjelenésekor már az azelőtti szlávok jó része, és a tatárjárás után telepített kun-tatárok is magyar nyelvűek.

Végső létszám:	Induló létszám:	Évek száma:	Szaporodási ráta:
$A = C(1 + r)^n \pm k$	$C = \frac{A}{(1+r)^n}$	$n = \frac{\lg A - \lg C}{\lg(1+r)}$	$r = \sqrt[n]{\frac{A}{C}} - 1$

Középkorra vonatkozó számításunk egyik alapja (C) a honfoglalás korára becsült lélekszám, a másik (A) az 1553. adóösszeírás eredménye, melyekhez hozzáadandók, illetve kivonandók a folyamaton kívüli értékek (k), mint a bevándorlás-kivándorlás.

PETRI i.m. I. 160-165. szerint az 1553-as adóösszeírás talált Közép-Szolnok és Kraszna vármegyében:

Adózó porta	2105
Nemadózó család	4988
A nemadózó családok közül:	
Nemes	187
Bíró	149
Új vagy leégett h.	1407
Zsellér és szegény	2926
Szolga	319

ACSÁDY Ignác: A magyar jobbágynépeség száma a mohácsi vész után. Budapest, 1889-ben egy portára húsz, egy családra pedig öt lelket számol. Így a Szilágyság 1553-i lakossága 67040 lélek. Ez a lakosság 240 helységben lakik, melyek közül 86 román jellegű. (Névszerinti felsorolásukat lásd fentebb.) E román falvakban volt összesen 252 adózó porta és 826 nemadózó család. A román népesség ezek szerint 9168, a magyaroké pedig 57872 lélek.

A természetes szaporodást (szaporodási ráta = r) a középkori Európára nemzetközileg is elfogadott (WAGNER, E. i.m. 167.) 20%-kal számoltuk ötvenévenként, mert a Théodul-számolás ennyit mutatott. Ez szépen alkalmazhatónak is bizonyult jelen esetünkben is, kivéve az 1550-1650 időszakot, mikor is a román szaporodást kénytelen voltam 30%-kal számolni (a magyaroktól véve el a különbséget), másként eltorzult volna a számképünk.

Mivel a táblázat *minden száma* becslés eredménye, abszolút mennyiségi értéknek nem vehető, de a népesség időbeli változásait, mint jelenséget, annál inkább tükrözik. Persze, a magyarázni és megmutatni kívánt állításaink határain belül.

⁷² Meggyőződés, hogy Árpádnak nagyszámú szláv alattvalója volt már a bejövétel előtt is: ha a schythiai onogurok szláv rabszolgákat adta el a bizánciaknak – mint annyi forrás írja – nyilván, csak a felesleget vitték piacra, mely auljaik kellő számú szolgálával való ellátása után maradt. Ezeket pedig nem hagyták ott, hanem magukkal hozták. (Az onogurok szlávokkal jobban kevert része Aszparuhhal a Balkánra telepedett a 7. században.) Hozzánk Köber jött akkor, és az ő népe többségében magyar nyelvű onogur volt.

A románok bevándorlása három évszázadon át folyt (és persze, a következő századokban is). Az első háromszáz lélek az akkori harmincezres lakosság 1,00%-a, az utolsó, az 1600. utáni 1800 lélek pedig 1,80%-a az akkor lakosságnak. Így szaporodott a románok arányszáma az 1650-ben becsült 100440 összlakos 19,35%-ára. Viszont az azután következő pusztulás csaknem az egész románságot kiséperte a Szilágyságból. A magyarsággal együtt.

*Sylvania felix*nek csak emléke maradt.

II. 1657 – 1711

A pusztulás kora

Szokás Magyarország Mátyás-kori számképét egybevetni a III. Károly-korival, hogy így a kétszázötven év alatti példa nélküli pusztulás megdöbbentő voltát láttassák. Nos, az a folyamat, mely országosan kétszázötven évig tartott, a Szilágyságban lezajlott egy fél évszázad alatt. És nemcsak felgyorsultak itt a pusztulás eseményei, hanem az ország egész területén elszórt, másfelé helyi jelenségnek vélt bajok, háborús rémségek, politikai hibák, társadalmi betegségek is mind idegyűltek erre az időre a Szilágyságba, hogy ez a vidék legyen a világtörténelmi romlás szemléltető ábrája. Azt megszoktuk, hogy idegen seregek taposása, dögvészes járványok, áruló közöny pusztulást okoznak, de hogy a baráti hűség, az áldozatos ragaszkodás még azt is elvigye, amit a gyűlölködő ellenségeskedés meghagyott, arra csak a Szilágyság kuruc-kori történetében van példa.

Az Árpádok kihalása után Magyarország súlypontja a Duna-kanyar környékéről délnyugatra tolódott. Onnan már a 15. század végére átjött északkeletre. Nem véletlen, hogy innen kerültek ki az ország politikai és szellemi vezetői, innen indultak a politikai és szellemi mozgalmak, és a másfelől indultak sikerének záloga is Északpárcium hozzáállása volt. Itt volt a melegágya a reformációnak, innen szervezték a Magyar Királyság keleti feléből az Erdélynek nevezett akkori tényleges Magyarországot, a magyarság akkori megmaradásának politikai lehetőségét. Nyilvánvaló, hogy ilyen nagy feladatnak csak magas társadalmi és gazdasági fejlettségű vidék, és főként nép felelhetett meg. De ezzel sem volt hiba. A bécsi és zsitvatoroki békeszerződések, valamint a nagy erdélyi fejedelmek bölcs kormányzata Ígéret Földjévé tették Középeurópa számára Erdélyt és abban elsősorban Párciumot. A béke, a biztonság, az anyagi és szellemi jólét szigete volt a Szilágyság ekkor. Aki csak tehette, ide menekült a háborús dúlások, idegen seregek rablásai, zsarnokok önkénye, fanatikusok vallásüldözése, általában a békétlenség és bizonytalanság, a rendetlenség poklából. Százezernyire duzzadt Szilágyság lakossága a 17. század közepére. És ennek a rengeteg embernek mind érdemes volt idejönni, itt megtelepedni, mert itt jó megélhetést talált mind. Virágzó mezőgazdaság, földművelés, állattenyésztés, híres szőlőtermelés, megfelelő kiszolgáló ipar és kereskedelem gondoskodott a szükségesekről. Meleg otthont adó ház, hálaadás helyéül templom volt mindenki

számára a szép, gazdag, rendezett falvak és mezővárosok sorában.⁷³ De mindez semmivé lett egy fél évszázad alatt.

1657 januárjában indultak el az erdélyi seregek Lengyelország meghódítására, és 1664 januárjában hagyták el Kolozsvárt a császári katonák. Ez alatt a hét esztendő alatt öt erdélyi fejedelem, négy török pasa, három császári tábornok és két tatár kán hadai taposták az egyetlen ki haza földjét. Közben bekövetkezett a Buda eleste óta bennünket ért legnagyobb veszteség: 1660. augusztus 27-én a császáriak galádsága török kézre juttatta Váradot.⁷⁴ És ki tudja, még mi minden következett volna, ha az azóta is sokat gúnyolt, de valójában kortársait meghaladó bölcsességű Apafi Mihály makacs realizmusa nem szerzett volna harmincéves békét és nyugalmat Erdélynek?

Várad elestével a hozzátartozó tartomány is török hódoltsági területté lett. Piri pasa azonnal el is indult (nem egyedül), hogy defterbe vegye a padisah új adóalanyait: mindenkit és mindent, ami Kolozsvár (az erdélyi főkapitányság új székhelye Várad helyett) Szamosújvár és Kővár végváraktól nyugatra feküdt. Apafi fejedelem sürgetésére a szultán elismerte ugyan, hogy a Sebesvár-Almás-Szilágysomlyó-Székelyhid végvárvonalától keletre fekvő vidék erdélyi felségterület (bár), de azért adóznia kell a váradi török őrség fenntartására. A bécsi császár is elismerte, hogy Közép-Szolnok és Kraszna az erdélyi fejedeleméi, de a szatmári várba rakott császári katonaság parancsnoka szerint e két vármegye voltaképpen nem is Erdély, hanem a császárt megillető Báthori-Rákóczi-örökség része, és ezért illendő, hogy az ottaniak is hozzájáruljanak a császári hadak fenntartásához. Isztambul és Bécs messze voltak, Várad és Szatmár közel, a somlyói és szilágycsehi vár erdélyi katonasága pedig kevés és gyenge. Így a váradi pasa adószedői (csak egy-két civil írnok ugyan, de századnyi katona és még több „kisegítő” martalóc kíséretében) rendszeresen járták a Szilágyságot. Ahol volt miből, fizettek a népek. Ahol anyagi érték nem volt, ott rabszolgapiacon értékesíthető emberben vették fel az adót. (A szultán alattvalóját ugyan nem volt szabad rabszolgává tenni, de – ugye – a felséges padisah elismerte, hogy ezek az erdélyi fejedelem alattvalói.⁷⁵) A nem értékesíthető emberek fejével

⁷³ MAROSI István i.m. valóságos Eldorádónak írja Szilágyságot.

⁷⁴ Nem tartozik feladataink közé az akkori köztörténet eseményeinek taglalása, vagy bármily vázlatos rendszerezése, vagy azok felsorolása. (Amellett, hogy ez az anyag óriási mennyiségű, terjedelmű és mélységű, a legkiválóbb tudósok tárgyalták és vitatták e kor történelmét, és – valószínű – még sok tudós fogja tárgyalni és vitatni a jövőben is.) Mi itt csak egy-két adat és inkább a kor és hely elviselhetetlenül nyomasztó légkörének érzékeltetésére szorítkozunk.

⁷⁵ Ne róvassék fel a szerzőnek a használt ironikus hangnem, mert akkor nálunk nemcsak a cinikus beszéd, hanem a cinikus szemlélet és cinikus viselkedés is általános is, jellemző is volt. Ha egyéb nem harsogná, ez is jelezné népünk akkori szörnyű kiszolgáltatottságát, megalázottságát. (Kénytelenek leszünk a továbbiakban is igénybe venni a kifejezések a kifejezésnek ezt a módszerét, ha olyasmit kell láttatnunk, amit szavakkal csak költő lenne képes megmutatni.) A használt hangnemre, és hogy mi mindent követelhetek, arra csak egy esetet idézünk (PETRI i.m. I. 321.): a szatmári császári katonák török foglyokat ejtettek. Ezek kiváltása is szilágysági jobbágyság kötelessége lett. A margittai, tasnádi és szántai bírák a következő levelet kapták 1678-ban: „Én, a hatalmas, győzhetetlen török császárnak egyik fő híve, Mutebeli Mehmet Aga Olay Bék tinektek uratok, erősen parancsolom, mint jobbágyságaimnak ... hogy igen-igen hamarsággal ... Szatmárra menjetek és a török rabokat ... kezességre ... hozzátok ki. Mert ... tü ebek az fejeteiket igen felemeltétek: a mit parancsolok, abban nem akartok forgolódni, mit el nem szenvedek, hanem szófogatatlanságért erősen megveretek az bírákban, azon kívül bírságot is veszek rajtatok, ebek, disznó hamis ebek, ez levelem miként érkezik, mingyarást a rabokat kezességen kihozzatok, disznók, mert ha igen hamarsággal ki nem hozzátok, behozatom a bírákat, úgy elveretem, míg e világon éltek, megemlegetik róla, azonkívül bírságot is végzek rajtatok.”

megrakott szekerek is ott sorakoztak az adó szállító szekerek és a láncra fűzött rabok csordái mögött, és vonultak Várad és Isztambul felé. A falut meg felgyújtották. Felgyújtották azt a falut is, amelynek lakossága a defteresek jöttének hírére elmenekült. Mire a somlyói vagy csehi őrség katonái odaértek – ha egyáltalán elindultak – már az ötödik falut égették a törökök. Ezt a pogány szörnyűséget nem nézhették tétlenül a szatmári németek, és – mert a fejedelem képtelen volt megvédeni ezt a szerencsétlen, de keresztyén népet –, ha csak tehették csapatokat küldtek Szilágyságba. Ezeket, persze, illetett szabadítóként fogadni és ellátni. De voltak falvak, ahol arra hívatkoztak, hogy nincs török, és nem mutattak lelkesedést a felszabadítás miatt. Azokat joggal nézték pogány törökkel cimboráló ellenségnek, akik kirablása és felégetése egyenesen keresztyéni kötelességük volt. Az embertelenül végigrabolt Erdély fejedelme sem mondhatott le e vidék adójáról, hiszen a közhatalmi szolgáltatásokat (bármilyenek voltak is, csak voltak valamilyenek), terhei reá nehezedtek. A fejedelem adószedői is rendszeresen begyűjtötték, amit és amennyit lehetett. Persze, emberséges eszközökkel, jogszerű, civilizált módszerekkel, helyi, jól ismert személyekkel. De a szultán és a császár harácsolóinak személyét senki sem ismerte, igazoló iratokat ezek nem mutattak, ahogy, aki fizet, biztos lehessen abban, hogy a váradi pasa, illetve a szatmári kapitány pénztárába fizetett. Mindegyik csapat magát mondta adószedésre egyedül jogosultnak, és hiába állították a népek, hogy hát a múlt héten fizették ki a szultán adóját: az nem érvényes, mert azt valami gyalázatos rablók vitték el, akik csak hazudták magukat a nagyságos pasa küldötteinek. (Hasonlóképpen a szatmári németek is.) És odaadni mindent, ha van, tűrni a rablást, a rabul ejtetést, gyilkoltatást, égettetést ismét. Ilyen körülmények között a magukat török vagy német adószedőknek hazudó rablócsapatok többszöröse voltak azoknak, akiket tényleg küldtek Váradról vagy Szatmárról. Hogy ezek küldetése is jogellenes volt a fejedelem területén – az nyilvánvaló.

Az elvihető és elégethető javak elvesztése csak egyik oldalát jelentik a szenvedett kárnak. Másik oldal az, hogy az élet- és vagyonbiztonság hiánya, a rablóktól való állandó félelem között műveletlenül, gondozatlanul maradtak a szántóföldek, szőlők, kertek, hiszen ezek termése – ha volt – több szomorúságot hozott a gazdára, mint örömet. És minek építeni a leégett házat? Hogy ismét csak leégjen? És tatározni a romladozót? Bizony a tényleges veszteségnél nagyobb volt az az általános erkölcsi süllyedés, mely a szebb, jobb, emberibb élet igényének az elenyészését eredményezte. (Hogy a mások élete, nyomorúságos tulajdona, emberi élet-igénye és méltósága, és bizony szemérme iránt – talán előbb – odalett a tisztelet, az csak természetes.)

A sok rossz között az egyetlen – szintén rossz – lehetőség, mely csupasz élet megmentésével kecsegtetett, a menekülés volt: összekapkodni valamit abból, ami megmaradt, és elfutni valahová, ahol átvészélést lehetett remélni. Elsősorban a legközelebbi, eldugott faluba. Majd a távolabbi, de biztosabb, félreeső, hegyvidéki román faluba (vállalva az ottani lakosok elviselhetetlenségig civilizálatlan, igénytelen körülményeit). De a martalócok is rájöttek, hogy a jó kövér, alföldi helyeken semmit sem lehet találni, békén hagyták hát ezeket a helyeket, és kizárólag az erdőségek tisztásaira eldugott, apró falvakat támadták, rabolták, égették. A lakosok visszaköltöztek előző helyükre, aztán megint a hegyek közé, utána megint vissza. Halálig, vagy messzebbre menekülésig. Ment mindenki,

aki mehetett. Elsősorban Erdélybe, de mentek a királyi Magyarországra és még messzebbre, nyugatra. Sőt, még török fennhatóság alá is menekültek innen, a senki és mindenki földjéről.⁷⁶

Ha van az olvasónak képzelőereje, mérje fel, milyen nyomorúság szakadt azokra, akik egy ilyen szerencsétlen Szilágyságba voltak kénytelenek menekülni?! Mert ilyen menekülés is következett: jöttek a kurucok,⁷⁷ a magyarországi bujdosók.⁷⁸

A császár-király embertelen módszerei és eszközei, melyek alkalmazásával birodalmában az itt teljességgel megalapozatlan és irreális abszolút monarhiát megteremteni igyekezett, olyan ellenkezést és elkeseredést váltott ki Magyarországon, mely maga után vont a tömeges belső és külső menekülést, a bujdosók, a kurucok számának felszaporodását. Ez 1672-re annyira megemelkedett – egyelőre többségében az otthoni erdőkben és Kárpátalján, valamint a váradi pasa védnöksége alatt, Biharban –, hogy fegyveresen próbáltak visszaütni üldözőikre. De ők is, és a segítségükre cammogó erdélyiek is vereséget szenvedtek a császáriaktól. Vereségük után a magyarországi rémuralom még féktelenebb lett, és ez most már ezres és tízezres rendűre emelte a menekülők számát. A császár kérésére a szultán megtiltotta Apafinak, hogy kurucoknak menedéket adjon. Apafi persze, ebben is azonnal engedelmeskedett: akinek nincs birtoka Erdély területén, annak el kell hagynia Erdélyt. Azok menjenek Közép-Szolnok és Kraszna vármegyékbe, mert az nem Erdély, hanem Párcium.

Ha már a fejedelem Szilágyságba engedte a menekülteket, oda vonultak az addig Biharban veszteglő csapatok is. Ha pedig, már itt voltak, átmentek labancot pusztítani Szatmárra, a császáriak területére. A szatmári kapitány – a fejedelemhez juttatott tiltakozása hangsúlyául – csapatokat küldött Szilágyságba a kurucok megbüntetésére. Először csak szórványosan, aztán mind rendszerebben tévesztették össze a labancok is, a kurucok is az ellenséget az azokat – kényszerből – kiszolgáló lakossággal. A kurucok közelebb is voltak, többen is voltak, inkább rá is kényszerültek, és ezért tagadhatatlanul ők raboltak, pusztítottak többet. Hadad várára támaszkodva – ez Wesselényi Pálé volt – valóságos török veszedelmei lettek a vidéknek. A somlyói fejedelmi kapitány nem bírt velük, és főparancsnokához fordult segítségért. Apafi – tanácsosai javaslatára – kipurancsolta a kurucokat

⁷⁶ A menekülések legkülönbözőbb eseteit ismerteti SZIKSZAI Lajos i.m. és ENYEDI István: II. Rákóczi György veszedelméről. Közli MIKÓ Imre: Erdélyi történelmi adatok. IV. 806. és köv.

⁷⁷ „Kuruc” és „labanc” török eredetű szavak: kuruci = felkelő, felszabadító, és yabanci = idegen.

⁷⁸ Hogy Álszent Lipót császár, aki nem volt értelmesebb családja átlagánál sem, saját ötletéből, vagy jezsuitái tanácsára és mások biztatására határozta el, hogy az angol, spanyol és francia egységes monarhiák megszületése után megteremti a „modern”, egységes, nemzetek feletti abszolút egyeduralmát – az a lélektanra és nem a történettudományra tartozik. De elhatározta és hozzá is kezdett. Hogy az ő alattvalói sokféle eredetűek, hagyományúak voltak, az nem volt előtte akadály: majd lesznek egységesen németek és katolikusok. Hogy miért kezdte mégis éppen legodaadóbb híveivel, a magyar katolikus főurakkal – az elvben nem érthető ugyan, de gyakorlatban annál inkább bevált, mert olyan általános elkeseredést szült, mely minden magyarországi alattvalóját ellenségévé tette. Ezek ellen pedig, már tényleg volt miért fellépni minden ismert és addig ismeretlen eszközzel: idegen katonasággal, vészbíróssággal, üldözéssel, terrorral, vérpaddal, gályarabsággal, tűzzel-vassal, fenyegetéssel és minden fortélyal, amit csak az erkölcs gátját vesztett rosszindulat kitalálhat. A rémtettek elkövetőinek még a neve is szennyez: ne is említsük őket! Pedig európai uralkodó családok tagjai (köztük az utolsó Báthori-leány) is voltak közöttük, az Egyház bíborosai, nagy hírű keresztyén hadvezérek, vitéz katonák, neves jogtudósok (köztük a bíró, akiről a hóhérokot elnevezték), valamint nemzetközi bűnözők, világcsavargó kalandorok és közönséges rabló zsoldosok mellett. Ezek olyan leleménnyel és következetességgel jártak el, hogy boldog volt Magyarországon, aki a pusztá életét – elsősorban Erdélybe – menthette.

Közép-Szolnok és Kraszna vármegyéből. A nagya át is ment Biharba, de sokan maradtak itt is vendégként. Később visszaengedték a kuruc főhadiszállást, hogy majd ismét kitiltsák – a nemzetközi politika alakulása szerint.⁷⁹ De bárki elképzelheti azt a szenvedést, mely ezek során a helyi lakosságra zúdult.⁸⁰

Húsz évvel korábban semmi lett volna az akkori gazdag Szilágyságnak befogadni ezt a tizenkétezer bujdosót. De ekkor már képtelen volt rá. Körülbelül felét még a legnyomorúságosabb szinten sem tudta a lakosság eltartani. (Ne feledjük, hogy ekkorra a falvak fele leégett. Ott az emberek nem rendes házakban, hanem így-úgy befedett helyiségekben laktak.) Ezeket aztán végső szükségükben Wesselényi Pál – és néhány más főúr – telepítette le saját falvaiban (pl. Szamosudvarhely) és ott valóságos menekülttáborban, a saját költségén tartotta őket, míg a császár ellen háború megindult.⁸¹ Mert az sok-sok halasztás, késedelem után csak megindult: 1678-ban

⁷⁹ PETRI i.m. I. 420. és köv. részletesen feldolgozta a szilágysági kuruckor századforduló idejében ismeretes irodalmát, levéltári anyagát. Kitűnő és alapos munkájához mi csak a kortárs EMBER Pál (kiadta LAMPE, A. Fr.: *Historia Ecclesiae Reformatae is Hungaria et Transylvania*. Utrecht, 1728.) egyháztörténetének – csaknem minden falura kiterjedő – részleteit tesszük. De így sem állapítható meg minden faluról, hogy – például – kik és hányszor dúltak fel.

⁸⁰ Az első bujdosókat szabadsághősöket megillető tisztelettel fogadták Szilágyba. Igyekeztek mindről, hogy rokon, vagy ha nem, hát – valakinek – ismerőse. A megbecsült vendég kedvéért, a család anyagi erején felül ünnepi étellel-itallal terített az asztalt: lássuk el jól szegényt, hiszen pár nap múlva továbbmegy Erdélybe. De nem ment tovább sem pár nap, sem pár hét, sem pá hónap múlva. Először az asztal ünnepiessége tűnt el, azután az ünnepi viselkedés, hiszen a háziaknak dologhoz kellett látni. A vendég tengett-lengett a munkában sürgölődők között, mindenkinek útjában volt. Aztán szűkre szabódott az élelem (a vendég csak nem megy), aztán télire beszorulnak az egyetlen fűthető helységükbe, férfi, nő, öreg, fiatal, gyermek – és a velük bujdosó. Csak eljön a tavasz rövidesen, akkor indul a felszabadító háború a császár ellen, akkor elmegy. De nem indult semmi, nem ment el. Hanem jött még másik három. Azokat már nem fogadta senki rokonként, hősként: meghúzták magukat egy üres házban és éltek, ahogy tudtak: vadásztak (a baromfiudvarokon), kéregettek, és loptak. Szégyelték magukat ők is, a falubeliek is miattuk. Összefogtak hát, és munkát és helyet szerveztek mindenkinek. Újabbak is jöttek, egyesek be is házasodtak a faluba. Mások nem voltak hajlandók úrfi létükre béreskedni a szilágysági parasztnál, és – szóval baj volt velük mindenképpen. Akkor jöttek a dúlók. Ha törökök voltak, a bujdosók együtt menekültek a faluval. De a császáriak éppen a kurucok kiadatását követelték, és mert nem kaptak meg, felégették a falut. Sem Erdély felé, sem hazafelé nem mehetnek, sőt mind többen és többen jönnek. Már ezrek vannak a két megyében, de csak jönnek, és nem mennek. És még a legkésőbbieket sem fogadják rosszul, hiszen mégis csak testvérek, de egyszerűen nincs módjukban szívesen látni őket. A románokat nem köti semmi szubjektív tényező, azok egyszerűen nem engedik be a faluba a bujdosókat. Ez aztán mozgásba hozza a menekülteket: csapatokba verődve, erőszakkal szállnak meg egy-egy román falut. De milyent? Európai ember számára ehetetlen étel és állatnak sem való lakás. És vagy véres verekedés a férjjel a román menyecske miatt, vagy összeszoknak, vagy megszökne a románok. De a bujdosó mit csináljon? Ha a valódi menekültek nem is voltak hajlandók rablókká zülleni, voltak elegenden, akik megtették ezt helyettük és nevükben: a falvak sorát égették fel magukat kurucnak mondó martalócok (pl. Ete, Kávás, Gardánfalva, Girókuta stb. – PETRI i.m.m.h.). A valódi és áltörökök, valódi és állabancok, valódi és álkurucok is. (A sokféle dúló között sokszor különbséget sem lehetett tenni. Gyakori a „törökök”, „tatárok”, „németek” megjelölés, pl. Ákos, Bagolyfalva, Csalános, Bádon, vagy Felsőbán, Apáca, Korond, Bikáca esetében.) De sok falunál csak „felégették” szerepel a vármegyei kimutatásokban. Hogy ki? – az már mindegy. (Pl. Alsó- és Felső-Berekszó, Borzlyuk, Bönye, Egerhát, Szántó-Hidvég stb.) PETRI i.m.

⁸¹ Wesselényi Pál kuruc generális nem tartozik e kiváló család ismertebb tagjai közé. Pedig, ez is hozott olyan rendkívüli áldozatot hazája szolgálatában, melyben szinte egyedülálló: százszámra osztotta a sajátjából a nemesi birtokokat azoknak, akik hajlandók voltak a kuruc zászló alatt harcolni. És ezt nem vonta vissza akkor sem, amikor elvették tőle a parancsnokságot. Emberi nagyságát méltatja SZÖNYI NAGY István: *Martyrok Coronája*. Kolozsvár, 1679. munkája előszavában.

Tököli kivezette a kurucokat vidékünkről. Így a háború hozott békét Szilágyságnak. Elég rövid volt ez a béke, mert 1683-ban megindult a török elleni felszabadító háború, és az tizenhat évre újabb hadi állapotot jelentett. Közben, 1687-ben Szilágyság a keresztyén seregek megszállása alá került, és ezzel a legveszedelmesebb és legkegyetlenebb dúlóktól megszabadult a vidék. Viszont császári katonaságot szállásoltak be reá, és ezek a zsoldosok kegyetlenül kikényszerítették ellátásukat. Egyszerűen felélték mindent úgy, hogy a két vármegye képtelen volt megadni a hadparancsnokság által hivatalosan kivetett ellátmányt, az adóról nem is beszélve.⁸²

A pogányok feletti keresztyén diadal lehetővé tette a császár számára népellenes rögeszméje megvalósításának folytatását: hogy egymással vetekedő, különböző hitű népeit egy – mindegyik számára utálatos – német (és katolikus) egységbe kényszerítse. E terv kivitelében a császár mellett álltak a cseh arisztokraták, a bácsi polgárok és a délszláv menekültek. Más mindenki ellene volt ugyan, de az ellenzék mögött már nem állott a testvéri Erdély és az Ozmán Birodalom – politikai – jóindulata. Európa emberi szemete ismét hatalmat kapott a magyarok megtörésére – a többi népet ugyanis, már képtelenek voltak az ellenállásra. Most már menekülni sem volt hová, nem maradt hát más lehetőség, mint a fegyveres felkelés. És most bizonyosodott be, hogy Szilágyság népe mennyire igaz, áldozatos szeretetben érezte egynek magát az anyaországiakkal: nem nézte, hogy maga is nyomorultabb a koldusnál – egyrészt éppen a kurucok miatt –, elfelejtette, hogy immár negyvenhat éve szűkebb hazája a távoli politika prédája, hogy Erdélynek – és benne Szilágyságnak – már nincs nyernivalója Rákóczi Ferenc esetleges győzelmével, hiszen alkotmányát elismeri a Diploma, hanem feltűnő nagy számban fogtak fegyvert az anyaországi testvérek jogainak védelmére.⁸³

Hogy mennyit használtak a szabadság ügyének, azt nehéz lemérni. De hogy maguknak rengeteget ártottak azonnali veszedelmek magukra vonásával,⁸⁴ és későbbi politikai következményekben, azt annál könnyebb.⁸⁵ Mert ez az 1703-ban kezdődő és újabb nyolc évig tartó háború – immár a hatodik 1657 óta – pusztításai vetekedtek a Várad-eleste körülivel. Rabszolgaságra ugyan már nem hurcolták a népet, nem is kaszabolták a polgári lakosságot, de a sarcolás, erőszakoskodás, égetés talán még mindennapibb lett. És ezért megszokottabb is.⁸⁶ Ezek a kései tüzek az ideiglenes fedeleket emésztették el a nép feje fölül, melyeket már a – sokadik – tűzvész után tákoltak össze. A sarcolástól sem volt most már sok félténivaló. És az állandó menekülést, a vele

⁸² Az ákosi megyegyűlés Szatmárra küldi Dobai Dánielt, hogy a császári hadsereg ellátására kirótt szolgáltatásokat lealkudja. PETRI i.m. V. 381.

⁸³ Az első erdélyi kuruc győzelmeket (pl.: Bonchida, 1704. november) Kaszás Pál szilágysági csapata aratta. Az 1705. novemberi zsibai csatában is nagyszámú szilágysági harcolt és veszett el. KÖVÁRY László: Erdély története. VI. Kolozsvár, 1867. 59.

⁸⁴ A hírhedt Rabutin „herceg” német és rác csapatai már 1703-ban felégették az addig megmenekült két várost: Somlyót és Zilahot. HORVÁTH Mihály: Magyarország története. IV. 288. Idézi PETRI i.m. I. 241.

⁸⁵ A nagyobb távlatokban gondolkodó, realista – és ezért kényszerűségből – császárpárti erdélyi politikusokra is nehéz idők jártak. Sok keserűséget, megalázó bánásmódot kellett elviselniük, ráadásul még népszerűségüket is fel kellett áldozniuk. De kibőjtölték Szebenben az erdélyi alkotmányt. WESSELÉNYI István: Sanyarú világ. Bukarest, 1983.

⁸⁶ Éppen ezért nagyon nehéz megállapítani, például, hogy mely falvak úszták meg égetés nélkül e kort, mert már fel sem jegyezték a tüzeket. Nagyon nagy a valószínűsége annak, hogy *egyetlen* falu vagy város *sem* menekült meg a Szilágyságban.

való nyomorúságot, kényelmetlenséget, anyagi és erkölcsi szennyet, kiszolgáltatottságot is úgy megszokták, mint a második világháború idején élők a légoltalmi óvóhelyeket. Csakhogy ez akkor nem órákig, napokig, vagy netalán hónapokig tartott a maga átmeneti, és ezért idegölő létbizonytalanságával, hanem évekig és évtizedekig. Egy újabb jelenséget észlelünk a menekülések terén e gyászos korszak végén. Most már volt hová menekülni nemcsak az a szűk kör, mint a karlócai béke előtt. Mentek is a szilágysági – régi és új – lakosok Brassótól Pozsonyig, Máramarostól Baranyáig, az egész országba.⁸⁷ Igaz viszont, hogy sehol sem érezhették biztonságban magukat.

Szatmáron 1711-ben aláírták azt a békeszerződést, mely véget vetett a Magyarországon 1522 óta tartó háborús apokalipszisnek, a hét főbűn-hajtotta emberi gonoszság hazánkra áradásának, romlásának, pusztulásának. Kísérjük meg a veszteség felmérését: a 7. sz. mellékletünk: Szilágyság pusztulása 1657-1711 stb.⁸⁸ következő összesítése alapján.

	Összes		Magyar		Román	
	Helység	Lakos	Helység	Lakos	Helység	Lakos
1650-i helyzet:	234	100440	155	81000	79	19440
- leégett	123	53969	83	43409	40	10560
- nem égett	111	46471	72	37591	39	8880
1715-ban lakott	156	21752	117	16718	39	5034
az időszak vesztesége	78	78688	38	64282	40	14406

1650-ben volt Szilágyságnak 234 lakott helye 100440 lakossal, helységenként tehát 429 lélekkel. Az 1715-i összeírás talált ebből 156 lakott helyet 21752 lakossal, tehát helységenként 139 lélekkel. Kevesebb volt tehát 78 lakott helységgel és 78688 lélekkel, az 1650-inek 33,33% helységgel, és 78,34% lakossággal. A tényleges emberveszteség felbecsülésére nagyítsuk ki ide a 9. sz. mellékletünk⁸⁹ megfelelő helyét:

⁸⁷ A szerző megkísérelte a menekülések okozta népmozgás felmérését, és az összeszedhető adatok rendszerezését az egyes családok története alapján. Sokszáz adat igazolja az egész (mindkét) országban való szétszóródást, különösen a kisnemesi rétegből valóké. (Ezek története követhetőbb, mint a polgároké vagy a jobbágyoké.) Az átvizsgálandó adathalmaz azonban olyan tömegű, hogy annak általam feldolgozott kis hányada alapján tudományos igényű számképet megállapítani nem lehet, de – tekintve egy ilyen számkép csekély hasznát – nem is éri meg a szükséges energiát. A nemzetiségi keveredéshez is hozzájáruló vidéken belüli népmozgásról a következő fejezet szól majd.

⁸⁸ E táblázat 3. sz. oszlopa „1650-i lélekszám” összege egyenlő a 9. sz. mellékletünk megfelelő tételével. A 4. sz. oszlop *M* vagy *R* jele a falu 1650-es magyar vagy román jellegét mutatja. Az 5. sz. oszlopban levő + -tel jelzett helységek felélegetéséről írott forrás szól. PETRI i.m.m.h. és BÍRÓ Károly i.m.m.h.

⁸⁹ „Szilágyság népesedési számképe 896-1896”-táblázat magyarázatát lásd a 72. sz. jegyzetben.

Kor- szak	Jelenség	L é l e k s z á m					
		Összes	Magyar	Török	Szláv	Román	Egyéb
1650.	Lélekszám	100440	81000	-	-	19440	-
	Természetes szaporodás	26114	21060	-	-	5054	-
	Idegen sereg be	48000	-	24000	9000	-	15000
	Idegen sereg ki	45900	-	22800	8700	-	14400
	Kurucok be	18000	11400	-	4200	1200	1200
	Kurucok ki	13200	9000	-	3000	600	600
	Labancok be	18000	1200	-	3000	1200	12600
	Labancok ki	15600	900	-	2100	900	11700
	Háborús veszteség	15600	9000	1200	1800	1500	2100
	Menekülők be	17400	12000	-	900	3600	900
	Menekülők ki	134878	112418	-	1500	20060	900
	Elméleti szaporodás	14400	12000	-	-	2400	-
1715.	Lélekszám	21752	16718	-	-	5034	-

Ezek szerint Szilágyság pusztulás-kori embervesztesége 121418 magyar és 20360 román lakos (háborús veszteség: magyar 9000, román 1500, be- és kimenekülők különbsége: magyar 100418, román 16460, elmaradt természetes szaporodás: magyar 12000, román 2400 lélek), összesen 141778 ember, tehát az 1650-ös lélekszám 141,16%-a. A lelki, erkölcsi, szellemi veszteség nagyságát felmérni nem tudjuk, csak következtethetünk rá a számszerűen is kifejezhető tényekből.⁹⁰ Hogy a tényleges és viszonylagos anyagi kár milyen nagy volt, az egyszerűen felmérhetetlen. Az épületek leégve – mások maguktól romosodva –, szántóföldek, kertek, szőlők parlagon, elvadulva, állatállomány, termelő szerszám, ingóság, használati tárgy, pénz vagy bármi más érték sehol, senkinek semmi a Szilágyságban,⁹¹ úgy, hogy e hajdani kiemelkedően virágzó vidék, az azóta eltelt százhetven év alatt sem érte utol még a hasonló sorsú, de mégis talán kevésbé szerencsétlen szomszéd megyék gazdasági színvonalát sem.

⁹⁰ CSEREI Mihály: Erdély története. Budapest, 1852. 475.

⁹¹ WESSELÉNYI István i.m.

SZILÁGYSÁG PUSZTULÁSA 1657– 1711 ÉS ÚJ NÉPESEDÉSE A 18. SZÁZADBAN

Sor- szá m	A helység neve		Lakos- ság száma 1650.	Nemze- tiségi jelleg 1650.	Felége- tődött	Adófizetők száma 1715.			Görög vall. lélek 1750.	Felkelő nemesek 1808.		
						Összes	Magyar	Román		Összes	Magyar	Román
0	1		2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1.	Apáca		200	M	+	8	6	2	18	-	-	-
2.	Szamos-	Ardó	900	M		10	7	3	176	1	1	0
3.		Ákos	950	M	+	8	8	-	-	131	125	6
4.		Babuktelke	150	M	+	-	-	-	-	-	-	-
5.	Szilágy-	Badacsony	250	M		9	7	2	90	26	15	11
6.		Bagolyfalva	150	M	+	-	-	-	202	5	5	-
7.	Szilágy-	Bagos	3150	M	+	11	11	-	-	21	21	-
8.	Tasnád-	Bajom	100	M		7	5	2	184	3	-	3
9.	Magyar-	Baksa	900	M	+	9	6	3	-	11	11	-
10.	Oláh-	Baksa	200	M	+	9	7	2	317	4	4	-
11.	Tasnád-	Balázsháza	100	M	+	-	-	-	193	13	3	10
12.		Balla	650	M		34	34	-	-	4	4	-
13.		Ballaháza	100	R	+	-	-	-	151	9	9	-
14.		Bábca	100	R	+	4	2	2	309	-	-	-
15.		Bádon	200	M	+	-	-	-	216	-	-	-
16.	Alsó-	Bán	150	R		6	2	4	190	-	-	-
17.	Felső-	Bán	100	R	+	-	-	-	187	-	-	-
18.		Benedekfalva	300	M	+	2	2	-	107	30	14	16
19.	Alsó-	Berekszó	50	R	+	5	2	3	204	15	7	8
20.	Felső-	Berekszó	50	R	+	10	3	7	306	18	9	9
21.		Bikáca	150	R	+	9	2	7	363	12	7	5
22.		Bogdánd	500	M	+	8	8	-	-	-	-	-
23.		Bogdánháza	50	M	+	-	-	-	434	-	-	-
24.		Boján	100	R	+	-	-	-	308	7	7	-
25.		Boronamező	100	R	+	-	-	-	-	-	-	-
26.		Borzás	400	M		12	12	-	-	34	30	4
27.		Borzlyuk	50	R	+	-	-	-	-	-	-	-
28.		Bőnye	200	M	+	-	-	-	-	-	-	-
29.		Bősháza	750	M		14	12	2	144	-	-	-
30.		Bréd	100	R		5	2	3	210	4	1	3

31.		Bürgezd	200	M		9	9	-	-	80	80	-
32.	Kraszna-	Cégény	600	M		5	5	-	-	27	22	5
33.		Cigányi	750	M	+	-	-	-	234	-	-	-
34.	Szamos-	Cikó	600	M		6	3	3	70	-	-	-
35.	Magyar-	Csaholy	750	M		8	8	-	-	58	58	-
36.	Oláh-	Csaholy	150	R	+	6	5	1	222	-	-	-
37.		Csalános	150	M	+	-	-	-	-	-	-	-
38.	Tasnád-	Csány	100	R	+	15	13	2	158	-	-	-
39.	Somlyó-	Csehi	200	M	+	-	-	-	60	-	-	-
40.		Csekenye	100	M	+	-	-	-	-	-	-	-
41.		Cserese	60	M	+	-	-	-	30	-	-	-
42.		Csiglen	50	R	+	-	-	-	140	-	-	-
43.		Csizér	150	M	+	-	-	-	308	8	8	-
44.		Csög	1250	M		8	6	2	283	27	7	20
45.		Dabjon	250	R		9	5	4	310	33	-	33
46.	Kis-	Debrecen	50	R	+	-	-	-	120	2	-	2
47.		Debren	450	M	+	10	6	4	233	2	2	-
48.	Kis-	Dershida	200	R		7	-	7	102	7	2	5
49.	Nagy-	Dershida	250	M	+	-	-	-	220	27	2	25
50.		Detrehem	100	M		5	5	-	347	-	-	-
51.		Désháza	150	M		6	6	-	-	90	90	-
52.		Diósad	350	M		9	9	-	-	178	178	-
53.	Kis-	Doba	150	M		6	6	-	-	70	70	-
54.	Nagy-	Doba	150	M	+	7	7	-	-	63	63	-
55.		Doh	100	M	+	-	-	-	178	-	-	-
56.		Domoszló	100	M	+	-	-	-	147	-	-	-
57.		Egerbegy	50	R	+	-	-	-	132	-	-	-
58.		Egrespatak	700	M	+	13	9	4	215	-	-	-
59.		Elyüs	100	R		2	2	-	170	-	-	-
60.		Erked	200	M		6	6	-	-	-	-	-
61.		Ete	800	M	+	-	-	-	30	3	2	1
62.		Égerhát	250	M	+	-	-	-	356	9	-	9
63.		Fülményes	100	R		5	3	2	206	7	6	1
64.		Füzes	100	R		3	3	-	207	7	3	4
65.		Gardánfalva	100	R	+	10	2	8	336	4	1	3
66.	Ér-	Gírolt	400	M	+	11	8	3	188	1	1	-
67.		Girókuta	100	M	+	10	5	5	201	-	-	-
68.		Godonász	50	R	+	-	-	-	-	-	-	-
69.	Kis-	Goroszló	150	R		14	5	9	600	5	-	5

70.	Magyar-	Goroszló	900	M	+	10	8	2	41	9	9	-
71.	Szamos-	Goroszló	150	R		12	5	7	304	3	-	3
72.	Szilágy-	Göröcsön	350	M		8	8	-	164	-	-	-
73.		Gurzófalva	250	R		3	-	3	120	2	1	1
74.	Hadad-	Győrtelek	250	R		11	2	9	310	6	3	3
75.	Somlyó-	Győrtelek	350	M	+	8	4	4	231	3	2	1
76.		Gyulakuta	100	M	+	-	-	-	-	-	-	-
77.		Gyümölcsényes	100	R		4	1	3	362	-	-	-
78.		Hadad	500	M		11	11	-	84	2	2	-
79.		Halmosd	100	R	+	-	-	-	124	11	7	4
80.		Haraklány	400	M	+	7	5	2	222	-	-	-
81.	Ér-	Hatvan	650	M	+	14	11	3	211	19	11	8
82.	Kraszna-	Hídvég	850	M	+	11	7	4	220	-	-	-
83.	Szilágy-	Hídvég	200	M	+	-	-	-	-	-	-	-
84.	Kraszna-	Horvát	600	M	+	5	5	-	30	-	-	-
85.	Oláh-	Horvát	200	M	+	9	2	7	276	-	-	-
86.		Hosszúaszó	600	M	+	-	-	-	-	-	-	-
87.		Hosszúmező	200	M		4	4	-	52	-	-	-
88.		Illéd	100	M	+	-	-	-	-	-	-	-
89.	Szilágy-	Illésfalva	150	R		6	2	4	308	87	-	87
90.	Selymes-	Ilosva	700	M		13	13	-	-	5	5	-
91.		Inó	450	M		5	3	2	352	9	2	7
92.		Ipp	1050	M		5	3	2	103	12	12	-
93.		Jáz	100	R		2	1	1	290	2	2	-
94.		Karika	100	M	+	5	3	2	164	-	-	-
95.	Alsó-	Kaznacs	100	M	+	3	-	3	121	3	1	2
96.	Felső-	Kaznacs	100	R	+	-	-	-	201	-	-	-
97.		Kárásztelek	250	M		12	9	3	-	-	-	-
98.	Ér-	Kávás	400	M	+	-	-	-	202	25	14	11
99.	Magyar-	Kecel	1400	M		11	11	-	-	5	5	-
100.	Oláh-	Kecel	300	R		5	2	3	326	5	3	2
101.		Kecskésfalva	50	R	+	-	-	-	54	15	3	12
102.		Kegye	250	M	+	-	-	-	-	-	-	-
103.		Kelence	150	R		12	-	12	274	21	-	21
104.		Kerestelek	450	M		8	5	3	106	-	-	-
105.	Szilágyfő-	Keresztur	200	M		4	4	-	-	117	117	-
106.		Keszi	150	M	+	2	2	-	-	34	34	-
107.		Kémer	2450	M		17	17	-	-	21	21	-
108.	Szilágy-	Kirva	100	M		8	4	4	211	-	-	-

109.	Ér-	Kisfalu	750	M	+	11	10	1	259	-	-	-
110.		Kolbászfalva	50	R	+	-	-	-	-	-	-	-
111.	Szilágy-	Korond	150	M	+	4	4	-	102	-	-	-
112.		Kőd	100	R		14	2	12	525	72	3	69
113.	Ér-	Kőrös	350	M		9	9	-	183	11	11	-
114.	Szilágy-	Kövesd	500	M		8	5	3	338	6	6	-
115.		Kraszna	3100	M		28	26	2	-	33	33	-
116.		Kucsó	100	R		7	3	4	341	1	1	-
117.		Kusaly	250	M		4	4	-	64	27	26	1
118.		Lecsmér	750	M		10	10	-	-	9	9	-
119.		Lele	300	M		8	8	-	34	108	102	6
120.		Lompért	550	M	+	9	9	-	50	9	9	-
121.		Majád	150	M	+	-	-	-	15	1	1	-
122.		Maladé	50	M		-	-	-	194	-	-	-
123.		Márkaszék	150	M		6	3	3	343	9	7	2
124.		Máron	150	M	+	-	-	-	151	-	-	-
125.		Menyő	150	M		6	6	-	92	55	55	-
126.	Kraszna-	Mihályfalva	500	M		10	10	-	-	37	36	1
127.	Ér-	Mindszent	950	M	+	12	10	2	377	17	12	5
128.		Mocsolya	150	M		6	6	-	29	99	99	-
129.		Mojgrád	50	R	+	-	-	-	224	-	-	-
130.	Nagy-	Mon	450	M		6	6	-	-	32	32	-
131.	Nyír-	Mon	400	M	+	-	-	-	209	2	-	2
132.		Monó	1000	M	+	24	19	5	202	4	4	-
133.		Mosóbánya	50	M	+	-	-	-	209	-	-	-
134.		Mutos	200	R		7	6	1	182	3	1	2
135.	Szilágy-	Nagyfalu	2100	M		27	27	-	-	9	9	0
136.		Nagyszeg	100	R		12	6	6	567	28	-	28
137.	Hadad-	Nádasd	500	M	+	5	3	2	-	-	-	-
138.	Oláh-	Nádasd	50	R		10	7	3	365	8	-	8
139.		Náprád	350	R		19	5	14	625	1	1	-
140.		Néháza	100	M	+	-	-	-	-	-	-	-
141.	Kis-	Nyíres	100	R	+	-	-	-	98	1	1	-
142.		Nyírsid	100	M	+	6	5	1	204	-	-	-
143.	Tasnád-	Orbó	200	M	+	-	-	-	-	-	-	-
144.	Szilágy-	Ökörítő	150	M		12	10	2	175	-	-	-
145.		Örményes	50	R	+	-	-	-	132	22	-	22
146.	Kis-	Pacal	100	M	+	-	-	-	-	7	7	-
147.	Nagy-	Pacal	950	M		5	5	-	-	10	10	-

148.		Palicka	150	R	+	-	-	-	-	-	-	-
149.	Szilágy-	Panit	800	M		8	6	2	-	72	72	-
150.		Papfalva	150	M	+	-	-	-	-	-	-	-
151.	Füzes-	Paptelek	50	R		2	1	1	54	-	-	-
152.	Szilágy-	Paptelek	100	R		6	2	4	152	-	-	-
153.		Patakfalva	50	M	+	-	-	-	-	-	-	-
154.		Pecsely	150	R	+	-	-	-	159	-	-	-
155.		Pele	300	M		7	7	-	-	2	2	-
156.	Szilágy-	Perecseny	2150	M		20	18	2	48	-	-	-
157.		Perje	150	R	+	-	-	-	247	-	-	-
158.		Petenye	850	M		8	8	-	-	-	-	-
159.	Szilágy-	Pér	2050	M		25	23	2	-	51	51	-
160.		Porc	350	R		-	-	-	-	-	-	-
161.		Prodánfalva	100	M	+	4	3	1	122	-	-	-
162.		Rákpataka	100	R		-	-	-	-	-	-	-
163.	Kraszna-	Ráton	250	M		10	10	-	-	11	11	-
164.		Redefalva	50	R	+	-	-	-	-	-	-	-
165.		Récse	1850	M	+	3	3	-	190	-	-	-
166.	Szamos-	Róna	50	R		12	2	10	212	-	-	-
167.		Sarmaság	950	M	+	11	11	-	-	3	3	-
168.		Sámson	900	M		8	8	-	-	51	51	-
169.		Sándorháza	600	M	+	-	-	-	-	-	-	-
170.		Sereden	300	M		4	2	2	270	-	-	-
171.		Solymos	100	R		9	-	9	254	-	-	-
172.		Somfalu	100	R	+	-	-	-	60	-	-	-
173.		Somály	350	M		6	4	2	54	-	-	-
174.	Szilágy-	Somlyó	2950	M	+	62	62	-	170	51	51	-
175.		Somos	50	R	+	-	-	-	-	-	-	-
176.		Sülelmed	750	M	+	6	3	3	234	2	1	1
177.	Ér-	Szakácsi	900	M	+	9	8	1	-	124	112	12
178.	Tasnád-	Szántó	800	M		38	33	5	775	24	12	12
179.	Pele-	Szarvad	200	M		12	9	3	257	2	1	1
180.	Tasnád-	Szarvad	300	M	+	13	6	7	349	18	12	6
181.	Ér-	Szentkirály	1100	M		13	13	-	-	113	104	9
182.	Szilágy-	Szentkirály	200	M		6	6	-	-	42	42	-
183.		Szentmiklós	200	M	+	-	-	-	-	-	-	-
184.		Szécs	450	M		10	5	5	302	4	4	-
185.	Felső-	Szék	50	R		5	-	5	150	-	-	-
186.		Szélszeg	150	R	+	11	3	8	421	32	-	32

187.	Szamos-	Széplak	400	M		8	4	4	358	-	-	-
188.		Szér	400	M		12	12	-	-	-	-	-
189.	Szilágy-	Sziget	250	M	+	6	3	3	230	-	-	-
190.		Szilágycseh	2250	M		16	16	-	42	18	18	-
191.		Silágyszeg	550	M		3	3	-	-	20	20	-
192.		Szilvás	500	M	+	8	6	2	293	4	-	4
193.	Alsó-	Szivágy	100	R		13	5	8	145	36	-	36
194.	Felső-	Szivágy	50	R		7	-	7	180	11	-	11
195.	Ér-	Szodoró	150	M	+	6	6	-	270	27	21	6
196.		Szoldobágy	50	M	+	-	-	-	-	-	-	-
197.	Alsó-	Szopor Szatmár	250	R		5	-	5	209	10	1	9
198.	Felső-	Szopor Szatmár	150	R		-	-	-	-	-	-	-
199.		Szoros	150	M	+	-	-	-	-	-	-	-
200.		Sződemeter	800	M		17	12	5	319	21	18	3
201.		Tasnád	3500	M	+	40	40	-	30	105	105	-
202.		Tóhát	50	R	+	6	3	3	153	-	-	-
203.	Bükk-	Tótfalu	50	R		8	1	7	125	-	-	-
204.	Kraszna-	Tótfalu	50	R		-	-	-	84	-	-	-
205.		Tövised	450	M	+	-	-	-	-	-	-	-
206.		Turbuca	100	R	+	15	7	8	168	-	-	-
207.		Tuszatelke	100	R		-	-	-	-	-	-	-
208.	Szamos-	Udvarhely	1150	M		22	16	6	543	11	11	-
209.	Dabjon-	Újfalu	100	R		5	1	4	200	8	1	7
210.	Hosszú-	Újfalu	50	R	+	-	-	-	206	-	-	-
211.	Somlyó-	Újlak	250	M	+	-	-	-	-	6	6	-
212.	Szamos-	Újlak	850	M		14	14	-	321	10	10	-
213.		Újnemet	500	M		6	4	2	323	32	9	23
214.		Újvágás	50	R		4	4	-	54	-	-	-
215.		Úsztató	150	R	+	-	-	-	72	-	-	-
216.		Vadafalva	150	R		-	-	-	66	7	-	7
217.		Vaja	350	M	+	-	-	-	-	-	-	-
218.	Alsó-	Valkó	1300	M		6	6	-	231	-	-	-
219.	Felső-	Valkó	100	R		6	-	6	206	-	-	-
220.		Varsolc	2400	M	+	10	10	-	-	8	8	-
221.	Valkó-	Váralja	100	R	+	-	-	-	36	-	-	-
222.	Alsó-	Várca	100	R		6	1	5	306	10	-	10
223.	Közép-	Várca	50	R		6	2	4	180	-	-	-
224.	Felső-	Várca	50	R	+	-	-	-	263	-	-	-
225.		Vártelek	150	R		6	6	-	170	-	-	-

226.		Vérvölgy	90	M		6	6	-	-	105	105	-
227.		Vicsa	250	M	+	-	-	-	155	-	-	-
228.		Völcsök	900	M		8	7	1	119	-	-	
229.		Zálnok	150	M		17	14	3	222	7	3	4
230.		Zilah	3750	M	+	73	73	-	-	21	21	-
231.		Zovány	1450	M		10	10	-	-	6	6	-
232.		Zölce	50	M	+	-	-	-	-	-	-	-
233.		Zsákfalva	50	R		7	5	2	217	4	3	1
234.		Zsibó	900	M		24	22	2	75	2	2	-
		Összesen	100500		119	1624	1225	399	32915	3184	2494	690
		Magyar jelleg:		154	Felégetődött:	Összes adófizető:	Magyar adófizető:	Román adófizető:	Görögkat. vallásúak:	Összes felkelő nemes:	Magyar felkelő nemes:	Román felkelő nemes:
		Román jelleg:		80								

A pusztulás nemzetiségi vonatkozásait vizsgálva első pillantásra is észrevevesszük, hogy a románokat kevésbé viselte meg a korszak, hiszen az 1650-es 19,35%-os arányszámuk 1715-re 23,14%-ra emelkedett. Lélekszámuk 25,90%-a az azelőttinek, míg a magyaroké csak 20,64%-a. Természetesnek kell elfogadnunk, hogy a magyarság embervesztesége – viszonylag is – jóval meghaladta a románokét, hiszen a magyarok voltak az „államalkotók”. A fenti számkép szerint elveszett az 1650-es évbéli magyarság másfélszerese (149,90%), és a románság egyszerese (104,73%). Ha pedig, a két nemzetiség gazdasági és műveltségi állapotát is figyelembe vesszük, a veszteség különbözősége szembeszökővé válik, hiszen a románok a pusztulás előtt is összehasonlíthatatlanul szegényebbek voltak a magyaroknál mind anyagi, mind szellemi tekintetben. Vagyonuk csak juh volt, melyet terelgetve jöttek ide annakidején vészesebb tartományokból, és ugyancsak juhnyájukat terelgetve állottak most tovább békésebb vidékek felé.⁹² Utódaik egy része – valószínű – visszajött a szatmári béke után, de többségük nem tartotta érdemesnek ezt, hiszen az itthagytónál könnyen találhattak maguknak jobb életfeltételeket. A románok „hűtlensége”⁹³ jórészt a jogállásukban leli magyarázatát: nekik nem volt nemesei birtokuk itt, jobbágytelkük pedig, ha volt – hiszen nem volt főfoglalkozásuk a földművelés –, szegényes vidéken, a harmadik minőségi övezetben lévén, nem volt miért ragaszkodniuk a Szilágysághoz. Alacsony lélekszámuk és magyarokhoz viszonyított arányszámuk miatt – ha nem következett volna a 18. századi nagy telepítés – úgy eltűnt volna a kuruc-kori pusztulással a szilágysági románság, hogy annyi nyomuk sem maradt volna, mint a középkori szlávoknak.

⁹² Ballaházát, Felsőbányát, Pecselyt, Porcot, Somfalut – és ki tudja még hányat? – csak úgy otthagyták a lakói. Tuszatelkét pedig – az első hat szilágysági román falu egyikét –, 1715-ben lakatlanul, de még akkor is felgyújtatlanul találták az összeírók: az arra vetődő rablók egyike sem tartotta érdemesnek felgyújtani a néhány rozoga viskót. PETRI i.m. III-IV. m.h.

⁹³ SZIKSZAI Lajos i.m. szerint állandó a panasz, hogy a románok mennyire hűtlenek (szilágysági) hazájukhoz.

Szilágyság pusztulásának van egy emberi, alanyi különössége, mely a romlás felett búsongókat nem engedi vigasztalódni a legkézenfekvőbb emberi módon: a baj okozója iránti haraggal. Annakidején a tatár és a török támadáskor jogos haraggal lehetett ecsetelni az ellenség vadságát, galádságát, embertelenségét. Szilágyság pusztulásának is voltak török, német és más idegen okozói, köztük rengeteg olyan, akiket jelen sorok írója – teljesen megengedhetetlen, szenvedélyes elfogultsággal – „emberi szemét” jelzővel illetett, akik bűnös ösztöneik kiélésére használták nemzetük akkori világhatalmakkal – és sokszor egymással –, szentnek hitt eszméikért vívott, gyötrődött küzdelmét, mégis, el kell ismernünk, hogy Szilágyság pusztulásának fő okozói nem annyira az idegenek – akár hősök, akár szemetek – voltak, nem is a személytelen sors, hanem a sors eszközei egészen a mieink voltak. A mi nemzetünk igazi, méltán megbecsült nagyjai, áldozatos hősei, megfontolt vezetői: a Rákócziak, Kemény, Apafi, Zrínyi, Wesselényi, Tököli és az ezeket önfeláldozóan követő sok ezer hűséges hazafi – mindannyi igaz, becsületes ember – volt Szilágyság romlásának az okozója. És távolról sem ezek gyűlölete, vagy rosszindulata – még könnyelműsége sem –, hanem őszinte felelősségteljes, példamutató hazaszeretetük. Hogy haragudhatnánk hát ezekre? Ezért nem könnyíthetünk magunkon Szilágyság pusztulása feletti szomorúságunkban még a romlás okozói iránti haraggal sem.

Véget ért bár Szilágyság pusztulásának kora, de akkori romlásából azóta sem épült fel e vidék.

III. 1711 – 1896

A szatmári békétől a millenniumig

A szatmári békével véget ért Magyarország területén a kétszáz éves pusztító háború. A majtényi síkról elszéledő kurucok, a leszerelő labancok, a mindkét hazában mindenfelé nyomorgó menekültek csak úgy, mint a romlást otthon átvészelve, egyszerre ellenség nélkül találták magukat egy nagy, saját országban, és kábán néztek körül mihez is kellene kezdeniük ebben a számukra már teljesen szokatlan helyzetben? Először is hová menjenek, hogy telepedjenek le e nagy, üres országban? A régi szülőfaluban – melyik nagyszülője szülőfalujában? –, melyre már senki élő hozzátartozója nem emlékszik? Vagy másfelé, a hadjáratokkal, meneküléssel jobbnak, alkalmasabbnak megismert helyen?

Mert – a szatmári békét bíráló nézetek ellenére – Magyarország ismét a magyaroké lett. Igaz, hogy a legfőbb államhatalom (nagyobbik) felel a római császári, német, cseh stb. királyi címet és koronát viselő magyar király kezében volt, de a (nemesi) nemzet nélkül nem volt sem jogalkotás, sem igazságszolgáltatás – a közigazgatás pedig, a megyei önkormányzattal együtt egészen a nemeseké lett. (Hogy ez mennyire bizonyult kíváncsúnak a jövő szempontjából – az más kérdés.) És a birtok. A bírálók csak hajtogatják, hogy a békét kötő nemesség csak a maga (birtok) jogával törődött. Elfelejtik azt, hogy a hűbéri rendszerben a közhatalmai is magánjogi alapon látják el az arra rendelt.

(Jelszó: akié a föld, azé az ország.) Mint ahogyan egyetlen ép idegszál képes újjáéleszteni egy egész elhalt testrészt, úgy volt képes akkor a jogfolytonosság vékony szála továbbítani és érvényesíteni a magyarság jussát a hazájához. Távolról sem csak a nemesekét! Látni fogjuk, hogy a polgárság és jobbágyság legalább annyit nyert a szatmári kompromisszummal, mint a nemesség. (Csak a vallásszabadság biztosítása nem sikerült Magyarországon, és ez továbbra is kívánatossá tette az Erdélyhez tartozást.⁹⁴) Még van egy magyar nekibúsulási téma a Szatmáron megalkuvó nemesség terhére: az elnéptelenedett országot az urak megtöltötték idegen jobbágyokkal, mert azok alázatosabbak, hízlegőbbek voltak a magyaroknál. (És ugye, ez idegenek ivadékai miatt osztatott el az ország Trianonban!) A búsongó magyar az alábbiakban látni fogja, hogy – valószínű – maga is idegenek telepítésére kényszerült volna abban a helyzetben. Mert nem, hogy nem mellőzte senki a magyar jobbágyot, versengtek értük a birtokosok, és azok kedvükre válogathattak a helyekben.⁹⁵

Minden (gazdasági) tevékenység alapja a tények hiteles felmérése, a pontos leltár. Most is ezzel kezdődött: a magyarországi közigazgatás alá újonnan került Közép-Szolnok és Kraszna vármegyékben⁹⁶ az országgyűlés 1715-i határozata értelmében Hont vármegye küldöttei jöttek az adózók összeírására. 1715-ben az összeírók sivár képet festenek vidékünkéről: elvadult szántóföldek, néptelen, jórészt égett falvak, semmi érték sehol. Ember – mert a sok háború után most még ez pestisjárvány is negyedelte – alig lézeng: a két vármegyében összesen 1624 adózót találtak – és sok nyomorúságot.⁹⁷ 1720-ban a nagyobb siker reményében megismételték az összeírást. Akkor már 3609 adófizetőt találtak, holott nem volt közte az öt év előttié mindegyike.⁹⁸ A nép mozgása tehát még nagy, és nem, hogy csökkenne, inkább fokozódik a század közepéig. Jönnek, mennek az

⁹⁴ Mert ott ezt a Lipót Diplomája biztosította volt még Rákóczi Ferenc fellépése előtt. Az erdélyiek így bizony, érdekeik ellenére támogatták Rákóczit: a nemesség ezt hazája iránti szent kötelességének érezte. És a jobbágyság? Az bizony tartózkodóbb volt. Az Érmelléken máig fennmaradt gyermekversike jelzi a nép hangulatát (Daróczi Mihály, a békési uradalom tisztartója és ura, a Nagyságos Fejedelem ügyével kapcsolatosan):

Diksi, duksi Daróczi,
Feneketlen Rákóczi.

(Sarkady Sándor gyűjtése)

⁹⁵ E kérdésben is, más hasonlók esetében is, amikor az adatokat éppen nagy tömegük fosztja meg hitelüktől, TAKÁCS László (A verosimilitás igénye az adatszerűség mellett és azzal szemben. Kézirat.) módszerét követjük véleményünk kialakításában. E módszer nincs ellentétben a CSETRI Elek – IMREH István: Erdély változó társadalma 1767-1821. Bukarest, 1980. 12. a történelmi statisztikáról kifejtettekkel, tekintetbe véve, hogy rendszerint nem a közismeretet, a megszokottat jegyzik fel az emberek, hanem a rendkívülit, a nem jellemzőt.

⁹⁶ Mivel a két vármegye sohasem volt tulajdonképpen Erdély (hanem „Magyarországi Részek” = Párcium), a fejedelemség megszűnése után magyarországi kormányzat, igazgatás és bíraskodás alá került a Szilágyság, de a vallásszabadság és az erdélyi alkotmány általános rendszere személyi vonatkozásban itt is hatályban maradt. Később mégis Erdélyhez csatolták közigazgatásilag, de kormányzatilag nem. Olyan korszak is volt, hogy csak bíróilag nem tartozott Erdélyhez. Mikor pedig, végül mindenestül Erdélyhez csatolódott, már meg is indultak a tanakodások, hogy egészében Magyarországhoz csatoltassék. Mindenféle átmenet után, a végső megoldás csak 1848-1867-ben sikeredett, mikor is Erdéllyel együtt Magyarországgal egyesült.

⁹⁷ Igaz, hogy az adófizetők összeírásáról lévén szó, sokaknak érdeke volt ezek számát minél kisebbre szorítani. Így nyilván – a vármegye tisztikarának és általában a nemességnek. Viszont a közvetlenül érdekelték, az adófizető jobbágyok számára már jogaik elismerését jelentette az összeíró jegyzékbe irattatás. Minket sem így, sem úgy nem érintenek ezek a tényezők, mert mi csak annyit vehetünk állandó szilágysági lakosnak, amennyi akkor összeíratott.

⁹⁸ 171 faluban: 11 faluban öt év alatt lakos került. De a falvak hosszú sorában nem azokat a lakókat, és nem olyan nemzetiségűeket találtak, mint 1715-ben. Vö. PETRI i.m. III-IV. m.h.

emberek, keresi mindenki a boldogulását, ahogy és ahol tudja. Sok menekült jön haza a Szilágyságba, ahogy aztán vagy letelepedjenek, vagy más vidékre menjenek tovább, még olyanokat is magukkal csábítanak, aki végig itthon éltek.

Mi 1711-et írtunk fejezetünk címébe, de ez a szám voltaképpen csak jelkép, mert sem a vége, sem a mélypontja nem akkor volt a pusztulásnak. Viszont az újrakezdés is voltaképpen már a pusztulás másnapján megkezdődött. (Sőt, elpusztíthatlan falvak is akadtak.) A bizonytalanság, az átmenetiség, az anyagi és erkölcsi nincs megszokása, az értékek odazüllése, hogy az emberek közömbösen fogadják a veszteségeket – az még a lengyelországi hadjáratlal megkezdődött, (becslésünk szerint) 1687-ben volt a mélypont,⁹⁹ és 1750 körül ért véget. A szatmári béke a politikai feltételeket biztosította az új életkezdéshez, de annak akkor még sem erkölcsi, sem társadalmi, sem anyagi feltételei nem voltak meg. Az arra irányuló igény is alig. Ez magyarázza a csak az évszázad közepére elülő nagyfokú mozgást.¹⁰⁰ És csak állandó letelepedés után kezdődhet az építés és a távlati igényű gazdálkodás.¹⁰¹

Munkánk tulajdonképpen feladata, a nemzetiségi viszonyok alakulásának leírása, nem okozna gondot, hiszen az elegendő számú összeírás, népszámlálás – és az ezek alapján készült igényes becslések¹⁰² – mutatnák a mindenkori állapotot. De annak a társadalomplazmának a kuszaságát, melyből korunk szilágysági népessége indult, azt szinte lehetetlen írásba foglalni. Talán, ha csoportonként vizsgáljuk a társadalom akkori magatartását, hasznos eredményre juthatunk.

A *nemesek* létét és jogait biztosította a szatmári béke. Szilágyság nem esett a Neoaquistica Commissio hatáskörébe,¹⁰³ a katolikus reakció is gyengén állott a hajdani egyházi birtokok restaurációja terén.¹⁰⁴ Nem volt hát akadálya annak, hogy Közép-Szolnok és Kraszna nemessége visszafoglalja birtokait – amennyiben elhagyta volna, és még inkább, ha – egyáltalán volt birtoka.

A régi nagybirtokos családok közül éppen a legnagyobbakat: a Drágfiakat, Jakcsiakat, Báthoriakat, Rákócziakat (végleg csak a 18. század közepén), Gyerőfieket elsodorta a történelem. Maradtak a Bánfiak, Gyulafiak, Kemények, Wesselényiek – és akik az ezekkel kötött házasságukkal ideszármaztak. Eme családok csak származásuk alapján voltak az országos arisztokrácia tagjai, mert

⁹⁹ Ha a9. sz. melléklet becsléseit úgy állítjuk fel, hogy a Théodul-képlet induló tétele (C) az 1687-es (a török alóli felszabadulás ideje) legyen, akkorra Szilágyság lakosságát is, anyagi összértékét is egyaránt zérónak kell vennünk – elvben, mert a gyakorlatban nyilván sohasem volt így. Ebből a mélypontból indult az a fejlődés, melynek 28 év alatti eredményét összeírták 1715-ben.

¹⁰⁰ TRÓCSÁNYI Zsolt: Gazdaság és társadalom a szatmári béke után. Erdély története. II. Budapest, 1986. 976.

¹⁰¹ Az első tűzvész után az emberek még talán régi formájára építették vissza házukat. A második és többedik vész után – ha egyáltalán volt ki csináljon valamit a családból – már csak valami kunyhófélét eszkbáltak össze, amiért majd nem lesz kár, ha elpusztul. És a legnagyobb veszteség az az erkölcsi züllés volt, hogy az emberek nem igényeltek különbet, hiszen az új nemzedék nem is látott különbet soha sehol. Jellemző erre az igényvesztésre, hogy Ákos híres temploma évtizedekig, 1642-ig állott fedél nélkül. Ha istentisztelet idején esni talált, rátarti ákosi nemesek a karzat boltívei alá húzódtak. (KÜRTHY Zoltán: Az ákosi ref. egyház története. Szilágysági Református Naptár. 1934. h.n. 136.) Milyen állapotban lehettek a lakóházak, vagy pláne, az istállók ott, ahol a templom így volt?

¹⁰² TRÓCSÁNYI Zsolt i.m. 978-979.

¹⁰³ MARCZALI Henrik: Magyarország története. Milleniumi kiadás. Budapest, 1898. VII. 33.

¹⁰⁴ Tasnád és Zilah városok hajdan az erdélyi püspökség birtokai közé tartoztak – egyebek mellett. De a szatmári béke után még kísérletről sem tudunk arra nézve, hogy a fejedelmi korban szekularizálódott javakat elvenni próbálták volna.

sem birtokaik terjedelme – az Alföldön még középirtok-számba sem vették volna –, sem azok minősége – többnyire 3. övezeti, erdő-legelő-vidék – nem szolgált ehhez alapul. De feltétlen arisztokratává tette őket szilágysági társadalmi helyzetük, vitathatatlan tekintélyük. Az ő viselkedésük, politikai, gazdasági, művelődési tevékenységük a világ haladás-irányának, minden új törekvésének, mozgalmának a jelzői és követendő mintái voltak a középirtokos nemesség számára. Most, mikor már a régmúlté e feudális rétegnek nemcsak a társadalmi súlya, hanem még léte is, elfogulatlanul állapíthatjuk meg, hogy Szilágyság főnemesei nem voltak méltatlanok az „arisztokrácia” jelzőre.¹⁰⁵ A 18. században döntő fontossága volt a nagybirtokosok gazdasági példájának: hogy lehet birtokot szerezni és visszaszerezni, hogy lehet a hitellel élni és haladni, hogy kell szervezni (telepíteni) előbb a jobbágygazdálkodást, azután az uradalmi.¹⁰⁶

A középirtokos nemesség¹⁰⁷ helyi fontosságát – nagyobb számuk mellett – az is emeli, hogy állandóan itt is laktak a Szilágyságban. Letelepedésük egyben az új gazdasági tevékenység földrajzi igényeit, a későbbi majorsági gazdálkodás kifejlesztési lehetőségeit is jelzi, amennyiben többségük az Érmellékre, azután a Berettyó-mentére telepedett. A Tövisháton, és a hegyes-erdős vidékeken csak a régiék maradtak. Hogy kik voltak ezek a birtokosok? E kérdésben elirányít a két vármegye 18. századi tisztviselőinek névsora: a 129 tisztviselő közül addig 45-nek élt a Szilágyságban a családja, 84-é a szatmári béke után jött ide.¹⁰⁸ Köztük vannak székelyföldiek,¹⁰⁹ belső erdélyiek,¹¹⁰ párciumiak és alföldiek,¹¹¹ de kerülnek a dunántúliak és felvidékiek is.¹¹² Bizonyos, hogy Magyarország minden megyéjében ez volt a 18. századi helyzet, tehát a nemességnek több mint a fele más vidékről származott.¹¹³ És ez jelzi a sokkal népesebb, tulajdonképpeni köznemesség letelepődését és szóródását is.¹¹⁴

¹⁰⁵ Gondoljunk csak elsősorban a Wesselényiekre: milyen példáját adták az etikus politikának a legválságosabb időkben a kuruc Pál, a labanc István, és később a Miklóskok? Gazdasági példaadásukra csak a zsibai uradalomra utalunk. A magyar művelődés előmozdítására, e viszonylag szegény család, súlyos összegeket áldozott az egyháza, az iskolák (zilahi kollégium), és minden (kolozsvári színház) komoly célra. És az „Árvízi Hajós” eposzi alakja nemcsak mint az igényes ifjú eszménye, de mint a politikai bölcsesség és méltányos realizmus (nem eléggé ismert és megbecsült) írója is áll előttünk.

¹⁰⁶ SZEKFÜ Gyula: Magyar történet. IV. Budapest, 1935. 417. valamint CSETRI E. – IMREH I.: Asupra relațiilor de proprietate feudală în Transilvania (1750-1848). Cluj, 1966. m.h.

¹⁰⁷ Közép-Szolnok és Kraszna megye vezető családjai közül kihalt, vagy köznemesi szintre szállt a Csaholyi-, Csire-, Désházi-, Gécsi-, Hagymási-, Körösi-, Majádi-, Pázmány-, Spáczai-, Sarmasági-, Szénási-család. A megmaradt Bíró-, Dobai-, Gencsi- és Sulyok-családokhoz viszont idekerült a Bay-, Bölöni-, Fényes-, Fráter-, Gönczy-, Kállay-, Kölcsey-, Péchy-, Vay-, Viski-család stb.

¹⁰⁸ A hosszú névsorral kár terhelni a terjedelmet: teljes egészében közli PETRI i.m. I. kötete végén.

¹⁰⁹ Bacsoni, Bikfalvi, Bölöni, Sebes stb.

¹¹⁰ Almási, Décsi, Farkas, Láposi, Szengyeli stb.

¹¹¹ Bay, Darvay, Halmágyi, Kállay, Szabadszállás, Szoboszlai, Vay, Vetéssy stb.

¹¹² Czerjék, Érsekújvári, Gönczy, Harsányi, Laskay, Lengyel, Goris, Korda stb.

¹¹³ Szilágyból is. Ezt jelzik az egész országban elszóródott Szilágyiak, Tasnádiak, Zilahiak stb.

¹¹⁴ Egy nem mindennapi, de akkor nem rendkívüli, és feltétlenül jellemző életútról tudósít SIPOS Gábor (Pocalul de la Crasna. Acta Musei Porolissensis. VII. Zalău, 1983.). Pápai János 1660 körül született Veszprém vármegyében. Odera-Frankfurtban (is) tanult. Erdélyben lett uradalmi tisztartó, ide is nősült. Feleségével Közép-Szolnokba, majd a szatmári Ecsedre került. Rákóczi szolgálatába állván, előbb a helyét gyakran változtató fejedelmi székhelyen él, míg ura (kétszer

A „középbirtokos” nemességet akkor „birtokos nemességnek” nevezték. Ezt a réteget hívták később „földbirtokosnak” (dzsentrinek). A vármegyei tisztikar tagjait kis fenntartással számíthatjuk ide. Először is ide tartoznak a vezető tisztséget (alispán, főjegyző) viselő családok. Ilyen vezető hivatalra a két vármegyében a 18. század folyamán összesen negyven személyt választottak.¹¹⁵ Ha a szolgabírákat is elemzés alá vonjuk, a személyek száma 129-re, a családoké 70-re emelkedik.¹¹⁶ Ha ezt a számot a nemesi felkelésre összeírtak 3184-es számához hasonlítjuk (4,05%), fogalmat alkothatunk nem annyira a birtokos nemesség számát illetően, mint a (jobbágy nélküli) köznemesség nagy túlsúlyáról. Máskülönben a 18. században a szilágysági birtokos nemes családok mind magyar nemzetiségűek. Románok (és egyebek) csak a 19. század folyamán kerültek közéjük.

A köznemesség, a „populus werbőczianus” volt a fáma szerint a szatmári béke nyertese, mert minden politikai jog és szabadság birtokába kerülén, nagy számánál fogva minden szavazásnál döntött. Igaz ugyan, hogy minden jogot és szabadságot megnyert (inkább megőrződött), de egyebet semmit. Mihez kezdhet, ami megélhetését biztosítja? Akinek volt valamelyes birtoka, az gazdálkodhatott. Akinek valahonnan pénzeszkéje volt (esetleg más birtok eladásából, háborús zsákmányból, zsoldból, feleségük hozományából, és elég soknak ipari tevékenységből), az is birtokot vásárolt rajta, mert ez volt a kor (talán egyetlen) legjobb befektetése. Akinek viszont nem volt birtoka, ahol az eke szerva mögé állhatott volna, az bolyongott mindkét haza egyik végétől a másikig, de különben a maga (vagy felesége) megyéjében, míg valahol sikerült gyökeret eresztenie, valahol, ahol hasznosíthatta vékonyka anyagi és erkölcsi tőkéjét¹¹⁷ a legkisebb kockázattal, egyénileg és

is) konstantinápolyi követségbe nem küldi a Portához. Így járja be az egész Balkánt, Belgrádot, Bukarestet, Jást, és került vissza Máramarosba. 1711-ben követi a fejedelmet Lengyelországba, onnan Moldvába megy, és az ottani emigráns kurucok parancsnoka lesz. Élete utolsó éveit Bukarestbe tölti haláláig, 1740-ig. Végrendeletében a református egyházra értékes kegytárgyakat hagyott, köztük egy különleges kelyhet. A végrehajtásra felkért kuruc bajtársa is meghalt odakinn, és csak a bajtárs özvegyével indul meg hazafelé a kehely is. A székelyföldi Bikfalva és a kolozsi Almás után (a 18. század végén) érkezik a kehely Kraszna vármegyébe, ahol is a bajtársi özvegy teljesítette Pápai végakarátát, és a krasznai egyház tulajdonába került a kehely.

¹¹⁵ Huszonhat családból: 8 Dobai, 4 Bölöni, 3-3 Halmágyi, Kállay és Szénási, 2-2 Bacsoni, Laskay, Varju és Vas, valamint a Czerjék, Darvay, Donáth, Szabadszállási, Gencsi, Bydeskuti, Vay, Katra, Kun, Laskai, Balássy, Korda, Décei, Virág és Goris családok 1-1 tagja.

¹¹⁶ Érdekes, hogy csaknem ugyanazok a családok, sokszor pedig ugyanazok a személyek szerepelnek Közép-Szolnok és Kraszna tisztikarában. Ez is mutatja a két vármegye szoros földrajzi, gazdasági és társadalmi összefonódását. E jelenség máskülönben már a középkorban is ismert volt.

¹¹⁷ A „tőke” inkább csak társadalmi volt: az armális. A hosszú háborúság alatt a hadurak szívesebben fizettek nemeslevéllel, mint pénzzel. Hogy lesz aztán „úr” az új nemesúr, miből és hol? – azzal nem törődtek. A hadiállapot alatt nem volt kirívó a hadfiak – nagyon is – hiányos „tábori” felszerelése, viharvert öltözéke, szerény életmódja, viselkedése – egy szóval: nincstelensége. De a béke beálltával – különösen, hogy ez a kurucok vereségét jelentette – ez a háborús képződmény, ez az új, jellegzetes embertípus, az „Ugocsa non coronat”-kuruckodó, földhöz-sem-ragadt, szegény nemesség nem találta a helyét. Legalább is nehezen és későre találta meg. A többség azért egyénileg (családilag) megragadt valahol, valahogy: vagy kevés öröksége értékesítésével, megtakarított krajcárjaival, vagy egyszerűen „hozomra” vásárolt egy kis birtokocskát, ott, ahol a tehetősebb eladta, ahol olcsóbban jutott hozzá. Vagy benősült valahová. A birtokszerzés e módja még gyakoribb volt itt, a nemesség alsó rétegében, mint a felsőkben. soha ilyen kapások nem voltak a földdel rendelkező lányok és özvegyek! Ha arravaló volt a férfi, elég volt az armális is a házassághoz. Ha még „arravalóbb”, és illegitim szerelmet kellett elfedjen a házasság, armális sem kellett. (Sok esetet jegyeztek fel, amikor az új férj nemességét csak sógorai igazolták.)

Csak az 1760-as évekre véglegesedett a köznemesek megtelepedése a Szilágyságban. Több mint a fele (becslésem szerint) kisbirtokos lett, sikerülvén legalább egy jobbágyteleknyi földet szereznie. Ezek szerencsésebbje az Érmelléken, vagy a Berettyó-mentén, a többiek (sorrendben) a Kraszna/Nagyér, Zilah, Szilágyság, Szamos mentén, és csak ezek után az Érközben, vagy a Tövisháton. (A hegyes vidéken csak elvétve.) A többiek társultak és megvásárolták a legolcsóbb – tehát leggyengébb – birtokokat, lehetőleg nemes községben, vagy mellett, felosztották maguk között és megtelepedtek. Így alakultak – vagy újra alakultak – a 18. században a később is oly nagynevű magyar nemes községek, mint Ákos, Érszakácsi, Érszentkirály, Tasnád a szerencsésebb, Bűrgezd, Diósd, a két Doba, Lele, Menyő, Mocsolya, Szilágyszentkirály és Vervölgy a kevésbé szerencsés kisnemesek letelepedésével.¹¹⁹ Persze, picinyke birtokuk – amíg még megvolt – nem volt elegendő megélhetésük biztosítására, ipari tevékenységre kényszerültek. És mert eme „nemes, nemzeti és vitézlő” urak, otthon, egymás között nem szegyelek dolgozni, ezek a szegény kisnemes falvak lettek a sokszor messze földön híres fazekas, faragó és építő kisiparosok fészkei (és bizony a csempész-kereskedelmé, meg imitt-amott a lótolvajlásé. De: nomen est omen.) Nyilvánvaló, hogy nem minden vagyontalan kisnemes-ivadék akart otthon, vagy a közeli városba vándorolva iparossá lenni. Ezek, akik a földműveléshez, a szülőfaluhoz ragaszkodtak – a 18. század végétől mind inkább – igyekeztek jobbágytelekhez jutni, telek-várományos jobbágyleánnyal kötött házasság útján. Ez, persze, nagyon kevésnek sikerült. A többiek zsellérkedtek, sőt béresnek álltak. A 19. században már olyan esetekről is tudunk, hogy jobbágy-gazdához állott béresnek a nemes.¹²⁰ Bizony, jól tennék korunk szociológusai, ha utánanéznének, hogy – a polgári hírverés cáfolatára – vajon 1848. előtt nem volt-e több politikai joga és szabadsága a szegény, dolgozó népnek, mint az után? Mert, ha gazduramnak nem volt szavazati joga, a béresnek pedig, volt ...

A menekülések, különösen a vidéken belüli menekülések már a háborús időkben megkeverték a lakosságot. A magyar kisnemes felhúzódott hegyvidéki román jobbágyához vagy ismerőséghez, egyszer, kétszer, többször – a háborús kor hatvan esztendeig tartott –, összeismerkedtek és a nyomorúságban, kényszerűségből összeemelegedtek. Ekkor kötődtek először szerelmi kapcsolatok, sőt házasságok is. A szatmári béke utáni nagy helykeresésében a magyar kisnemes már jó ismerősként – esetleg sógorként – ment a román faluba megtelepedni. És ha régi bajtársát, vagy annak fiát ajánlotta a román parasztnak jóindulatába, annak is meg volt a foganatja. Sok nincstelen, kóbor lovag talált így otthonra a bükki, meszesi, rézi erdőségek román falvaiba – ha olyan volt a román paraszt és a román falu, hogy érdemes volt ott megtelepedni. Unokája már, ha igen megsokasodtak, már jobbágytelket vállalt.

¹¹⁸ A nagy belső népmozgalomnak bizonyos állandó „támaszpontjai” voltak, melyeket, valószínű, az egész országban ismertek. Így Szilágyság alföldi részén Érkörös és Ákos, a dombvidéken Ilosva, Menyő és Lele, a román vidéken Kód és Illésfalva. Ezeken a helyeken gyülekeztek a „helykeresők”. Itt tájékozódtak, merre érdemes próbálkozni? Innen mentek tovább vagy más támaszpontra, vagy letelepedésre. A szegényebbje itt tömörült „kuriális közösséggé”, itt tárgyaltak a megvásárlandó birtokok eladóival. Mivel pedig ezeken a helyeken így mindig sok nemes volt jelen, e kor megyegyűléseit rendszerint ezeken a helyeken tartották.

¹¹⁹ Annyi nemes került így össze, hogy például Bűrgezden, Mocsolyán, Szilágyszentkirályon kevesebb szántóföld jutott egy holdnál egy lakosra.

¹²⁰ ÉRSEKÚJVÁRI Sándor iratai szerint mindennapos volt a nemes szolga vagy részes(munka).

A köznemesség soraiban jelentős számmal voltak *románok*. Néhány máramarosi és kővárvidéki (1687-ig ez is Közép-Szolnokhoz tartozott) román családnak régebbi volt a nemessége,¹²¹ de a román nemesek többsége a kuruc-korban kapta nemeslevelét, nagy hányadukban saját földesuruktól.⁸² Ennek köszönhető a magyar és a román nemes községek közötti különbség: a román köznemések csak kivételesen csatlakoztak curialis communitashoz (Dabjon, Kőd), rendszerint földesúri falvakban telepedtek le.¹²² Valószínű, ez a tényező volt az, mely a román nemesség tekintélyét és közügyekben való szavának súlyát lerontotta – és nem valami anakronisztikus nacionalista elfogultság – úgy, hogy megyei tisztségekre románt nemigen választottak.

Az 1800 körüli összeírásokban szereplő román nemesek között már sok a magyar származású. Ezek a 18. század elején románok közé telepedett magyar kisenemesek ivadékai, akik – jórészt a görögkatolikus egyház gondoskodása következtében – elrománosodtak.¹²³

A 18. századdal Magyarországon beköszöntő békés korszak vitathatatlanul legnagyobb nyertesei a *magyar jobbágyságok* voltak, hiszen ők voltak azok a földművelők, akik munkáját sóvárogva várta az egész gazdag, de néptelen és parlag ország. Hogy pedig ne elégedhessék meg valaki a maga és családja szükségleteit fedező terméssel, Európa felszaporodott lakossága minden ehetőt csábítóan magas áron vett meg. Mindenféle csodákat meséltek a magyarországi (földműves) Eldorádóról, és Nyugat szűkös kenyérre szoruló minden szegény embere Magyarországra vágyott akkor (mint százötven év múlva Amerikába). Jött is a telepes, aki csak jöhetett – ha volt bátorsága és némi tőkéje, és ha engedték otthoni urai –, mert Magyarországon itt várta annyi, szokatlanul termékeny föld, amennyinek megmunkálására egyáltalán képes. Jobbágysággal lenni Magyarországon – ez volt az akkori Európában a legelőnyösebb társadalmi helyzet – na, nem a főpapság számára, hanem csak Európa jobbágyságainak –, mert a kitűnő föld használatáért alig igényel valamit a földesúr, és egyéb terhek is alig vannak. (Ha még a vallásszabadság is biztosítva volna ...¹²⁴)

A legkapósabb a magyar jobbágyság volt. A földesurak először nem is próbálkoztak mással. (Ne feledjük, a föld birtokbavétele nem a szatmári béke után, hanem a török távozásával kezdődött.) Csak mikor magyart nem kaptak, vagy az cserbenhagyta őket, néztek más után a telepítő birtokosok.¹²⁵

¹²¹ Máramarosiak, például, Rákóczi diplomatájának, Kökényesdi Papnak a leszármazottai, valamint az Erdélyi, Juga, Mihályi, Szaplanczay közismert román nemes családok. A kőváriak és helybeliek közül nevezetesebbek a Barnucz, Drágos, Farkas, Hosszú, Lázár, Mán, Pap, Vladár családok. Az 1741-es összeíráskor derült ki, hogy a románok többségének a nemessége a földesurak kuruckori felszabadítására vezethető vissza, és ezért igazolásuk nehézségekkel járt. PETRI i.m. I. 423.

¹²² Badacsony (Kemény), Benedekfalva (Bánfi), Csög (Vay), Illésfalva (Gyulai, Bornemissza), Kelence (Gyulai, Bánfi, Toldalagi), Nagyszeg és Örményes (Wesselényi), Szélszeg (Bornemissza, Gyulai), Alsószivágy (Gyulai, Bornemissza), Újnemet (Kemény, Vay).

¹²³ Néhány példa: Csögön a Deák-, Hodászi-, Rác-, Vitéz-család, Nagyszegen a Bukoviczi-, Lakatos- és Veres-család, valamint Szamosudvarhelyen az Ács-, Németi- és Szelei-család.

¹²⁴ A jobbágyság akkori, magyarországi helyzetét meggyőzően láttatja KOVÁCH Géza: Ahol Dózsa és Horea hadai jártak. Bukarest, 1976. az aradi állapotokkal kapcsolatosan.

¹²⁵ KÁROLYI Sándor naplójára hivatkozik SZEKFÜ Gyula i.m. IV. 420.

Mentek is szerte az országba a magyar jobbágyok,¹²⁶ keresve a jobb földet, a jobb földesurat. Ha csalódtak a helyben vagy az úrban, mentek tovább, második, harmadik, többedik helyre.¹²⁶ Még az is előfordulhatott, hogy – ha nem is éppen ő – a fia vagy az unokája visszakerült előbbi helyére.

Szilágyság magyar jobbágyai is részt vettek e kirajzásban. A 9. sz. mellékletünk fentebbi részlete szerint százezer magyarral több költözött a Szilágyságból ki, mint be, csak 1715-ig. De a folyamat tovább tartott még félévszázadon át, ha ekkor már több is volt itt a be-, mint a kiköltöző. Ne feledkezzünk meg azonban arról, hogy Szilágyság maga is újranépesítendő volt, és természetes, hogy erre elsősorban a vidék népe szolgált, mindenekelőtt a magyarok. Nem nemzeti, faji elfogultság, hanem a birtokosok józan, gazdasági számítása alapján került a magyar *jobbágy* – a nemes nem – ebbe a monopol-helyzetbe.¹²⁷ Később, a majorsági gazdálkodás rentabilitásának megnövekedése

¹²⁶ Mivel a korabeli írások „szökött jobbágy” alatt mindig jobbágy családfőt értenek, a történeti irodalomban – rendszerint – ebben az értelemben használják a kifejezést az újranépesedéssel kapcsolatosan is. (E hiba elkerülésére is int TAKÁCS László i.m.) A jobbágycsalád minden tagja jobbágy ugyan rendi jogállására nézve, de csak a családfőt köti az általa használt telek, gyermekeit – lehetnek azok a földesúri jog szerinti zsellérei – gyakorlatilag nem köti semmi. A felszabadult területek újranépesítésére nem az a néhány ezer családfő ment, akiket a hatóságok visszaköveteltek (TROCSÁNYI Zsolt i.m. 977.), hanem az ezek számát többszörösen felülmúló jobbágyfiak. Meggyőződésem, hogy nem volt a két hazában magyar jobbágycsalád, melyből ne vett volna részt valaki az újranépesítésben. (Vagy közvetlenül az Alföldre ment, vagy közvetve, azok helyébe, akik oda távoztak.)

¹²⁷ A különböző népekből származó emberek lehetnek egyenlők általános emberi értékükre nézve anélkül, hogy egyformák is volnának. Az évszázadokon át folyt különböző neveltetésük folytán az egyik nép tagjaiban inkább ilyen, a másikéban inkább olyan erények fejlődtek ki – szerintem. Hogy nálunk élő népek fiaai milyeneknek látják magukat és egymást, arra a leghitelesebb forrásból, a népköltészetből idézünk példát.

Íme a népmese:

Mikor Isten elhatározta volt az emberek bünbeesése után, hogy Ádámékat ki kell űzni a Paradicsomból, először Flóriánt, a *román* arkangyalt küldte a parancs foganatosítására. Ádám és Éva – aki persze szerettek volna a Paradicsomba maradni – nagy aggodalommal várták a történendőket, de egészen megnyugodtak, amikor Flórián közeledését látták. Az illendően bekopogott hozzájuk, levette a kalapját, nagy tisztelettel köszönt, és mondta, hogy Isten parancsára éjfélig az uraságoknak el kell hagyniuk a Paradicsomot. De Ádám fölényesen rászólt:

- Mit habogsz itt? Add ide az írást!
 - Milyen írást? – kérdezte megszeppenve Flórián.
 - Hát az Isten parancsáról szólót! Csak nem gondolod, hogy ilyen fontos dologban hiszek a szavadnak?
- Írás azonban nem lévén, Flórián nagy szomorúan visszatért a menybe.

Másodszor Isten Gábort, a *magyar* arkangyalt küldte a parancsal. Mikor a gonosz emberek meglátták közeledtét, ismét csak fellélegeztek, gyorsan sütés-főzéshez láttak és nagy traktát készítettek a magas vendég számára. Ádám már a kapunál fogadta nagy tisztelettel, aztán kínálták, ültették. De Gábor komoran elhárított mindent, tapintatosan félrehívta Ádámot, és közölte vele Isten Parancsát: el kell hagyniuk éjfélig a Paradicsomot! Ádám, a ravasz, megköszöni az arkangyal úr fáradozását, és kijelenti, hogy éjfélre távoznak. De most már ne sértse meg a háziasszonyt azzal, hogy meg sem kóstolja ad főztjét. Gábor szabódna ugyan, de hát ebben a helyzetben tényleg nem teheti meg ezekkel a sorsüldözött emberekkel szemben, hát asztalhoz ül. Pompás étel-ital. (A második pohárnál pertu-ivás.) Beszélgetés, sőt néhány szomorú nóta elhangzása után, közeledik az éjfél. Éva felkél az asztaltól, és csomagoláshoz lát. Gábor észreveszi, és leghatározottabban letilt minden készülődést, távozást:

- Bízátok csak rám! Van még nekem annyi szavam az Öregnél, hogy... Csak nem hagyom a legjobb barátaimat földönfutóvá tenni!

Visszamegy a mennybe, de persze, a parancsot nem tudja megmásítani.

Isten most Mihályt, a *német* arkangyalt küldte Ádámék kiűzésére. Mikor az emberek látják, ki jön, a tegnapiánál kétszer nagyobb készüléteket tesznek. Fogadják, ültetik, kínálják nagy alázattal. Mihály szó nélkül le is ül – egyedül – az

után, amikor már nem az önálló gazda gondos, minőségi munkáján volt a hangsúly, hanem csak a minden munkára igénybe vehető nyers munkaerőre volt szükség – mint a 20. század közepén, Nyugateurópában a vendégmunkások nagy, de igénytelen munkaerejére – más gazdasági szükséglet más munkáserejéket igényelt – lejjebb szállt a magyar mezőgazdasági munkás ársíója is.

asztalhoz, eszik, iszik úgy, hogy Ádám és Éva alig győzik kiszolgálni. Éjfélkor Mihály megnézi az órát, feláll, veszi a pallosát és rászól az emberekre:

- Most pedig, mars ki!

És megy mögöttük a kapuig, hogy majd betegye utánuk. (Tréfás és csúfolódó erdélyi népköltészet. SZEREMLEI László összeállítása. Kolozsvár, é.n.)

A másik érmelléki *román* népmese (SARKADY Sándor gyűjtése):

Miután Isten az emberiséget megteremtette volt, már csak az volt hátra, hogy mindegyiknek kiadja a jussát. Másnapra hát magához rendelte őket. A *magyar* még sötétben felkelt, mosdott, borotválkozott, öltözött. Félóráig csak a bajuszát rendezte. Utána egy óráig fényesítette a csizmáját. Közben feljött a Nap, és a magyar elindult nagy komótosan Isten háza felé. A *román* arra ébredt, hogy fenn van a Nap. Felkél, veszi a botját, és már poroszkál is az Úr udvara felé. A *zsidó* még később ébredt, gyorsan felugrik, vizes kézzel letörli az arcát, elhadar egy imádságot, és már rohan is Isten felé. Félúton elhagyja a románt, és éppen akkor érkezik Isten ajtajába, amikor a magyar – csizmája leporlása után – bekopog. Persze, udvariasan előretessékeli a zsidót, és ő kinn marad. Bemegy a zsidó és köszön:

- Jószerencsét! (Noroc bun! – megszokott román köszöntésforma.)

Az Isten fogadja:

- Na, ha jó szerencsét mondtál, az legyen a tiéd!

Ezzel a zsidó kijön, és bemegy a magyar. Ő is köszön:

- Jószerencsét, Uramisten!

- Azt odaadtam a zsidónak. – mondja Isten.

- Hát ez szép! – mondja tovább a magyar. (Románul „mîndru” jelenti azt is, hogy „szép”, azt is, hogy „büszke, kényes”).

- Na, legyen az a tied, magyar. – határoz Isten.

Mire a magyar kijön, megérkezik a román is. Bemegy és köszön:

- Jószerencsét!

- Azt a zsidónak adtam.

- Ez szép!

- Az már a magyaré. – válaszol ismét Isten.

- Jaj nekem! (Vai de mine!) – búsulja el magát a román.

- Na, az még neked maradt! – mondja Isten.

Hogy pedig, a birtokosok, hogy vélekedtek a különböző nemzetiségű munkásokról, álljon itt egy 19. századvégi, jellegzetesen kapitalista minősítés (SZABÓ Gyula irataiból):

A magyar béres olyan, mint a ló, a sváb olyan, mint az ökör, a román olyan, mint a bivaly.

A *magyar* olyan, mint a ló: lásd el jól, gondozd, pihentesd rendesen. Aztán csak arra vigyázz, meg ne szakassza magát. Mert az lelkesen megy, biztatás nélkül dolgozik, fut, rohan, kiteszi a lelkét – ha van kedve. De ha nincs, ott nem használ sem parancs, sem ostor. Csak a szép szó, a dicséret, a simogatás, egy szem cukor.

A *sváb* munkás olyan, mint az ökör: lásd el jól, pihentesd rendesen, akkor beáll az igába, és húzza, húzza egyenletes ütemben, minden biztatás nélkül estig. De hiába biztatód, kéred, parancsolod, vered, egy cseppet sem gyorsítja léptei ütemét, és egy lépést sem tesz munkaidő után.

A *román* olyan, mint a bivaly: nincs az a teher, amit el nem húz, akár étlen-szomjan is, ha mellette állsz és ütöd. De ha félrefordultál, vagy pláné, otthagytad, azonnal lefekszik, akár a barázdába is. (Máskülönbön úgy mondják, ez a Szabó Gyula lovat csak eladásra tenyésztett, de nem igázta. És magyart csak béresgazdaként alkalmazott.)

Különben a magyar jobbágyság legállandóbb lakói: a hadak útjára menetelt inkább a nemesekre hagyták, nagyon nehezen menekültek el,¹²⁸ ha mégis elmentek volna, az első alkalommal, elsőként jöttek vissza. A helybemaradás élenjárói a tövishátiak voltak, ez a különleges, szerény, munkálkodó, maradinak mondott, de szívós és konokul kitartó magyar népcsoport. (Ezért mondják róluk, hogy nem az Árpád honfoglalóival kerültek ide, hanem őseik itt jöttek szárazra, még pikkelyesen, az ősóceánból.) Hogy ezek miért ragaszkodnak úgy gyenge talajú és éghajlatú szülőföldjükhöz, arra nincs ésszerű magyarázat. Mert a Kraszna vármegyeieket sem igen mozdított el a 18. század, de az ő földjeik messze termékenyebbek voltak, azokhoz érdemes is volt ragaszkodni. Leginkább a harmadik csoport, az érmelléki mozdult el innen. Igaz, ezeket kergette leginkább az égetés annakidején, és ezeket csábította leginkább a közeli Alföld. Az újranepekedés a mindenkor gazdasági értékrendnek megfelelő sorrendben történt: először a Berettyó és Kraszna sokoldalú – tehát jobbágnak nagyon ajánlatos – gazdálkodást lehetővé tévő, széles völgyét szállták meg. Csak azután az alföldi, inkább külterjes gazdálkodásra valót. Erre már a románok is jók voltak.

A román jobbágyság, különösen a pásztorok voltak az elsők Szilágyság elhagyásában a romlás idején, és ők jöttek vissza a legkevesbé. Számuk annyira lecsökkent, hogy a maradék nem biztosította a középkori románság szilágysági folytonosságát intézményeik átörökítésében. Igaz, hogy a teljességgel kötetlen szervezetű ortodox gyülekezeten kívül nem is volt más intézményük, de az is – egyedül a papból állván – elvándorolt híveivel. Ha valamely román falu nem hagyta el akkor vidékünket, az nem a szülőföld iránti ragaszkodás, hanem a véletlen műve volt: az érdekeltek utánajártak és megállapították, hogy itteni helyük véletlenül mégis jobb, mint a másfelé kínálkozó.¹²⁹

A románok újkori szilágysági bevándorlásának vizsgálata munkánk alapfeladata. Ez – úgyszólván – problémamentes, mert a megfelelő időszakokban végzett összeírások, népszámlálások, híven mutatják a folyamatot, mely a törökök távozása óta mindmáig tart. Szervezett, nagyúri telepítések nem voltak. E korra jellemző az egyéni és csoportos román beszivárgás,¹³⁰ melyet viszont minden tényező elősegített. Ilyen tényező volt első sorban Szilágyságnak a nagytömegű elvándorlás miatti akkori csaknem üres volta a maga szívó, csábító hatásával. Voltaképpen a – mindkét – megye a betelepülők rendelkezésére állott a remek Érmelléktől, a szegényes – de pásztorkodásra és erdőlésre annál alkalmasabb – hegyvidékig. Másik pozitív tényező volt az újonnan szervezett román görögkatolikus egyház, mert ez a régen letűnt középkori jus olahalis helyébe korszerű, a magyarokéval azonos közjogi helyzetet, emberi biztonságot adott az üldözött románnak.¹³¹ Mert

¹²⁸ A sok példa közül csak négyet említsünk: a bagodiak, goroszlóiak, sarmaságiak, varsolciak nem hagyták ott falujukat annak felégetése, elpusztítása után sem, hanem a környező nádasokban, bokrosokban, erdőszélen „lappangva” kivárták, míg a faluba (helyére) visszatérhettek. (PETRI i.m. III-IV. m.h.) Ne tűnjön elfogultságnak a „másik” viselkedés bemutatása: a 93. sz. lábjegyzetben már felsorolt hat román falut – Ballaháza, Felsőbán, Pecsely, Porc, Somfalu, Tuszatelke, és még ki tudja, hány másik, melyekről nem szól az írás – csak úgy otthagytak volt a lakói, a veszedelem hírére, és soha vissza sem tértek beléjük.

¹²⁹ SZIKSZAI Lajos i.m. részletesen foglalkozik velük.

¹³⁰ JAKÓ Zsigmond: Újkori román települések Erdélyben és a Partiumban. Magyarok és románok. Budapest, 1943. 511.

¹³¹ JUHÁSZ István (Reformáció az erdélyi románok között. Kolozsvár, 1940.) szerint a reformáció kiválóan alkalmas utat tört a katolizálás számára a románok között.

üldözés és nyomor volt a másik oldalon, ahonnan idehúzódtak: Erdélyben is volt éhínség az 1710-es években, de a katasztrofális következményekkel járó változás a dunai román vajdaságokban, Havaselvén és Moldvában következett be 1711-ben – a török szultán görög adószedőknek adta bérbe a közhatalmat eme szerencsétlen országok felett. És ez volt a harmadik tényező, mely a románok szilágysági bevándorlását előmozdította. Eme fanariótáknak nem volt érdekük a lakosság semminemű kímélete, csak mindennek és mindenkinek minél gyorsabb kizsárolása. Ez csaknem lehetetlenné tette uralmuk alatt az emberi életet, és megindította az Erdélybe-vándorlás folyamatát.¹³²

Szilágyságba a románok a régi úton, Máramaroson és Kővárvidéken át jöttek az újkorban is, és mentek tovább a Csucsá-Nagyvárad vonalig és az Alföldre.¹³³

Nézzük meg a 7. sz. mellékletünk: „Szilágyság pusztulása és új népesedése”¹³⁴ következő összesítését:

BUNYITAY Vincze: Bihar vármegye oláhjai és a vallásunió. Budapest, Akad. tört. tud. Ért. 1893. A görögkatolikus egyház nemcsak egy bevett vallás híveivé tette a románokat, hanem meghozta – végre – magasabb szervezetüket is, a püspökséget. Szilágyságban két görögkatolikus román főesperesség alakult, egyik Tasnádszarvadra, a másik Szamosudvarhelyen.

¹³² A világtörténelem kevés analógiáját ismeri a románok feletti fanarióta uralomnak. (Némi hasonlóságot mutatnak a gyarmatosító nemzetek hajdani keletindiai – és más hasonló – társaságai, de azok magánjogi társaságok voltak.) A legnagyobb legális és illegális haszon érdekében a Porta csak két évre adta oda az egyes országokat a legtöbbet fizető vállalkozónak. A két év lejártával, rendszerint megcserélte őket egyik országból a másikba, de nem hagyta tovább ugyanott. (Ismételt két év múlva, esetleg, visszacserélte.) A fanariótának és katonának, vagy írónak álcázott siseraharamiáinak még az sem állott érdekében, hogy az emberek egyáltalán életben maradjanak, hogy kímélték volna az állatokat, termelőeszközöket? Rövid két esztendő állott csak a meggazdagodás rendelkezésére, de minden elképzelhető és elképzelhetetlen eszköz is. És éltek is vele. Persze, akiben csak maradt valamelyes igény az emberi élet iránt, valamelyes emberi méltóság, az mind, mind menekült.

¹³³ Erre mutat a szilágysági románok szláv-típusu testi alkata és lelki beállítottsága: általában szőkék, szelídek, békések, alázatosak, nem tűnnek ki szorgalmukkal, és nem hódolnak – mások – tulajdonának bálványá előtt. Erre mutat a leggyakoribb ötven szilágysági román családnév vizsgálata is. Ezek – a románnak tartott, valamint a magyar eredetű román családnéveken kívül – Andercou, Aldea, Bariț, Bănuț, Blaga, Bogdan, Bolduț, Ciplea, Cioltea, Ciula, Culic, Dragoș, Filea, Ghetea, Gostea, Hendea, Hirișcău, Huțcău, Hudin, Ianicicău, Ivașcău, Iuga, Loghin, Marinca, Man, Mercea, Miclea, Moga, Neaga, Niște, Nichita, Nistor, Orha, Pasca, Pinte, Plosca, Racolța, Sava, Sima, Șomlea, Șterț, Stoica, Terhea, Tomșa, Trif, Țirea, Vanca, Vlad, Vlădar, Zaha: mind északkeleti szláv hatásra mutatnak. (A nevek a mai, szilágy vármegyei telefonkönyvből valók.)

A Sebes-Körös vonalán kezdődik, és észak felé, Szilágyságon, Kővárvidéken, Máramaroson, Bukovinán és Moldován át a dunai Galacig húzódik az a vonal, melyen visszafelé lehet követni a „kukorica” román „mălai” nevének hozzánk vezető útját. (Vö. BRAUDEL, Fernand: A mindennapi élet struktúrái. Budapest, 1985.) Ugyanez az útja a puliszka román „tocan” nevének is. Különben a kukorica északpárciumi magyar neve is „málé” – nyilván román hatásra.

¹³⁴ A 7. sz. melléklet „Szilágyság pusztulása és új népesedése” 5-6. és 7. sz. oszlopa az 1715-i adózók összeírásának az adatai a Magyar Statisztikai Közlemények XII. kötet 65. és köv. szerint. (Néhány nemes község – pl. Szilágyszentkirály – nem engedte be a számlálókat. Ezek adózóinak számát becslés alapján írtuk be – a teljesség kedvéért.) A 8. sz. oszlop, a görögkatolikus vallásúak lélekszáma a „Conscriptio Parochiarum Diocesis Fogarasensis instituta Anno 1750” alapján a Transilvania, Nagyszeben, 1901. IX. számában közölték szerinti adatokat tartalmazza. A 9-10. és 11. sz. oszlopok az 1808-ban a nemesi felkelésre összeírtak száma a vármegyei levéltár adatai alapján. (PETRI i.m. megfelelő helyei.)

	A FALVAKSZÁMA			
	1650	1715	1720	1750
<i>Magyar jellegű</i>	155	x	x	x
1650-es magyar jellegűből maradt	x	75	x	x
Magyar többségű	x	117	125	82
Magyar lakosa is van (kisebbségben)	x	33	53	88
Magyar előfordulással összesen	x	150	178	170
<i>Román jellegű</i>	79	x	x	x
1650-es román jellegűből maradt	x	36	x	x
Román többségű	x	39	58	122
Román lakosa is van (kisebbségben)	x	57	84	37
Román előfordulással összesen		96	142	159
Lakatlan az 1650-ben lakottak közül	-	78	51	32
Lakott összesen	234	156	183	204

Láthatjuk, hogy mennyire a magyar jobbágyé lett az ország, a föld: a pusztulást átvészelt 75 régi magyar faluból az első lehetőségre szétrajzott a magyarság „földet birtokba venni”, éppen még egy annyi más faluba, úgy, hogy a 150 magyar lakossal is rendelkező faluból 117-ben többséget is alkotott az a félmaroknyi, 16718 magyar. Világos a birtokosok szándéka: úgy osztani el az 1225 magyar jobbágyot, hogy velük a két vármegyében minden birtok hasznosítható legyen. Akkor, az ország felszabadulása után, minden épkézláb emberre, minden jobbágyfira szükség van, ha magyar. Mert a magyar – a fentebb is írt közfelfogás szerint – nemcsak otthon lát dologhoz inaszakadtáig, minden nógatás nélkül, hanem azt el is lehet küldeni a kevés megmaradt román faluba is, hogy ott – magyarként, tehát országbirtokosként – a földesúr vagy intézője helyett – gazdáiról, persze, per „mi” beszél – gazda is legyen – ha ez nincs ellenére azoknak –, amellet, hogy kétkezi munkájával is példamutatóan elől jár. Még a lakatlanul hagyott hegyi falvakba is magyar jobbágyot küldenek, hiszen az jobban szervezi ott a szivárgó románok letelepedését is mindenki másnál. Így kerülnek magyarok olyan helyekre is lakni, ahol a világ teremtése óta magyar ember legfeljebb csak vadászni járt.¹³⁵ Hogy ez nem valami véletlen, azt jelzi az 1720-az összeírás, mikor is a magyarok újabb 28 faluval

¹³⁵ Tasnádcvány, Elyüs, Fürményes, Füzes, Mutos, Oláhnádasd, Újvágás, Vártelek, Zsákfalva régi román falvaknak 1715-ben egyenesen magyar többségük van.

nyomulnak előre, köztük tizenegy olyannal, melyben öt évvel korábban csak románok laktak, tizenhét pedig lakatlan volt. Csak 1730 után lanyhul a magyar térfoglalás, mert már nincs több mozdítható magyar ember az anyafalvakban sem. (Sokan, nagyon sokan mentek az Alföldre is. Helyükbe pedig, csak szivárogtak a földesurak erdélyi birtokairól.) Másrészt pedig, az új gazdálkodásra, a majorságra, a román is jó, talán még alkalmasabb is, hiszen anyagilag is, erkölcsileg is igénytelenebb a magyarnál. Ezek nógatasára már csak magyar ispánokat tartanak a román falvakban, arra nem fontos, hogy jobbágy legyen, megfelel a magyar kisenemes is. Így keletkeztek magyar szórványocskák román falvakban a 18. században, hogy egyetlen nemzedék alatt be is olvadjanak a románságba.

A románok térfoglalása csak a magyarok után következik: 1715-ben a 36 megmaradt régi román falu mellett újabb 60 faluban jelennek meg, de ezek közül csak háromban jutnak többségre. 1720-ra pedig – ha nagyon gyéren is, de – már 142 faluban fordulnak elő, messze elmaradva még a magyarok mögött. A két nép közötti letelepedési arány – mint fentebb láttuk – 1730 után fordul a románok javára, úgy, hogy 1750-ben már 122 falunak van román többsége, a 82 magyar többségével szemben. Azonban az összlakosságot tekintve, Szilágyság még ekkor – a magyarlakta helységek fölényesen népesebb volta miatt – magyar többségű: a 67821 összes lakos 51,26%-a magyar.

A román betelepedés állandó folyamatát tükrözi a 8. sz. mellékletünk „Szilágyság nemzetiségi számképének alakulása”¹³⁶ következő összesítése:

A ROMÁNSÁG TÖBBSÉGREJUTÁSÁNAK KORSZAKAI

A SZILÁGYSÁGI FALVAKBAN

Korszak	A falvak			A térfoglalás évi átlaga (ha)
	Jelzése	Száma	Összterülete (ha)	
1687 – 1715	F	51	76661	2738
1715 – 1750	E	75	102902	2940
1750 – 1800	D	15	18923	378
1800 – 1847	C	9	21726	462
1847 – 1890	B	6	7392	172
A millenniumkor román többségű		156	227604	1121
A millenniumkor magyar többségű	A	60	117066	-
Szilágyság összesen		216	344670	

¹³⁶ E táblázat magyarázatát lásd majd lentebb.

Tehát: Az F-jelzésű 51 faluban már az 1715-i összeírás román többséget talált. Az E-jelzésű 75 faluban 1750-re, a D-jelzésű 15-ben 1800-ra, a C-jelzésű 9-ben 1847-re, a B-jelzésű 6 faluban 1890-re lett román a többség, míg 60 faluban magyar volt a többség a milleniumkor is. A román térfoglalást és annak ütemét látjuk meg, ha az elfoglalt területek nagyságát nézzük: a kettőszázhárom esztendő alatt a románok elfoglaltak a Szilágyságban összesen 227604 hektárt, évente átlag 1121 hektárt. De ebből a kuruc-korra esik évi 2738 hektár, a 18. század első felére, a nagy betelepedés korára, évi 2940 hektár, aztán félévszázadonként évi 378, illetve 462 és 172 hektár. A beszivárgás – nyilván – azóta is tart.¹³⁷

Ezeket a számokat látva ismételten ki kell térnünk a 20. századi magyar közvéleménynek arra az állásfoglalására, hogy az akkori birtokosok vétke következményeként románosodott el – más vidékek mellett – a Szilágyság. A birtokosok engedték, sőt segítették elő a románok beszivárgását és megtelepedését. E bírálók nemzetiszínű szemüvegen át nézik a kérdést, holott a gazdasági kérdéseket nem szabad, sem nemzeti-, sem semmiféle színű szemüvegen át nézni, mert a gazdasági élet semmiféle idegen szempontú szegregációt, semmiféle kényszer-beavatkozást nem tűr a gazdálkodás kérlelhetetlen szabálya érvényesülésének útjában. Az emberekre vonatkozóan a gazdasági élet törvénye azt mondja, hogy minden ember annyit ér, amennyi a munkája értéke: aki értékesebb munka végzésére képes, azt jobban megbecsülöm, elsősorban ilyet alkalmazok – ha van magasabb értékű munkám. Ha más, alacsonyabb értékű munkám van, két dolgot tehetek: vagy lemondok a munka nyomán keletkező – viszonylag kisebb, de sokszorozva nagyobb lehet a másiknál – haszonról és nem végeztetem el a munkát, vagy elvégeztetem olcsóbb munkaerővel.¹³⁸ A 18. századi Magyarországon a legjövedelmezőbb gazdasági tevékenység a szőlőművelés, a bortermelés volt. Nemcsak birtokosok és kisnemesek, hanem a sűrűsödő polgári vállalkozók is szőlőt szereztek, ha tudtak.¹³⁹ A szőlőművelés után következett a peremvidékek többirányú, belterjesebb mezőgazdasága, azután az Alföld külterjes gabonatermelése, és a végére maradt a rideg állattenyésztés. (Ne beszéljünk most más gazdasági tevékenységekről.) A szőlőművelés¹⁴⁰ és peremvidéki gazdálkodás kizárólag magyar

¹³⁷ SZABÓ Gyula jegyezte fel, hogy az érmelléki birtokán, az első világháborút megelőző harminc esztendőben átlag a gazdasági cselédek háromnegyede volt román nemzetiségű. A román cselédek egy negyede született tíz km-es körzetben belül, háromnegyede a 10 és 60 km közötti körzetben. Azon túlról senki sem jött. (Tehát egy bevándorló nemzedék kb. ötven km-t haladt.) Két-három év múlva a béresek rendszerint másfelé szegődtek, mégpedig a románok negyede nem a tíz km-en belülre, hanem attól nyugatra, az Alföld belseje felé.

Ugyanerről a jelenségről ír – Szászföldről – TRÓCSÁNYI Zsolt i.m. 975.

¹³⁸ Korunkban milliószámra mennek a vendégmunkások a legfejlettebb országokba – még, ha ott némi munkanélküliséget okoznak is. Ugyanis a gazdaság jó szervezése folytán olyan becsülete támad a szakmunkásnak, hogy az nem lesz hajlandó – munkaadójának sem érdemes – durva, képesítetlen munkát végezni.

¹³⁹ Nemcsak az akkori híres tokaji, egri, budai, balatoni szőlővidékre kerültek külső vállalkozók, hanem – mint közismert – a debreceni polgárok a kétnapi járóföldre fekvő diószegi, vajdai, félegyházi, érmelléki dombokon szereztek szőlőt.

¹⁴⁰ Szilágyságban, az előzőekben tárgyalt 156 román többségű falut még a legújabb időkben is fel lehetett ismerni a vonatról is, mert azokban nem volt szőlő, a mellettük-közöttük levő magyar falvakban pedig volt.

Hogy a birtokosok mennyire megbecsülték szőlőmunkásaikat, arra példa a Kemény-család ismert eljárása: rendszeres tapasztalatcserét szerveztek a közép-szolnoki sarmasági- és az alsófehéri csombordi embereik között, úgy, hogy egy-egy nagy szakértelmű jobbágyukat onnan ide és innen oda telepítették. Mondják, hogy a cél érdekében még házasságközvetítéstől sem riadtak vissza.

munkásokat kapott. A gabonatermelés egy részének is jutott – ez külterjes ágazat lévén, kevesebb munkát igényelt –, de több magyar nem volt. Maradjon parlagon az Alföld – és csak legeltetésre való terület –, vagy hozzunk idegen munkásokat?¹⁴¹ A 18. században senki nem gondolta, hogy a régi jelszó: „Akié a föld, azé az ország!”, majd még kibővül: „Azé a föld, aki megműveli!” Bírálattal előtt jó ezeket meggondolni!

A betelepült románoknak csupán 27%-a élt mezőgazdasági vidéken még a millenniumkor is. Főfoglalkozásuk a Bükk, Meszes, Réz erősegei közötti állattenyésztés, pásztorkodás és erdőművelés volt. Ez ugyan a magyarokénál általában sokkal alacsonyabb életszínvonalat biztosított nekik, de a román átlagnál sokkal magasabbat. Emellett a Szilágyságban a román nemzetiségűeknek mindig megvolt az emberi becsületük a magyar nemzetiségűek szemében is. Ez a gazdasági, társadalmi helyzet magyarázza meg azt is, hogy a szilágysági románok nem vettek részt a közvetlen szomszédságukban folyó, vendégmunkás-lázadás-jellegű, Horea-felkelésben.

Már közvetlenül 1687 után is kerültek *más nemzetiségű* lakói is a Szilágyságnak, de ezeket nem lehet megkülönböztetni a 18. század eleji összeírások alapján, kicsiny számuk miatt. A 18. század közepén már megkülönböztethető számban jöttek *német* telepesek,¹⁴² a 19. század elején pedig, *szlovák* lakosok,¹⁴³ telepítettén mindnyájan a falvak birtokosai által. *Zsidók* a Szilágyságba is telepedtek a 19. század eleje óta. Ez utóbbiakat az 1847-es összeírás – vallásuk alapján az „egyéb” csoportba helyezte, az 1890-es viszont anyanyelvük alapján vagy magyar, vagy egyéb nemzetiségűeknek mutatja.

A 8. sz. mellékletünk „Szilágyság nemzetiségi számképének alakulása a 18. és 19. században” 2.sz. oszlopának betűi a falu elrománosodásának korszakát jelzi (ezt láttuk fentebb), a 3. sz. oszlop a falu határának kiterjedése hektárban. A 4-5. és 6. sz. oszlopok az 1715-i lakosság számát mutatják az azévi összeírások alapján.¹⁴⁴ A 7-8. és 9. sz. oszlopok Szilágyság 1750-i lakosságát mutatja.¹⁴⁵ A 10-

¹⁴¹ A harmadik alternatíva az, amit Wesselényi (MISKOLCZY Ambrus: Erdély a forradalomban és a szabadságharcban. Erdély története. III. Budapest, 1968. 1376-77.) a 19. század közepén meglátott, száz évvel korábban még nem látszott: annyit tartunk meg magyarnak az országból, amennyit vérrel, verejtékkel, ésszel és erővel meg bírunk tartani. A többitől jobb, ha mi mondunk le, idejében!

¹⁴² Hadad (Wesselényi), Tasnádszántó, Tasnád (Károlyi).

¹⁴³ Hármaspatak, Magyarpatak. Ismerteti JAKÓ Zsigmond: A magyarpataki és a kalini hamuzsír-huta története. Bukarest, 1956.

¹⁴⁴ A 7. sz. melléklet 5-6. és 7. sz. oszlopa alapján. PETRI i.m. III-IV. m.h. rendszerint kilenccel szorozza az összeírt adózók számát, hogy így az összlakosság számát megkapja. A „Magyarország népessége a pragmatica sanctio korában 1720-21” című statisztikai hivatali kiadvány különböző módszerekkel – meggyőződésünk szerint – igen túlbecsüli a lakosság számát. Mindenki véleményét figyelembe véve, mi ismét ACSÁDY Ignác módszerét követtük – mint az 1543-as esetben –, és a következőképpen számoltunk:

- Adófizetők száma x 9	14616
- Adómentesek (pap, bíró stb.) = adófizetők	1624
- Nemesek = az 1808-beli fele	1378
- Szolga és zsellér = nemesek száma x 3	4134
<i>Összesen</i>	<i>21752</i>

¹⁴⁵ A következők alapján:

- A románok lélekszáma egyenlő a 7. sz. melléklet 8. sz. oszlopában „Görög vallásúak 1750-ben”-nel.

12. és 13. sz. oszlopok az 1800-as lélekszámot tartalmazzák.¹⁴⁶ A 14-16. és 17. sz. oszlopok az 1847-es lélekszámot,¹⁴⁷ a 18-20. és 21. sz. oszlopok az 1890-es népszámlálás anyanyelvi adatait tartalmazzák.

A 9. sz. mellékletünk „Szilágyság népesedési számképe 896-1896” az összes többi összesítése. Ennek segítségével vegyük szemügyre Szilágyság 18. és 19. századi népesedéstörténetét:

Első pillantásra látszik, hogy a *magyarság* lélekszáma 1715-től 1890-ig 16718-ról 67045-re emelkedett, bár, arányszáma az 1715-ös 76,86%-ról 1890-ig 38,97%-ra esett, pedig a természetes szaporodás a megszokott ütemű volt, és nagyszámú bevándorló – illetve visszavándorló – is gyarapította a soraikat. Azonban a kétszáz év alatti visszavándorlók – és ivadékaik – 32378-as lélekszáma csak egyharmada (34,10%) a pusztuláskori szilágysági magyar veszteségnek. A jelenség csak helyileg szomorú, hiszen, akik nem tértek vissza ide, azok más – magyarság szempontjából fontosabb – vidékek arányszámát javították. A lélekszámnak 67045-re gyarapodása pedig, teljes megelégedésre szolgálhat, hiszen négyszerese a szatmári béke-korinak.

A létszámgyarapodásnál semmivel sem kevésbé fontos feladatot oldott meg a szilágysági magyarság a 18. és 19. század folyamán: felépítette hazája ráeső részét fizikailag-erkölcsileg, anyagilag-szellemileg, testileg-lelkileg. Az elvadult, lakatlan vidéken 1711-ben nem volt egyetlen ép ház, egy valamire való falu, csak nyomorúság.¹⁴⁸ A millenniumra a Szilágyságban hatvan szép, korszerűen rendezett, egészséges, gazdag, magyar többségű falu sorakozott a vidék legjobb helyein, utak, vasutak mentén, minden igényt kielégítő középületekkel. Nagyvárosok – a kapitalizmus helyválasztó szeszélye miatt – itt nem alakultak, de ügyes, csinos, hangulatos kisvárosokat épített magának a magyar polgár.

Számképünk a 19. század második felében magyar elvándorlókat jelez a Szilágyságból. Mint ahogyan az előző félszázadokban, ekkor is a vándorlást jelző számok a bevándorlás és kivándorlás különbségei. A 19. század első felében tehát, még 949-cel több magyar jött Szilágyságba, mint ahány elment. A század második felében viszont már 1876-tal kevesebben jöttek, mint ahányan elmentek. Az elvándorló szilágysági magyarok hozzájárultak a környező nagyvárosok: Szatmár, Kolozsvár, Debrecen és Nagyvárad, valamint Budapest kifejlődéséhez. Külföldre, elsősorban Amerikába, csak a század legvégén mentek, aránylag kis számban, inkább az Érmellékről és kevésbé a Tövishátról.

A román arányszám-gyarapodás félévszázadonként a következő:

- A magyarok száma Théodul-rendszerű becslés (képleteit lásd a 72. sz. lábjegyzetben) eredménye az 1715-ös, 1720-as adófizetői összeírások, valamint az 1741, 1797. és 1808-as nemesi összeírások alapján.

¹⁴⁶ A Théodul-becslés eredményeként. Az egész 8. sz. mellékletünk becslései a tényleg elvégzett összeíráskor és népszámlálások (1543, 1715, 1720, 1733, 1750, 1784, 1797, 1808, 1847, 1870, 1890.) adataiból megállapítható állandó tényező (a képletben A és C), a természetes szaporodás (r) rátájaként nálunk is 20%-ot eredményezett ötvenévenként – mint általában Európában. Ezekhez járultak a szórványos más adatok ($\pm k$), pl.: a hadadi németek ideköltözése, vagy a zsidó asszimilációra vonatkozóan. Korszakunkra kiválóan alkalmazható e matematikai módszer: vitathatatlanul mutatja a tárgyunkat képező társadalmi folyamatot.

¹⁴⁷ A Nagyváradai Névkönyv 1847. szerint, a felekezeti megoszlás alapján.

¹⁴⁸ Zilah város főutcáján csak egyetlen épület, egy tyúkól állott: méltó volt hát, a „Tyúkól utca” elnevezésre, ahogy még kétszáz év múlva is emlegették. Ha ilyen volt a székváros, milyen lehetett a többi?

Az 1715-ös 23,14%-hoz 1750-re jött 25,00%, 1800-ra még 4,03%, 1847-re további 3,27% és 1890-re ismét 2,09%. Így alakult ki a magyar állam évezredes évfordulójára a Szilágyságban a románok 58,13%-os arányszáma. Ez az arányszám-emelkedés nyilván nem lehetett volna a románok állandó, nagymértékű bevándorlása nélkül. Ez a bevándorlás szivárgó jellegű volt: egyénenként, családonként, kicsi csoportonként jöttek kelet-északkelet felől állandóan, szakadatlanul, úgy, hogy körülbelül egynegyedük egy nemzedék múlva már ötven km-rel nyugatabbra élt, az Alföld belseje felé. Hozzávetőlegesen háromnegyedüket, a be- és kivándorlók száma közötti különbséget jelzi, tehát, számképünk: az 1890-es népszámláláson talált kereken százezer szilágysági románból kilencvenezer a szatmári béke után vándorolt be – vagy bevándorlók leszármazottja. A pusztulás-kori, 20660-ra becsült román emberveszteséget már a következő, 1750-ig tartó korszakban pótolta és felül is múlta a 27016 bevándorló. Ez a tömeg az 1750-es román 33057-es¹⁴⁹ lélekszámnak 81,73%-a és legnagyobb bevándorlás a tárgyalt kétszáz esztendő folyamán. A 18. század első felében volt hát a legnagyobb a románság Szilágyságba áramlása. De folytatódott 12271+13575+7926-tal, míg a fenti számot elérte.

Egyéb nemzetiségűek: németek, szlovákok, zsidók, örmények, különböző Bach-huszárok is telepedtek meg a Szilágyságban – a cigányokkal nem tudunk, és nem is kívánunk itt foglalkozni –, de összes számuk sem haladta meg a millenniumkor az összlakosság három százalékát. Arányszámuk alakulása elenyészően befolyásolta hát az összességét.

Még egy fontos kérdésnek kell figyelmet szentelnünk. Ez a *nemzetiségi asszimiláció*. A 18. század folyamán a túlnyomó többségű román helységekben volt némi *magyar románosodás*, de a 19. századra ez teljességgel leállott – ha eltekintünk a Nyírségből idevetődőktől. Ugyanis a két nemzetiség között azóta nem volt és nincs keveredés, mégpedig a nagyon szigorú magyar elzárkózás miatt. (Ezt lehet helyteleníteni, de ez nem változtat a tényen.) A szilágysági magyar nem köt – vallásilag – vegyes házasságot. Ha mégis előfordul ilyesmi, a magyar társaság és társadalom egyszerűen kizárja magából a magyar felet, ahelyett, hogy a románt befogadná. És ebben a magyar földműves-népesség még konokabb, mint a maga is konok értelmiség.¹⁵⁰

Az alföldi részen pedig, a románok mindent megtettek a magyarokhoz hasonulás érdekében. Elsősorban, érmelléki megtelepedésük után nyomban megtanultak magyarul, de úgy, hogy második nemzedékük a családban is magyarul beszélt, a harmadik nemzedék pedig, már nem tudott románul. De görögkatolikusok voltak, ezért a református magyarok nem keveredtek velük. (Ahol nyugatabbra, már Szilágyságon kívüli részeken, magyar nyelvű görögkatolikus gyülekezet volt, ott az odaszivárgó románok – és rutének – hivatalból magyarok lettek, már nem is beszélvén más nyelvet a magyaron kívül. De a román görögkatolikus püspökségek joghatósága alá tartozó papok talán kissé túlzottan is öntudatos románok voltak, és nemcsak a román származású híveiket őrizték meg eleik nemzetiségében – függetlenül attól, hogy tudnak-e románul vagy sem –, hanem a Bukovinából vagy Máramarosból hozzájuk csapódott ruténeket és a Nyírségből közéjük szóródó magyar

¹⁴⁹ E szám, mint fentebb láttuk, román egyházi nyilvántartásból vétetett, ezért is vitathatatlan.

¹⁵⁰ Mondják, hogy Vajda Sándornak, a Nagyrománia első miniszterelnökének magyar volt a nagyapja, de román leánnyal lépven házasságra, a magyarok kiközösítették, így, hát románok lettek gyermekei.

görögkatolikusokat is. Hogy mint lehet ezen a téren elérni, azt megmutatták a történelem későbbi eseményei.¹⁵¹

Az *örmények* soha nem éreztek különbséget maguk és a magyarok között. A *zsidók* száma alacsony volt a Szilágyságban, antiszemitizmus már ezért sem fejlődhetett ki. Sőt, az erdélyi polikonfesszionista szemléletű szilágysági magyarok szemében még pártolandó külön – vallási – színfoltot jelentettek a zsidók, akiket számontartottak és gyakran, egyenesen büszkélkedtek velük. Viszont a szilágysági zsidók is, az erdélyiekhez hasonlóan, mindig – a későbbi nehéz időkben is – következetesen kitartottak magyar nemzetiségük mellett – izraelita vallásukat, igazi szilágyságiakhoz illően, szigorúan megőrizve.

Igaz, hogy a papír szerint a lakosság többsége nem volt magyar, de ez nemcsak, hogy nem látszott – mert a románok félreeső, szegényes falvakban éltek –, hanem Szilágyság jellege mégis mindenképpen magyar volt a 19. század végén (talán még ma is). Ha csak az átmentett középkori örökség: a vármegye lett volna magyar a maga önkormányzatával, közigazgatásával, politikájával,¹⁵² még vitatható volna a magyar jelleg, de a szembeszökő magyar gazdasági túlsúly, az összehasonlíthatatlanul magasabb műveltség,¹⁵³ a szilágysági magyarság – azóta is, ma is – legendás lelkesége, erkölcsi szilárdsága – különösen a nem-alföldi részeken –, szívós, konok teherbírása¹⁵⁴ Szilágyság nevét magyar fogalommal teszi. És ehhez a magyarsághoz csatlakoztak az „asszimilánsok”: zsidók,¹⁵⁵ örmények és mások, akiket nem elnyomás és kényszer, hanem Magyarország akkori őszinte, következetes liberális politikája tett magyarrá.

¹⁵¹ Még az Erdélynek Romániához való csatolásáért harcoló románok sem tudtak mind románul: magyarellenes, szervezkedő gyűléseiken hasznos volt magyarul elmondani a szöveget. És – mint közismert – az első világháború után a bevonuló román hadsereget az érmelléki románok szónokai magyar nyelven köszöntötték, de igaz, őszinte, román öntudattal.

¹⁵² Jellemző, hogy '67 után a függetlenségi párt legszilárdabb bázisa Szilágyság volt. A négy választókerületből három mindig '48-as képviselőt küldött az országgyűlésre. Csak a negyedik, a szilágycsehi választott – rendszeresen – kormánypárti vagy – néha – román nemzetiségi képviselőt.

¹⁵³ Dolgozatunk témája nem igényli, terjedelme pedig, nem engedi meg, hogy felsoroljuk a szilágysági magyarok hozzájárulását a haza és a nemzet megtartásához és fejlődéséhez katonai, politikai, gazdasági, sőt művelődéstörténeti téren sem. Csak három nevet írunk ide a legutóbbiak közül: Kölcsényi Ferenc, Wesselényi Miklós, Ady Endre.

Nincs miért utalnunk zilahi kollégiumunkra és más intézményünkre, sem azok mecénásaira, hiszen ilyenek másfele is vannak, de nem mulaszthatjuk el megemlíteni e szerény vidék emberileg legnagyobb mecénását, Krasznai Fazekas Mihályt, községe kecskepásztort. Ez az Ember az évtizedek alatt összegyűjtött alamizsna-élelmiszerét a szó szoros értelmében megvonta saját szájától, pénzzé tette, és azzal városkájában „felsőbb iskolát” alapított. (BÍRÓ Károly i.m. 1877. 8.)

¹⁵⁴ Emellett szól az a tény, hogy református világegyházban most is csodájára járnak a szilágysági pozitív népi vallásosságnak. Hogy ez tényleg pozitív, maga-építő, és nem bigott, mást gyűlölő kegyesség, arra példa az is, hogy az Amerikából korszakunk legvégén áthozott baptista felekezet annyira otthonra lelt itt, hogy országos központja is itt, Szilágynagyfaluban volt. A szilágysági magyar szilárd meggyőződésnek bizonyítéka, hogy sem vegyes házasságot, sem egykés családot nem szívtak. Ne hagyjuk figyelmen kívül, hogy az itteni magyar földműves már az első világháború előtt a szövetkezeti gazdálkodás spontán híve volt, és a közös vállalkozásnak, közös tevékenységnek más téren is sok jó példáját adta. De az is a szilágysági magyarok erkölcsi színvonalát tanúsítja, hogy ezek nem ismertek és nem ismernek sem faji, sem nemzeti, sem felekezeti, sem osztály-gyűlöletet.

¹⁵⁵ Csak Kun Béla és Cukor György nevét idézzük.

A szilágysági románság mindig a nemzeti öntudat és művelődés, a román nemzeti célok és álmok áldozatos – sajnos, sovíniszta – harcosainak élgárdájához tartozott.¹⁵⁶ Ez főként a görögkatolikus egyház kitartó munkájának eredménye.¹⁵⁷ Jóllehet, ez az egyház társadalomépítő és nevelő munkájával messze túlszárnyalta a másik román egyházat, az ortodoxot, Szilágyságban messze elmaradt a magyarok református egyháza mögött.¹⁵⁸

A Szilágyság feletti magyar uralom megszakadt két évtizeddel annak ezeréves évfordulója után. Az uralomváltoztatás érvei között első helyen állottak a nemzetiségi viszonyok. Ez indokolja azt az érdeklődést, mely e kérdés iránt azóta is, minden oldalról megnyilvánul. Mi megkíséreltük eme viszonyok múltbéli alakulásának bemutatását.

A történelem a jövőépítés iskolája. Minden ember, egyén és összesség, a faji, a nyelvi, vallási és egyéb különbségek ellenére, békés jövőre áhítozik. Olyan békés jövőt óhajt, kíván és akar az emberiség, mely a mai nemzetiségi és minden másféle elnyomás kényszereszközei helyett megtalálja és alkalmazza majd azokat, melyek nem egymással szemben, nem egymás alá és fölé, hanem egymás mellé állítják az embereket, hogy a Szabadság és Egyenlőség után Testvériség is legyen a Földön. Szilágyságban is!

Kolozsvár, 1971, 1986, 2004

(Bay Bálint)

¹⁵⁶ Például Maniu Gyula.

¹⁵⁷ A román művelődéstörténet sok névtelen pap és tanító hőse közül, példa okáért csak egyet: Barnucz Simont említjük.

¹⁵⁸ Elemi iskolát létesítettek ugyan, de ezek színvonala – tanítók képzetlensége miatt – alatta maradt a magyar népoktatási törvényben megköveteltéktől. Így még a szilágysági görögkatolikus románok számára is „sérelemesek” voltak ezek a még ma is példamutatóan liberális törvények.

Középiskolát, viszont, egyetlen egyet sem létesített a százezernyi román híve számára a görögkatolikus egyház.